

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васьківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Бруй О. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Ільганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок А. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової
палати України (протокол № 4 від 28.04.2022).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією
Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових
фахових видань України в галузі соціальних комунікацій
(наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

*Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліко-
вані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на
видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються.
Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.*

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова
установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Ю. Гагаріна, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman
of the editorial board), Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof.
(deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Brui O. — PhD of Social Communication, Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Ihmanaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Kyrychok A. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends
printing this Bulletin (Protocol № 4 from 28.04.2022).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science
designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the
professional scientific publication of Ukraine in the field of social
communication. (Order of the Ministry of Education and Science
of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

*You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement
with editorial staff. A reference to publications is necessary.
Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with
point of view of the author.*

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research
Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Pr. Yu. Gagarin, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

СТОРИНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Ватикан — проєкт світового панування "Папська імперія Риму" 3

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

АСЄЄВ Г. Інтеграція фондів бібліотек, архівів і музеїв з метою їх збереження та використання 12

ЖУРНАЛІСТИКА ТА ЗМІ

СЕНЧЕНКО О. Брудний піар і класичні правила пропаганди 18

ЩЕРБА Г., САЗОНОВА Ю. Токшоу "Виборчий округ. Дебати" Суспільного мовника Львівщини як посередник комунікації між владою та суспільством: структурно-типологічний і контент-аналіз..... 27

АРХІВОЗНАВСТВО Й АРХІВНА СПРАВА

КОРЖИК Н. Цифрові архіви України: стан, проблеми, перспективи 35

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

ДОЯР Л. Пресбюлетень "По Радянській Україні": контент-аналіз видань 1973—1975 років 39

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

КЕПІН Д. Музейна діяльність графа К. М. Штернберка (1761—1838): джерелознавче дослідження..... 43

СЛАВЕТНІ ВИДАВНИЦТВА УКРАЇНИ

БОНДАРЧУК Я., БОГДАНЬОК Я., ВОНСИК Д., ЛОМОНОС М. "Енциклопедія історії України": шлях у чверть століття 48

C O N T E N T

EDITORIAL DIRECTOR'S PAGE

SENCHENKO M. The Vatican is a world project domination of the "Papal Empire of Rome" 3

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

ASEYEV G. Integration of library funds, archives and museums in order to preserve and use them 12

JOURNALISM AND MEDIA

SENCHENKO O. Dirty PR and classic rules of propaganda 18

SHCHERBA H., SAZONOVA Yu. Talk show "Constituency. Debates" by Public Broadcaster of Lviv region as a mediator of communication between the government and the society: structural-typological and content analysis 27

ARCHIVAL SCIENCE AND ARCHIVAL AFFAIRS

KORZHYK N. Digital archives of Ukraine: state, problems, prospects 35

FROM THE ARCHIVE OF THE BOOK CHAMBER OF UKRAINE

DOIAR L. Press bulletin "On Soviet Ukraine": content analysis of editions 1973—1975 39

HISTORICAL INTELLIGENCE

KEPIN D. Museum activities of count K. M. Šternberk (1761—1838): source study 43

GLORIOUS PUBLISHERS OF UKRAINE

BONDARCHUK Ya., BOGDANIUK Ya., VONSYK D., LOMONOS M. "Encyclopedia of the History of Ukraine": a way to a quarter of a century 48

УДК 272-732.2(456.31)+271.4]-6/-7(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.4(309).3-12

Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Ватикан — проєкт світового панування "Папська імперія Риму"

У циклі статей про Ватикан зроблено спробу дослідити й донести до громадськості правду щодо прагнення цього міста-держави до світового панування. Доведено, що Ватикан є одним із глобальних цивілізаційних проєктів під назвою "Папська імперія Риму".

Докладно розглянуто діяльність Української греко-католицької церкви (УГКЦ) і Римо-католицької церкви (РКЦ), що впродовж століть відверто переплітали свої дії з політикою. Висвітлено особливості обрання пап, папські конгрегації, поміж яких однією з найважливіших є розвідувальна служба Ватикану — Священний Альянс.

З'ясовано роль католиків та уніатів у політичних процесах, від яких Україну лихоманить уже не перший рік. Наголошено, що якби не політична діяльність РКЦ і УГКЦ, то не лише Майдан 2014 р., а й Майдан 2004 р. не мали б успіху. Ця історія не далеке минуле, а те, чим сьогодні живуть Ватикан і УГКЦ. І не лише живуть, а й культивують.

Зосереджено увагу на глобальних цивілізаційних проєктах, що відіграють суттєву роль у боротьбі за світове панування. Сьогодні у ній беруть участь такі гравці: Вічне царство Ізраїлеве, Папська імперія Риму, Імамат — проєкт шиїзму, WASP — білі англосакські протестанти, Середина імперія (Китай), Халіфат — сунітський проєкт, Об'єднана Європа, Самурайська імперія (Японія), Руський проєкт.

Ключові слова: Ватикан; католики; уніати; єзуїти; Майдан; конгрегації; орден; Ротшильд; цивілізаційні проєкти; світове панування; політика; гроші

Постановка проблеми. Серед глобальних суб'єктів, що сьогодні виборюють світову владу, особливе місце належить Ватикану. Він веде боротьбу за всеосяжне панування в межах реалізації цивілізаційного проєкту "Папська імперія Риму". Специфічну роль у цій діяльності відіграє Україна, окатоличення якої активно проводить Ватикан і його орден єзуїтів та прелатура "Опус Деї". Ці структури, а також Український католицький університет (УКУ), Українська греко-католицька церква брали активну участь у "кольорових революціях" в Україні, організували заходи з підтримки переворотів у нашій країні за її межами: в Італії, Іспанії, США, Великій Британії, Канаді та інших державах.

У циклі статей автор планує дослідити історичні факти з життя Ватикану й УГКЦ у ХХ ст., а також розглянути події сучасності, в яких католики й уніати взяли активну участь. Роль у них Католицької церкви не висвітлено взагалі чи згадано побічно. Події, пов'язані з експансією Ватикану, викликають у багатьох спостерігачів і церковних діячів аналогію з хрестовими походами, які проводилися Католицькою церквою в ім'я Боже майже тисячу років тому й забрали життя великої кількості людей.

Експансія Католицької церкви на терени України — це не що інше, як захоплення у свої тенета частини території православного слов'янського світу з метою поневолення. У цих прагненнях немає нічого нового, достатньо заглибитися в історію. А ось як житиме народ України — це питання, відповідь на яке надасть наш час. Озирніться навколо й робіть висновки.

Варто зауважити, що всі битви за світове панування точилися в межах цивілізаційних проєктів. У пропонованому циклі статей автор виходитиме з тези, що історія людства — це "одвічна боротьба глобальних проєктів (цивілізацій) за світове панування, нескінченна битва, підпорядкована певним законам".

Чому одні держави стають величними, а інші безслідно зникають зі сторінок історії? Від кого й чого це залежить? Саме на такі питання прагне надати відповідь автор книги "Битва глобальних проєктів" О. Ачлей, який розглядає дев'ять глобальних проєктів і докладно їх характеризує [1]. Автор, зокрема, зауважує: "Дев'ять — сакральне число. Межа земного й улюблене число китайських імператорів. Випадково це чи ні, але саме дев'ять цивілізацій сьогодні ведуть боротьбу за гегемонію у світі. Це не жорстоке силове протистояння, типове для Стародавнього

світу й раннього Середньовіччя, і не вишукана підступність доби Відродження. Сучасні цивілізації, котрі назвемо "глобальними проєктами", віддають перевагу перемогам в інформаційно-смысловому полі, що набагато ефективніші за ядерні заряди. Хоча б тому, що когнітивна зброя не знищує довкілля.

Останні десятиліття минулого століття й початок нинішнього продемонстрували цілком очевидну закономірність: світові сили, залучені до глобальних проєктів, дедалі більше віддають перевагу обхідним технологіям над прямим протистоянням, що розширює простір для розуму й душі. Отже, на зміну геополітичній грі в шахи, де "білі" зазвичай розпочинають і здебільшого виграють у "чорних", прийшов картковий розклад. І активними гравцями за картковим столом історії можуть бути лише глобальні проєкти" [1].

Постає цілком резонне запитання: чи можна передбачити результат гри заздалегідь? Цілком ймовірно. У пропонованому циклі статей спробуємо проаналізувати закономірності історичного розвитку та взаємодії цивілізацій, визначити гравців, передбачити їхню гру та спрогнозувати, що чекає на людство в найближчій перспективі.

Мета статті, що належить до жанру геополітичної оперативної аналітики, — геополітичне дослідження, покликане надати відповіді на актуальні питання сучасності.

Основним методом дослідження є аналіз значного обсягу фактичного матеріалу зі сфери геополітики, фінансово-економічної й політичної історії. І хоча розглянуті факти відомі, і на їхньому підґрунті свого часу було зроблено чимало висновків (щоправда, багато з них сьогодні вже забуто), загалом ці факти й висновки ще ніхто ніколи не поєднував у цілісну картину, тому багато інформації, наведеної в анонсованому циклі, є унікальною. Спробуємо обґрунтувати подані гіпотези фактами й процесами, що відбуваються у світовій політиці, дослідити історію та окремі аспекти діяльності Ватикану з досягнення світового панування через реалізацію цивілізаційного проєкту "Папська імперія Риму".

Виклад основного матеріалу дослідження. Для об'єктивного та всебічного розгляду діяльності Ватикану у глобальному історичному процесі вважатимемо, що світ цілісний і події, котрі в ньому відбуваються, взаємопов'язані та взаємовкладені одна в одну.

Щоб зрозуміти механізми глобального політичного дійства загалом і ролі в ньому Ватикану зокрема, порівняймо його з театральним спек-

таклем та поставимо запитання: чому нам подобається певний актор (політик) і хто допомагав йому досягти популярності; хто пише сценарій взагалі та ролі акторам особно; чи відомий режисер і хто доручив йому організувати виставу; на чії гроші поставлено спектакль, але головне — яку ідею чи концепцію він має донести?

Аналогічно і в політиці. Політики грають свою роль добре, однак тільки окремі з них розуміють: роль йому довірили лише тому, що так вирішив режисер. Проте і слава, і прокляття дістаються політикові. Більшість громадян нашої країни не вдаються до ґрунтового політичного аналізу й не намагаються відшукати режисера подій, довіряючи трактування подій можновладцям. Таким суспільством керує еліта, і тому воно має назву "натовпо-елітарне". Характерною рисою такої спільноти є те, що представники натовпу, чи то будівельник, чи академік, у розмовах оперують не ідеями, а персонами, які їх викладають.

Якщо повернутися до театру й спробувати розібратися, хто режисер чи режисери, для чого написано сценарій і хто фінансує спектакль, то дійдемо розуміння, що учасників дійства кілька й вони зазвичай невидимі — перебувають за кулісами, а отже надалі розглядатимемо їх як свого роду "закулісу".

У "натовпо-елітарному" суспільстві діє така схема управління:

Закуліса → Еліта → Натовп

"Закуліса" намагається утаємничити свою діяльність, довіряючи еліті певну частину знань, потрібних для управління натовпом. Освічена людина за бажання побачить дивну схожість еліти та натовпу, попри уявну ідеологічну, мовну й економічну відмінність.

У світовому політичному театрі є кілька "закулісних" правителів. Вони є в багатьох елітах, тому називатимемо їх "світовою закулісою". Під власне "закулісою" розумітимемо Ватикан, що здатний мислити концептуально незалежно й породжувати знання стратегічного рівня для реалізації проєкту "Папська імперія Риму". Розглянемо докладніше, як це відбувалося у глобальному історичному процесі.

Ватикан, олігархія та конгрегації

Чернець-хроніст XIII ст. писав: "Дванадцять століття не закінчило свого шляху так, як розпочало. Коли у вечірніх сутінках воно схилилося до заходу, збираючись перейти у вічність, церква, здавалося, схилилася разом із ним, сповнена дум про майбутнє". Ще до епохи Альбігойських воєн люди в багатьох країнах розпочали відкрито

висловлювати думку, що "церква не сприяє їхньому щастю". Повсюдно заговорили про церковну реформу, здатну, здавалося, звільнити багатьох людей від тягара й страждань складного та непередбачуваного життя доби Середньовіччя. Чернець зазначав: "Розкол і ересь, до яких призвели поганий стан духовної дисципліни й відродження язичницьких наук, похитнули на Заході справу Христову, тоді як невдалі хрестові походи довершили її крах на Сході".

За три століття...

Упродовж усього XVI ст. в Європі вирували релігійні війни між католиками та протестантами. У 1648 р. завершилася Тридцятирічна війна, що поставила крапку на відкритому збройному протистоянні. Католицька Німецька імперія розвалилася, Габсбурги дуже ослабли, натомість здобули незалежність протестантські Швейцарія й Нідерланди, Франція отримала Ельзас, а Швеція на певний період стала наддержавою, пануючи в Балтиці. Також було запроваджено віротерпимість. Фактично оформився перший етап перемоги протестантів над католиками й відповідно — нового капіталістичного класу над старим феодальним.

У XVI ст. із допомогою ордену єзуїтів католики розпочали контрреформацію, проте щоразу втрачали північну частину центральної Європи, лівову частку заморських колоній, а до кінця XVIII ст. — і Францію. Відчуваючи ці тенденції, ще в XVI ст. Ватикан спрямував погляд на Схід, перетворивши країну, що стала найпотужнішою державою Європи — Річ Посполиту — у свій осередок і міцний кулак.

Для екуменічної роботи з православ'ям було створено Греко-католицьку церкву. Єзуїти готові були піти на будь-які реформи, аби зберегти владу Папи. Утім, і в цьому разі на них чекало фіаско. Аристократичну феодальну систему було приречено, і на зміну їй приходив буржуазний світ. Навіть програш Наполеона вже нічого не міг вирішити. У 1870 р. Ватикан взагалі був ліквідований у процесі об'єднання Італії Дж. Гарібальді й лише за століття знову став прагнути світового панування.

Довідка. Ватикан — чи не найменша і водночас найзакритіша держава на планеті. Країна, площа якої становить лише 0,44 кв. км, розташована в західному районі Риму, на правому березі Тибру. Населення — майже тисяча осіб. Самостійною державою став 7 червня 1929 р., відповідно до Латеранських угод, укладених Папою Римським Пієм XI з італійським урядом, який тоді очолював Б. Муссоліні. Ватикан має газету, радіо й телебачення, прапор, армію (зі швейцарських гвардійців) і, що прикметно, навіть в'язницю — за відсутності власної поліції.

За уявної іграшковості ця карликова держава володіє колосальною силою, що спирається на величезні людські та фінансові ресурси. Ватикан має більшу владу, ніж будь-який уряд і будь-яка транснаціональна корпорація, адже для кожного католика є лише один папський престол — Папа Римський, чие слово набагато важливіше за президентський указ, адже він — намісник Бога на Землі. Папський Престол у змозі контролювати майже весь англосакський світ і традиційні колонії, в яких віру насаджували "вогнем і мечем". Однак поки не здатний впливати на решту світу: цьому опираються три твердині — Російська православна церква, Пекін і нова сила, що набирає вагу, — ісламський світ. Саме на цих напрямках нині зосереджено основну увагу Ватикану, який використовує свій вплив для нейтралізації цих загроз руками НАТО.

Природно, Ватикан, що втратив позиції, разом зі старою католицькою аристократією не може змиритися з поточною ситуацією, враховуючи, що протестантські держави нині лідирують економічно. У цьому протестантському середовищі (що складається з безлічі великих і дрібних сект) народився екуменічний рух (об'єднання), заснований на концепції "теорії гілок", згідно з якою Римо-католицька церква, Східна православна церква й Англійське співтовариство — суть три гілки Єдиної, Святої, Кафолічної (Соборної) і Апостольської церкви.

Бодай найменшої єдності з протестантами католики не визнавали аж до середини XX ст., але використовували цю схему для взяття під контроль Православної церкви. Розпочалося все ще в XV ст. із Ферраро-флорентійської унії, коли Константинополь визнав верховенство Риму в надії, що Західна Європа вбереже його від нашествия турок. Не вберегла. Відтоді Російська православна церква самовизначається як єдина справжня церква в єдиній, не захопленій мусульманами чи латинянами державі. Сформувався концепція "Москва — Третій Рим" і розпочалося створення Російської імперії.

Довідка. Назву "Російська православна церква" було прийнято як офіційну лише восени 1943 р. Офіційно церква в Росії називалася Православною кафедральною греко-російською церквою й діяла до кінця 1926 р. До того ж "православною" церква стала лише після реформ Никона.

Ознаки союзу Папи Римського з реакційною олігархією можемо виразно простежити на прикладі Італії. Через ліквідацію Папської держави відносини між Папою та італійським урядом сильно загострилися, проте зазнали докорінних змін після Першої імперіалістичної війни. У повоєнний

час в Італії поширився масовий робітничий рух: активісти захоплювали фабрики, селяни — поміщицькі маєтки. Народ повстав проти пригноблувачів. Уже тоді Папа Римський ладен був забути образи й примиритися з італійським урядом, щоб допомогти йому побороти революційну хвилю.

Уряд Б. Муссоліні, що прийшов до влади 1922 р., розпочав перемовини з Папою про врегулювання старих суперечок. Зі свого боку, Папа та його церква, налякані поширенням революційного руху як в Італії, так і в усій Європі, охоче пристали на пропозицію. Переговори, що тривали кілька років, закінчилися підписанням 11 лютого 1929 р. конкордату й угоди між Папою та італійською державою (Латеранські угоди). Згідно з цим документом, для остаточної ліквідації суперечок, що виникли 1870 р., було створено самостійну Папську державу Ватикан, яку очолює Папа, а найголовнішими міністерствами (конгрегаціями) опікуються кардинали.

Обрання нового Папи відбувається через організацію Conclave — Ватиканського конклаву, зборів кардиналів, які скликають після смерті чи виходу у відставку Папи Римського. Процедура обрання передбачає голосування двічі в день. От як описує проведення конклаву Д. Браун у книзі "Ангели та демони" [2]: "Після дванадцятирічного перебування на Святому престолі, пішов з життя всіма улюблений папа. В усіх газетах світу з'явилися статті про крововилив у мозок, що стався під час сну. Ця смерть стала настільки несподіваною, що в багатьох виникли підозри щодо її справжньої причини. Однак про це воліли говорити пошепки. І ось тепер, за традицією, рівно за п'ятнадцять днів після кончини папи, Ватикан скликав конклав. 165 кардиналів з'їхалися в Рим з усіх куточків християнського світу. Ці наймогутніші священнослужителі зібралися сьогодні у Ватикані, щоб обрати нового Папу.

Кардинал Мортаті, безуспішно намагаючись зосередитися, дивився в розкішну стелю Сикстинської капели. Вкриті фресками стіни відбивали голоси кардиналів, які зібралися в капелі. Священнослужителі юрбилися в освітлюваній свічками каплиці, жваво обмінювалися думками й запитаннями. Розмовляли схвильованим шепотом багатьма мовами, хоча найзручнішими для всіх залишалися англійська, італійська й іспанська.

Традиційний спосіб освітлення Сикстинської капели був дуже ефектним. Сонячне світло потрапляло в приміщення крізь кольорове скло під стелею та створювало враження, що яскраві промені, розтинаючи п'тьму, сходили прямо з небес. Так було завжди, але тільки не сьогодні.

Згідно з традицією, всі вікна капели затягнули чорним оксамитом. Це робилося для збереження таємниці. Для того, аби жоден із тих, хто перебував у приміщенні, не міг зв'язатися із зовнішнім світом. Глибоку темряву Сикстинської капели злегка розсіювало світло від мерехтіння свічок. Створювалося враження, що це мінливе сяйво очищало кожного, хто опинявся поруч. Кардинали в цьому світлі здавалися безтілесними духами, ставали схожими на святих.

Яка честь, думав Мортаті, спостерігати за цим священнодіянням. Кардиналів, старших за 80 років, не могли обрати Папою й на конклав не запрошували. У свої 79 років Мортаті виявився старшим за віком, і йому довірили стежити за процедурою виборів.

За давньою традицією кардинали зібралися в капелі за дві години до відкриття конклаву, щоб поспілкуватися зі старими друзями й провести останні консультації. Рівно о сьомій вечора в капелі мав з'явитися камерарій покійного Папи, щоб прочитати молитву та одразу піти.

Потім швейцарські гвардійці опечатають двері, замкнувши кардиналів у капелі. Лише після цього можна буде розпочати прадавній таємний політичний ритуал. Кардиналів не випустять назовні доти, поки вони не вирішать, хто стане новим Папою.

Конклав. Навіть само слово мало на увазі таємницю. "Conclave" — у буквальному перекладі "закритий на ключ". Кардиналам категорично заборонялося в цей час мати будь-які контакти із зовнішнім світом. Жодних телефонних дзвінків. Жодних послань. Жодних перешіптувань крізь замкову щілину. Конклав являв собою вакуум, ретельно ізольований від зовнішнього середовища. Нічого не мало вплинути на рішення кардиналів, оскільки "solum Dum prae oculis" — "лише Бог був перед їхніми очима".

За стінами капели, чи, вірніше, Ватикану, нудилися в очікуванні представники преси, висуваючи припущення щодо того, хто стане майбутнім главою мільярда католиків, які населяють земну кулю.

Атмосфера на конклавах іноді розжарювалася до межі, а історії були відомі випадки, коли політичне протистояння, що на них виникало, призводило до людських жертв. Священні стіни капели були свідками жорстоких бійок, загадкових отруєнь і навіть навмисних убивств. Усе це — давня історія, гадав Мортаті. Сьогодні всі кардинали виступлять єдиним фронтом, конклав пройде в дружній атмосфері й, дасть Бог, виявиться коротким. Принаймні він так сподівався" [2].

Для обрання Папи слід зібрати не менше двох третин голосів плюс один. Приміщення відкривають лише після досягнення позитивного результату. Про обрання нового понтифіка оповіщають білим димом з півної труби над Сикстинською капелюю (в іншому разі — дим чорний). Колір диму утворюється від спалювання дров із додаванням спеціального барвника. Цей порядок було затверджено на Другому Ліонському соборі (1274).

Папою може бути обраний будь-який чоловік-католик, навіть мирянин без сану, однак фактично від 1378 р. понтифіками стають лише кардинали. Нині приміщення для конклаву охоплює значну частину Ватиканського палацу, ізольовану від інших і розділену на кімнати. Єдині двері зачиняються ззовні та зсередини не раніше ніж на 15-й день і не пізніше ніж на 18-й день після смерті (виходу у відставку) Папи. Після того, як двері зачинили, їх можна відчинити лише якщо кардинал спізнився чи комусь стало зле, а також для сповіщення результату виборів. Слово "конклав" уперше використав Папа Григорій X на II Ліонському соборі 1274 р. у випущеній ним апостольській конституції *Ubi regisulm* ("Де небезпека") після 2 років і 9 місяців обговорення у Вітербо перед його обранням. Коли розлючені мешканці зірвали дах, залишивши зал відкритим, кардиналам довелося розбити намети, сліди від центральних стовпів яких збереглися донині.

Папські конгрегації

Найважливішою структурою Ватикану є розвідувальна служба — так званий *Священний Альянс*. Напевно не відомо, хто насправді був засновником цієї організації. Є припущення, що інститут папських агентів 1566 р. створив Папа Пій V (1566—1572) для боротьби з протестантизмом, який уособлювала королева Єлизавета I Англійська. Про це зазначає у книзі "Священний Альянс. Кати та шпигуни Ватикану" Е. Фраттіні: "Джанпєстро Караффі, який перебував під заступництвом кардинала (майбутнього папи Павла IV) Мікеле Гізієрі, був покликаний у Рим для того, аби перебрати на себе керівництво певною особливою місією. Його Преосвященство доручив Гізієрі створити свого роду контррозвідку.

Ця служба, структурована за принципом піраміди, мала збирати інформацію про всіх, хто порушував папські приписи й не дотримувався церковних догм, а отже, міг бути відданий під суд інквізиції. Молодому священникові дуже імпонували таємні товариства, а Святу інквізицію (Sanctum Officium, або Святий трибунал) він

вважав однією з наймогутніших таємних організацій того часу. Діяльність агентів Гізієрі в областях Комо й Бергамо привернула увагу можновладців у Римі. Менш ніж за рік майже 1200 осіб — від сільських наймитів до знаних аристократів — постали перед трибуналом інквізиції. Понад 200 із них було піддано найжорстокішим тортурам, потім визнано винними та страчено" [3].

З інших папських конгрегацій найбільшу роль відіграє "Пропаганда віри", що опікується просуванням католицької релігії. У різних країнах налічується понад 350 тис. католицьких священників, які входять до агентури Папи Римського.

Конгрегація Святійшої інквізиції за допомогою армії шпигунів стежить за всіма подіями, що відбуваються у світі, а також відлучає від церкви віровідступників, труїть сретиків тощо.

Конгрегація "Індекс заборонених книг" контролює сферу літератури, складає списки небезпечних книг, які заборонено читати католикам.

Спеціальна конгрегація відповідає за понад 200 релігійних орденів, кожен з яких має певну "спеціалізацію". Це найдисциплінованіші та найреакційніші церковні організації. Особливу роль у сучасному католицизмі відіграють єзуїти.

Ще одна **Спеціальна конгрегація** опікується папськими навчальними закладами, семінаріями, в яких готують агентів Папи — місіонерів, дипломатів, учених священників — фальсифікаторів науки.

Ватикан має невелику армію з найманих швейцарців, а також газету, радіостанцію й телебачення для пропаганди реакційних ідей та поширення наклепів на ідеологічних супротивників.

Держава також послуговується власними банками, адже старанно збирає гроші від церков і вірян в усіх країнах, та є найбагатшою організацією, що має широку підтримку капіталістів Європи й Америки.

Інститут папства та конгрегація Священного Альянсу

Папство, найвища інстанція в ієрархії Католицької церкви, — це найстаріша у світі організація і єдиний громадський інститут, що набув величчя й розквіту за доби Середньовіччя, мав необмежені привілеї у період Відродження, був однією з головних політичних сил за часів Реформації та Контрреформації, Французької революції, індустріалізації, піднесення й падіння комунізму. Упродовж століть папи, спираючись на горезвісну "непогрішимість", опинялися в центрі соціальних потрясінь. Історик Т. Бабінгтон у праці, присвяченій історії протестантизму, стверджує, що папи вміли як забезпечувати

церкві центральну роль в історичних подіях, так і пом'якшувати її втручання в їхній хід, і наголошує на здатності папства пристосовуватися до нових громадських рухів, що виникали протягом історії, або навіть брати їх під свій контроль.

Імператор Наполеон Бонапарт вважав інститут папства *"однією з найорганізованіших структур у світі"*, а Гітлер — *"однією з найнебезпечніших і найвитонченіших у світовій політиці сил"*. Наполеон порівнював вплив Папи з потужністю двохсоттисячної армії. Історія свідчить, що впродовж століть папство виступало у двох іпостасях: як найвища інстанція, керівний орган Католицької церкви у всьому світі та як одна з найбільших і найзначніших у планетарному масштабі політичних організацій. Папи приймали у себе послів і глав інших держав, а також виряджали зі спеціальними місіями своїх нунціїв і легатів за кордон.

Могутня земна влада пап примушувала бачити в них радше певну абсолютну силу, піднесену над світськими правителями, аніж носіїв слова Божого. Понтифіки вимагали для своїх актів верховенства над монаршими, а також юридичної загальнообов'язковості від VIII ст. і доти, поки 1931 р., із появою "Радіо Ватикану", це не стало насправді можливим завдяки налагодженню безпосереднього контакту з усім світом. Під час Реформації Лютер викривав папство як *"зло людське та неминуче"*. Католицький історик лорд Ектон критикував надмірну централізованість папства й після подорожі у Ватикан зауважив: *"Влада розбещена й влада абсолютна розбещують абсолютно"*.

Історія Священного Альянсу — розвідальної служби Ватикану — неможливо викласти без історії пап, а історію римських пап — без історії Католицької церкви. Цілком очевидно, що без католицизму не було б папства, і, як зазначав Папа Павло VI у своїй енцикліці *Ecclesiam Suam*, *"без папства католицька церква, мабуть, не була б католицькою"*. Безсумнівно, що без тієї влади, яку мали папи, не було б ані Священного Альянсу, ані папської служби контррозвідки (так званої *Sodalitium Pianum, S. P.*). Обидві організації стали частинами єдиного механізму, формуванню якого сприяли: Священний Альянс — від часу заснування 1566 р. за наказом Папи Пія V, а *Sodalitium Pianum* — від часу створення 1909 р. за наказом Папи Пія X.

Ще один історик, К. Кастільйоні, автор однієї з найповніших енциклопедій папства, зазначав: *"Потрійна тіара понтифіків, поза сумнівом, символізує їхню владу на небі, на землі та в*

нижньому світі". Це твердження легко розтлумачити: на небі у Папи Римського є Бог, на землі є він сам, а у прихованому світі він має Священний Альянс.

Попри те, що авторитет пап змінювався під впливом політичних й економічних змін і нововведень, інтереси церкви завжди залишалися рушійною силою агентів Ватикану. Ватиканісти стверджують, що церква та папські інститути ніколи не розлучалися з образом Римської імперії, наголошуючи, що певні елементи вшанування особи імператора просто перенесли на особу Папи.

Сорока двом папам, які правили чи, точніше, царювали відколи було створено Священний Альянс, від Пія V до Франциска, довелося зіткнутися з дехристиянізацією та розколами, революціями та диктатурами, колонізаціями та вигнаннями, гоніннями та замахами, війнами громадянськими та світовими, вбивствами та викраденнями. Втілення в життя політики пап було метою, а Священний Альянс лише слугував потужним засобом її досягнення.

У XVI—XVIII ст. ворогами, з якими довелось боротися папам і Священному Альянсові, стали лібералізм, конституціоналізм, демократія, республіканство й соціалізм. У XIX—XX ст. їхнє місце посіли дарвінізм, американізм, модернізм, расизм, фашизм, комунізм, тоталітаризм і сексуальна революція. У XXI ст. — вторгнення науки в питання релігії, глобалізація, перенаселення, фемінізм і соціальний агностицизм.

Факти переконують, що надто часто політичні органи Ватикану та його таємні служби діяли паралельно, використовуючи різні методи, але із загальною метою досягти спільного результату. З одного боку, папи вели переговори про припинення дій, спрямованих проти Риму, з іншого — Священний Альянс і "Чорний Орден" допомагали знищенню їхніх ворогів.

Д. Річчо, Л. Маккіа, Р. Ридольфі, Дж. Фіцморіс, В. Перрі, М. А. Массія, Дж. Альбероні, О. Медічі, Дж. Гварнері, Т. Фієскі, Ш. Турнон, Дж. Белл — ось деякі з агентів Священного Альянсу, чії дії суттєво вплинули на хід історії від середини XVI і до XIX ст.

Л. Людовісі, Л. Магалотті, О. Майдалькіні, С. Паллавічіно, П. Палуцці, Б. Пакка, Дж.-Б. Капрара, А. Альбані, П. Бьонді, Л. Поджо — це могутні командори папської розвідки, які ухвалювали рішення й в ім'я захисту віри віддавали накази щодо таємних операцій, убивств політиків і державних діячів чи ліквідації другорядних осіб, які втручалися в політику чергового намісника Бога на землі.

Нормою папської дипломатії стали вбивства королів, отруєння дипломатів, підтримка двох сторін конфлікту одночасно; звичка заплюшувати очі на катастрофи й геноцид; фінансування терористських груп і південноамериканських диктаторів; захист військових злочинців і відмивання грошей мафії; спекуляції на фінансових ринках і розорення банків; засудження збройних конфліктів і водночас продаж зброї їхнім учасникам — і все це в ім'я Господа. А Священний Альянс і Sodalitium Pianum служили ефективним знаряддям папської волі.

Відколи інквізитор Пій V, згодом визнаний святим, у XVI ст. створив агентурну мережу Ватикану з єдиною метою: покінчити з еретичною Єлизаветою I Англійською та підтримати католицьку Марію Стюарт, — держава Ватикан ніколи не визнавала існування Священного Альянсу й служби контррозвідки Sodalitium Pianum, хоча їхні дії насправді були "секретом Полішинеля".

С. Візенталь, всесвітньовідомий "мисливець" на нацистів, в одному з інтерв'ю зауважував, що *"найкраща та найефективніша з відомих мені світових розвідувальних служб — це розвідувальна служба Ватикану"*. Кардинал Л. Поджо на прізвисько "папський шпигун", філер Папи Івана Павла II, завдяки тісним контактам з ізраїльським Моссадом, здійснив одну з найсуттєвіших модернізацій Священного Альянсу. Завдяки Його Преосвященству ізраїльська спецслужба змогла запобігти замаху на прем'єр-міністра Ізраїлю Г. Меїр під час її візиту в Італію. Ймовірно, Л. Поджо також організував передавання коштів зі скарбниці Ватикану через Інститут у справах релігії (ICP) — Банк Ватикану — П. Марцинкуса для фінансування діяльності профспілки "Солидарність" Л. Валенсі. Це була спільна операція Священного Альянсу й ЦРУ під керівництвом В. Кейсі.

Упродовж п'яти століть історії Священного Альянсу його тінь можна було розгледіти й у перипетіях боротьби проти Єлизавети I Англійської, й у різанині Варфоломійської ночі, й в історії непереможної Армади, й в убивствах Вільгельма Оранського та французького короля Генріха IV, й у війні за іспанський спадок, і в ускладненні відносин із Францією часів кардиналів Рішельє та Мазаріні, й у замаху на португальського короля Жозе I, й у Французькій революції, й у битві під Аустерліцом, і в піднесенні та падінні Наполеона, й у війні на Кубі та боротьбі за незалежність Америки, й у таємних відносинах із кайзером Вільгельмом II під час Першої світової війни чи з Адольфом Гітлером під час Другої світової війни, й в історії з "хорватським золотом" та організацією "Одеса", й у боротьбі з терористичною організацією "Чорний вересень",

Карлосом Шакалом і комунізмом, і в темних фінансових операціях ICP та його ще темніших зв'язках із масонством, мафією й торговцями зброєю, й у створенні Ватиканом офшорних фінансових підприємств, і у фінансуванні правих диктаторів, як-от А. Сомоса або Х. Бачила.

Упродовж п'яти століть існування Священного Альянсу пов'язані з ним таємні товариства, зокрема "Коло Октагон" або "Чорний Орден", проводили приховані операції на замовлення розвідувальних служб інших країн, наприклад, для ізраїльського Моссаду чи американського ЦРУ. І поки ті боролися проти відкритого ворога — арабського тероризму й комунізму, — Священний Альянс навчився пристосовуватися до цілей і обставин, які визначали понтифіки. Адже, як зауважив всемогутній кардинал Палуцці, котрий очолював Священний Альянс у середині XVII ст., *"якщо папа наказує знищити когось в ім'я захисту віри, то це роблять, не ставлячи запитань. Він — голос Божий, а ми — рука, що виконує його волю"*.

Огляд п'яти століть історії крізь призму таємних операцій потужної служби шпигунства міста-держави Ватикан свідчить, що агенти папської агентурної мережі Священного Альянсу й контррозвідки Sodalitium Pianum вбивали, грабували, влаштовували змови та зраджували в ім'я Господа й католицької віри за наказом верховного глави Римо-католицької церкви. Папські шпигуни стали символом симбіозу, під гаслом якого — "хрестом і шпагою" — діяли [3].

Глобальні проекти боротьби за світове панування

У боротьбі за світове панування слід враховувати значення реальних цивілізаційних проектів, яких нині налічується дев'ять. Можливо, за певний час ця кількість зросте, адже передумови для такої динаміки є, насамперед у Латинській Америці.

Які чинники визначають можливість появи й існування цивілізаційних проектів?

Цю тему ґрунтовно досліджував О. Ачлей — психолог, член Союзу письменників Росії, в минулому кадровий офіцер Головного розвідувального управління (ГРУ) РФ. О. Ачлей тривалий час жив і працював у різних регіонах світу: на Далекому Сході, в Африці, Латинській Америці, в Європі. Наведемо його думки, викладені у книзі "Битва глобальних проектів" [1].

"Глобальні проекти, так само як і люди, народжуються, дорослішають і помирають. Середній вік одного цивілізаційного циклу проекту — 12 поколінь, або 336 років:

— чотири покоління (112 років) — "хаос царств, що воюють". Період народження, отрочтва

та юності — початковий найдраматичніший і найцікавіший етап у житті проекту;

— три покоління (84 роки) — "мале процвітання". Період становлення проекту, його утвердження в історії;

— п'ять поколінь (140 років) — "велике єднання". Період зрілості, старості й смерті проекту.

Життя окремої людини та цивілізації загалом розвивається за одними законами. Тільки в першому випадку періоди вимірюють роками, а в другому — десятиліттями.

Природний хід розвитку проекту (як і життя людини) може бути перервано через зовнішні обставини, що жодною мірою не залежать від цивілізації. Отже, середня тривалість "життя" глобального проекту — 336 років. Зрозуміло, це не догма. Для одних цей період може становити 320 років, для інших — 350. Плідність і насиченість кожного наступного періоду життя проекту залежить від того, як було реалізовано попередній. Помилки, яких припустилися виконавці, призводять до криз у майбутньому.

Особисте щастя й фінансовий добробут конкретних людей не залежать від того, на якому етапі розвитку перебуває проект. Людина може бути щасливою в період "хаосу" й глибоко самотньою в період "великого єднання". Не варто чекати, що з настанням "малого процвітання" негайно розпочнеться бурхливий розквіт особистості. Наївно вважати, що період "великого єднання" всіх об'єднає, люди нарешті стануть багатими й щасливими, припинять конфліктувати, а можновладці обдаровуватимуть усіх своєю ласкою та нагородами.

Показниками нормального розвитку людини є її фізіологічні, розумові й психічні дані. Для глобальних проектів також розроблено показники, що свідчать про їх нормальний розвиток: розширення території, зростання чисельності населення, прогрес у сферах економіки, науки, освіти й культури, зокрема літератури та мистецтва. Усьому свій час. Розумові, фізичні й психологічні можливості людини на різних етапах її життя неоднакові. У п'ять років вона не може закінчити університет".

Нації можуть досягти стану глобального проекту, або власне цивілізації, тільки за наявності: народу, який може реалізувати проект; території, на якій можна втілити проект; проекторчої ідеї; еліти, здатної виконати проект.

У цивілізаційній битві глобальних проектів сьогодні беруть участь такі гравці:

1. Вічне царство Ізраїлеве.
2. Папська імперія Риму.

3. Імамат — проект шиїзму.

4. WASP (White Anglo-Saxons Protestants) — білі англосакські протестанти.

5. Середина імперія (Китай).

6. Халіфат — сунітський проект.

7. Об'єднана Європа.

8. Самурайська імперія (Японія).

9. Руський проект.

Така послідовність не випадкова, адже обумовлена певними параметрами: вік проекту; стадія розвитку; наявність проекторторчих ознак.

Проаналізувавши зазначені дев'ять проектів, зробимо певні висновки.

Перші два проекти є найдавнішими у світі, хоча, згідно з офіційною історіографією, їх розділяють майже 1,5 тисячі років. Окрім того, і євреї, і католики у другій половині ХХ ст. перейшли до вищої стадії розвитку — періоду "великого єднання", в якому і перебуватимуть усе ХХІ ст. Вони мають безсумнівні ознаки того, що проект здійсниться.

Наступні два проекти теж мають усі необхідні умови для реалізації. Проте так сталося, що наприкінці минулого століття вони увійшли до найдраматичнішого періоду розвитку. Ці проекти ніби тільки народилися та роблять перші кроки. Шиїти увійшли в період "хаосу царств, що воюють" після перемоги Ісламської революції 1979 р., а англосакські протестанти — на межі тисячоліть. Ймовірно, саме тому ці проекти доволі вороже налаштовані один до одного.

Середина імперія зуміла зберегти гідність і велич, незважаючи на приниження ХІХ ст., пов'язані з перебуванням в періоді "хаосу", з якого вона сміливо зробила крок в "мале процвітання" наприкінці ХХ ст. Сьогодні Китай прагне до влади й світового лідерства як сильна молода людина, яка здолала численні хвороби зростання та перетворилася на справжнього чоловіка-воїна. Китай в цьому переліку посідає почесне перше місце, адже він — єдиний із перелічених — має всі проекторторчі ознаки й входить до складу "Великої п'ятірки".

Отже, перші п'ять проектів мають усі проекторторчі ознаки, і тому саме вони сьогодні є головними гравцями на шаховому полі історії.

Шостий (Халіфат) і дев'ятий (Руський) проекти мають найближчими роками зробити крок із періоду "хаосу" в "мале процвітання". Для Росії цей проміжок закінчується 2022 р., для сунітів — 2027-го. Однак чи зможуть ці два проекти реалізуватися та здолати такий важливий для себе історичний бар'єр, адже сьогодні їм бракує деяких вагомих елементів для втілення на практиці?

Ісламський ренесанс, що виявився в активному освоєнні мусульманами європейського континенту й Америки, проісламські виступи в Єгипті, Тунісі, Бахреїні та Лівії, прихід до влади орієнтованих політиків клерикалізму в Туреччині лише підтверджують висновок про те, що у світі народжується сила, здатна надто скоро стати на чолі цивілізаційних процесів. І не враховувати цей факт було б помилково й необачно.

Об'єднана Європа (сьомий проєкт) розпочала формуватися після Другої світової війни, яка підсумувала спроби окремих європейських держав досягти гегемонії на континенті (згадаймо німців, французів, шведів, частково іспанців). Європейцям вистачило мудрості зрозуміти, що настав час зводити спільний будинок на залитій кров'ю столітніх конфліктів і воєн землі. Можна тільки побажати їм успіху на цьому складному шляху. Однак для того, щоб загальноєвропейський проєкт було втілено в життя, неодмінно слід враховувати зазначені чотири умови. Чимало дослідників і політологів вважають, що Європа втратила запал: зник пасіонарний дух, а його місце посіло прагнення втримати завойований у кровопролитних війнах добробут і комфорт. Утім, згідно із законом змін, той, хто намагається залишатися у спокої, зазвичай програє. Чи зможе європейська цивілізація стати цілковито незалежним гравцем, здатним адекватно відповідати на диктат англосаксів і чинити опір ісламській експансії, покажуть найближчі 10—15 років.

Восьмий, Японський, проєкт, умовно названий Самурайською імперією, має всі ознаки цивілізаційного. Проте чи стане сил японській еліті його реалізувати? Політика ізоляціонізму, що її активно проводить країна, не відповідає завданням і принципам життя глобального проєкту. Водночас наявна низка ознак, що свідчать про відродження самурайського духу. Це й постійні спроби повернути собі північні території, й перейменування Управління сил самооборони на Міністерство оборони, й активізація мережевих структур, що підтримують японські домагання на гегемонію в Тихоокеанській зоні та на пострадянському просторі Далекого Сходу. Однак після поразки в Другій світовій війні й атомних бомбардувань Японія все ще слабка та несамостійна. Країні, як і раніше, доводиться зважати на думку

ненависного англосакського Старшого Брата, що вже одного разу покарав її за неслухняність ударами ядерного батога. Здійсниться чи ні самостійний самурайський проєкт, покаже час. У будь-якому разі, якщо це й станеться, то не раніше середини XXI ст., коли він здолає велику частину періоду "хаосу царств, що воюють", у який скотився за підсумками війни, та наблизиться до періоду "малого процвітання", що за оптимістичними прогнозами має статися до 2057 р.

З наведених чинників впливає логічний **висновок**: обидва проєкти (і **Об'єднана Європа**, й **Самурайська імперія**) перебувають на етапі "збирання", що відповідає "хаосу царств, які воюють" у житті будь-якого проєкту.

Нинішній стан **Руського проєкту** — невизначеність. Жертви й поступки останніх 30 років не зробили його частиною західного світу. І це закономірно. Поки у росіян є проєктність, вони не можуть стати частиною чого-небудь або когонебудь. Тільки остаточно втративши проєктну спроможність, можуть зрівнятися з Болгарією, Чехією, Грузією, прибалтійськими й іншими країнами, що не впливають на ухвалення жодних політичних рішень у світовому масштабі.

Звісно, дев'ятьма цивілізаційними проєктами не вичерпується величезне різноманіття антропологічного, етнічного, світоглядного й культурологічного спектрів, що наявні в різних куточках нашої планети й виявляються з різною мірою яскравості, залежно від ситуації та "освітлення". Проте йдеться лише про глобальні цивілізаційні проєкти, спроможні чинити вирішальний вплив на загальносвітові геополітичні процеси.

Щодо України, то, на думку автора статті, її оптимальною поведінкою була б активна участь в **Руському проєкті**, оскільки проєкт **Об'єднана Європа** перебуває на стадії, яка відповідає "хаосу царств, що воюють", і його доля під великим питанням. Водночас через війну, що триває на території України, її участь у будь-якому проєкті є невизначеною.

Дослідження автора доводять, що сьогодні об'єднані й реалізуються три глобальні проєкти: **Вічне царство Ізраїлеве, Папська імперія Риму і WASP**.

(Далі буде)

Список використаної літератури

1. Ачлей А. Битва глобальных проектов. В 3 ч. Часть 1. Евреи, католики, шииты, "васпы" / Александр Ачлей. — Москва : Вольт, 2011. — 240 с.
2. Браун Д. Ангелы и демоны / Д. Браун ; перевод с английского Г. Б. Косов. — Москва : АСТ : Люкс, 2005. — 606 с.
3. Фраттини Э. Священный Альянс. Палачи и шпионы Ватикана / Эрик Фраттини. — Москва : Эксмо, 2007. — 576 с.

Mykola Senchenko,

Director of the Book Chamber of Ukraine, Professor

The Vatican is a world project domination of the "Papal Empire of Rome"

In a series of articles about the Vatican, an attempt was made to investigate and communicate to the public the truth about the desire of this city-state for world domination. It has been proven that the Vatican is one of the global civilizational projects called the "Pontifical Empire of Rome".

The activities of the Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC) and the Roman Catholic Church (RCC), which have been openly intertwined with politics over the centuries, are discussed in detail. The peculiarities of the election of popes and papal congregations are highlighted, among which one of the most important is the Vatican's intelligence service, the so-called Holy Alliance.

The role of Catholics and Uniates in the political processes, from which Ukraine has been feverish for more than a year, has been clarified. It was emphasized that if not for the political activities of the RCC and the UGCC, not only the Maidan of 2014 but also the Maidan of 2004 would not have succeeded. This story is not the distant past, but what the Vatican and the UGCC live on today. And not only lives, but also cultivates.

The focus is on global civilization projects that play a significant role in the struggle for world domination. Today, the following players are involved: the Eternal Kingdom of Israel, the Papal Empire of Rome, the Imamate — a project of Shiism, WASP — White Anglo-Saxon Protestants, the Middle Empire (China), the Caliphate — the Sunni project, United Europe, Samurai project.

Keywords: *Vatican; Catholics; Uniates; Jesuits; the square; congregations; order; Rothschild; civilization projects; world domination; policy; money*

References

1. Achlej A. (2011). *Bitva globalnyh proektov. V 3 ch. Chast 1. Evrei, katoliki, shiity, "vaspy"*. Moskva: Volant.
2. Braun D. (2005). *Angely i demony*. Moskva: AST: Lyuks.
3. Frattini E. (2007). *Svyashennyj Alyans. Palachi i shpiony Vatikana*. Moskva: Eksmo.

Надійшла до редакції 5 квітня 2022 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 002.1:[005.922.52:004.932]](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.4(309).12-17

Георгій Асєєв,

доктор технічних наук, професор,

завідувач кафедри інформаційних технологій ХДАК,

e-mail: ggaseev@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6551-901X>

Інтеграція фондів бібліотек, архівів і музеїв з метою їх збереження та використання

Проведено аналіз особливостей збереження документів національної пам'яті та ідентичності як частини культурної спадщини країни з фондів бібліотек, архівів і музеїв. Класичні методи збереження документів, як-от реставрація й консервація, з одного боку, потребують значних фінансових витрат, з іншого — не забезпечують широкого доступу користувачів до документальної спадщини. Навіть за найсприятливіших умов і повного обсягу фінансування досягти 100% збереження документів неможливо, оскільки з плином часу папір все одно "старіє".

Зауважено, що нині прогресивним методом збереження документів бібліотек, архівів і музеїв є оцифрування документів, особливо старих примірників, за допомогою безконтактних сканерів.

Наведено рекомендації щодо роботи з різними типами фондів, нагромадженими в бібліотеках, архівах і музеях, оскільки установи мають різні локальні цілі, завдання й рівень автоматизації. Їхня взаємодія може продуктивно реалізовуватися та знаходити новий зміст лише на рівні проведення семінарів, конференцій, реалізації наукових, виставкових, видавничих та інформаційно-освітніх проєктів.

Ключові слова: *документ; фонд; автоматизація; бібліотека; архів; музей; сканер; артефакт; цифровізація; реставрація*

Постановка проблеми. *Справа збереження, конвертації в цифровий формат та інтеграції бібліотечних, архівних і музейних фондів національної пам'яті й ідентичності, — це не осібне питання загальної культурної політики, а глобальна проблема, від розв'язання якої залежить існу-*

вання етносу чи нації в історичному та духовному просторах, доступність суспільству пам'яті поколінь, а також нової інформації, ідей і знань. Будь-які втрати з цього фонду непоправні, оскільки йдеться не лише про літературні чи наукові твори, а й про пам'ятки історії та культури, зміст яких нерозривно пов'язано з їхньою формою. У цьому контексті важливою є інтеграція фондів — об'єднання цифрових інформаційних ресурсів бібліотек, архівів і музеїв для забезпечення їх довготривалої доступності зі збереженням комплексу смислових і функціональних характеристик вихідних елементів, можливостей пошуку, репрезентації та інтерпретації для широкого доступу й використання нинішнім і майбутніми поколіннями.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблемою збереження документів національної пам'яті та ідентичності опікуються міжнародні організації, різноманітні міжнародні програми й конвенції ЮНЕСКО та Ради Європи. Положення програм є актуальними, оскільки пропонують реальні заходи зі збереження джерел документальної спадщини, що зберігаються в бібліотеках, архівах і музеях різних країн світу. Значна частина цих документів наразі перебуває під загрозою зникнення.

Зазначений напрям відображено і в низці законів України, що надають концептуальну й правову основу для реалізації програм збереження бібліотечних, архівних і музейних фондів, однак виконання поставлених завдань потребує не лише значних фінансових ресурсів та оновлення матеріально-технічної бази, а й законотворчих, інституційних та освітніх заходів [1—9].

У наш час багато бібліотек, архівів і музеїв розв'язують проблеми збереження фондів, враховуючи доступні їм фінансові можливості й техніко-технологічні засоби. Однак багато років фахівці наголошують на конфліктності двох основних функцій будь-якого з цих закладів: забезпечення доступу до інформації, що належить до культурної спадщини й водночас збереження матеріального носія в придатному до використання стані.

Захист документів на етапі контакту з користувачем набуває особливої актуальності через тенденцію до зростання значення друківаного документа як пам'ятки культури. Такі носії інформації, як мікрофільми, мікрофіші, магнітні та оптичні диски тощо також схильні до пошкодження та руйнування, що породжує специфічну проблему їх збереження [2; 6; 9]. Сьогодні одним із найефективніших способів обмеження доступу до оригіналу з можливістю надання наявної ін-

формації навіть віддаленим користувачам, є оцифрування документів. Цей процес потребує розгляду на концептуальному рівні проблеми взаємодії фондів бібліотек, архівів і музеїв [10].

Мета статті — проаналізувати стан забезпечення вільного доступу до цифрових версій унікальних документів, що нині перебувають під загрозою руйнування та зникнення у фондах бібліотек, архівів і музеїв (зокрема, краєзнавча інформація, праці засновників наукових шкіл тощо, нагромаджені в організаціях збереження культурної національної пам'яті та ідентичності). Ці артефакти раніше не були репрезентовані в електронних базах даних (БД) та залишалися недоступними користувачам через незадовільний фізичний стан. Провести концептуальне порівняння фондів бібліотек, архівів і музеїв щодо можливості їх системної інформаційної інтеграції в соціокультурному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відтоді, як було винайдено писемність, люди прагнули зберегти для нащадків рукописні й друковані пам'ятки. Проте під час зберігання й використання документи поступово псуються, руйнуються та стають непридатними. Причин цих процесів кілька: природне старіння, температура й вологість повітря, світло, пил, біологічне пошкодження, зношуваність, вандалізм, аварійні ситуації тощо.

Старі й рукописні книги швидше, ніж інші зазнають пошкоджень під час контакту з читачами, що призводить до потреби постійної реставрації. Відновлення документів, особливо книжкових пам'яток та інших рідкісних і цінних артефактів, яке ще кілька десятиліть тому вважали єдиним методом збереження, — дуже дорогий і складний процес, що потребує високої кваліфікації фахівців і значних фінансових вкладень. Навіть за найсприятливіших умов і повного забезпечення коштами досягти 100% збереження фондів неможливо, з плином часу папір все одно "старіє".

Сучасна загальносвітова практика конвертації паперових документів у цифрові копії є пріоритетною політикою у сфері збереження національної та світової культурно-історичної спадщини. Однак у процесі цифровізації акценти зміщуються, й часто з поля уваги зникає найголовніше — проблема збереження оригінальних пам'яток книжкової культури, тому основною метою є створення та підтримання таких умов зберігання й використання документів, упровадження таких технологій електронної консервації, які нададуть можливість запобігти процесам старіння фондів і

зробити втрати щонайменшими. Оцифрування раритетних оригінальних документів сприяє їх тривалому збереженню, адже завдяки електронній копії рукописна книга чи друковане видання не використовують, що дає змогу правильно організувати його зберігання. Результатом оцифрування є електронний документ, що складається з одного чи кількох однорідних файлів. Технологічні процеси конвертації, безсумнівно, потребують постійного вдосконалення матеріально-технічної бази організацій соціокультурного профілю, що на сьогоднішньому етапі є доволі проблематичним.

Перейдемо до короткої характеристики фондів бібліотек, архівів і музеїв та надамо деякі рекомендації щодо оцифрування давніх, рідкісних і цінних видань, які належать до культурно-історичної спадщини.

Бібліотеки. Не претендуючи на вичерпність, наведемо приклад класифікації документів бібліотечних фондів за трьома головними ознаками (<https://studfile.net/preview/5850312/page:11/>):

— за способом виготовлення: видання, неопублікований документ (рукопис, креслення тощо); репродукований документ (мікрофільм, діафільм, слайд, мікрокарта, ксерокопія, фотокопія); машиночитний документ (перфокарта, перфострічка, магнітна, відеоманітна стрічка, грамплатівка тощо);

— за матеріальною конструкцією: книга, брошура, журнал, газета, бюлетень, опис винаходу, нормативно-технічний документ (стандарт, цінник, прейскурант тощо), промисловий (фірмовий) каталог, картографічне видання, креслярсько-конструкторська документація, ноти, звіт про науково-дослідні роботи (НДР), депонований рукопис, кіно-, фото-, фонодокумент, листове видання, карткове видання тощо;

— за цільовим (читацьким) призначенням: офіційний, науковий (дисертація, монографія), науково-популярний, навчальний, виробничий (керівництво, інструкція, патентна, нормативна документація), довідковий, рекламний (проспект, каталог), літературно-художнє видання тощо.

Найвищий рівень автоматизації процесів інформаційного пошуку зафіксовано саме в бібліотеках. Нині в Україні успішно функціонують численні автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи (АБІС): *УФД/Бібліотека*, *ІРБІС*, *Liber Media*, *Славутич*, *МАРК-SQL*, *Koha*, *ALEPH* та інші. У бібліотечних фондах зберігається багато однакових документів, проте об'єднаного інформаційного фонду не створено, адже це завдання передбачає формування єдиної плат-

форми АБІС. На заваді її розробленню стають міжвідомчі бар'єри, різне кодування форматів даних, принципи побудови електронних каталогів і баз даних, умови трансляції вихідних даних із системи в систему тощо. Прикладів використання АБІС в архівах і музеях автор не знайшов, що пов'язано з різною структурою та складом їхніх фондів.

У зібраннях великих бібліотек різного профілю зберігаються десятки тисяч документів національної пам'яті та ідентичності, однак чимало з них перебувають у незадовільному стані, що значно ускладнює звичайну технологію сканування й оцифрування. Традиційний сканер, що є системоутворювальним елементом архітектури процесів автоматизації не лише бібліотек, а й архівів та музеїв, для конвертації старих і раритетних документів не придатний. З цією метою доцільно використовувати лише безконтактний спосіб сканування за допомогою інноваційного планетарного сканера для книг і документів з обмеженим кутом розгортання *Metis EDS Alpha*. Вбудована оптика для масштабування з електроприводом фокусування, V-подібний стіл із двома повністю незалежними пластинами, які легко нахилити й рухати, якнайкраще підходять для роботи з найскладнішими оригіналами, у тому числі старими й крихкими книгами, котрі не можна широко розгортати. Подальше опрацювання відсканованого матеріалу відбувається на спеціальних комп'ютерних станціях. Фахівці здійснюють кадрування зображення, усувають спотворення, вирівнюють текст, проводять додаткову корекцію, аби максимально точно відтворити всі особливості друкованого об'єкта: характер і зовнішній вигляд, візуальні особливості тексту й ілюстрацій, сліди часу, користування, друкарські й поліграфічні особливості шрифтів, а також текстури паперу. В Україні такі сканери наявні лише в кількох провідних бібліотеках.

Архіви. До складу архівного фонду входять законодавчі й нормативно-правові акти державних органів, матеріали прокуратур і судів, управлінська, статистична, наукова, технологічна, нормативно-технічна, проєктна, конструкторська, патентна, картографічна, геологічна, телеметрична, комерційна документація, бази й банки даних, бази знань, фото- та фонодокументи, художні й хронікальні фільми, живописні й графічні зображення, наукові, літературні, музичні й інші рукописи та тексти, у тому числі стародруки, щоденники, мемуари, документи щодо особового складу тощо.

Зазначені види документів зафіксовані як на паперових та інших традиційних носіях, безпосередньо доступних людському сприйняттю, так і на технотронних, що потребують спеціальних технічних засобів відтворення: кіно- й фотоплівці, мікрофішах, аудіо- й відеокасетах, електронних, магнітних, оптичних та інших пристроях [4; 5].

Стан автоматизації архівів набагато гірший, аніж у бібліотеках, про що свідчить зауваження голови Державної архівної служби України А. Хромова: "Наразі в Україні немає державної програми оцифрування архівів і найближчим часом не передбачається" (<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3116314-anatolij-hromov-golova-derzavnoi-arhivnoi-sluzbi.html>).

На відміну від бібліотек, у вітчизняних архівах зберігаються лише сотні наукових, літературних, музичних та інших рукописів і текстів, щоденники, мемуари, які потребують оцифрування. Для цієї мети також цілком придатний безконтактний сканер, рекомендований для бібліотек.

Водночас статистика останніх років свідчить про суттєве зростання кількості замовлень на виготовлення архівом цифрових копій своїх документів. На жаль, слід констатувати, що вітчизняні архіви, у фондах яких зберігаються документи непересічної значущості, сьогодні не спроможні забезпечити якісне виконання таких запитів та в повному обсязі реалізувати визначені державою напрями. Однією з таких установ є Центральний державний науково-технічний архів (ЦДНТА) України (<https://cdnta.archives.gov.ua/index.php/uk/>). Одна з найбільших архівних установ зберігає документацію, що стосується об'єктів капітального будівництва та промислового виробництва, технологічних процесів, наукових розробок організацій і підприємств провідних галузей народного господарства України: енергетики, металургії, вугільної, газової, нафтової, хімічної промисловостей, автомобільного, тракторного, сільськогосподарського, важкого й транспортного машинобудування (<https://cdnta.archives.gov.ua/index.php/uk/about-archives-uk/history-archive-uk>).

Значна кількість проектних і конструкторсько-технологічних розробок, картографічні матеріали, документи щодо пам'яток архітектури та історичних будівель — це кресленики великих форматів (A1+). Ціна помилки під час реконструкції може коштувати надто дорого. Цей чинник зумовлює додаткові вимоги до якості копій, що мають до міліметра відтворювати товщину ліній, які з часом втрачають чіткість.

Наявна невідповідність між зростанням потреби суспільства в такій інформації та спроможністю архівних установ її забезпечити. Сьогодні в жодному архіві України немає технічної бази для оцифрування креслень великого формату. Для конвертації таких документів рекомендовано використовувати сканер *A1 Zeutschel OS 12000*: максимальний розмір оригіналу — 600 x 846 мм; вбудована люлька для креслень з автоматичним затисканням скла; не залежить від навколишнього освітлення; двонапрямне сканування.

Музеї. Розглядаючи специфіку музеїв, стисло наведемо лише склад основного фонду (<https://studfile.net/preview/3561808/page:8/>): історичні цінності, у тому числі ті, що стосуються життя й діяльності видатних особистостей (державних, політичних, громадських діячів, воєначальників, мислителів, представників науки, культури, літератури, мистецтва, музики); археологічні матеріали; художні цінності, у тому числі твори всіх видів образотворчого та монументального мистецтва; рукописні книги й друковані видання, у тому числі рукописи та стародруки, альбоми, інші друковані видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність; архівні документи; фотографії, негативи, дагеротипи, кіно-, фоно-, відеоматеріали, інші документи на електронних носіях; предмети картографії, креслення, плани; унікальні й рідкісні музичні інструменти; філателістичні матеріали; предмети нумізматики, фалеристики, сфрагістики, геральдики, боністики; колекції та зразки флори й фауни.

Цифровізація музейної діяльності має певну специфіку, одним із головних її напрямів є створення віртуальних музеїв (<https://museum-portal.com/ua/museums/ua>). Сьогодні в Україні функціонує 212 віртуальних музеїв, зокрема у Харкові — 15. Водночас слід виокремити загальні недоліки цього формату: колекції знімають камерами низької роздільної здатності; двовимірний формат; відсутність 3D-зображення, особливо для тривимірних артефактів; звичайний за структурою сайт, котрий репрезентує як віртуальний музей тощо.

Фонди музеїв, разом із фондами бібліотек та архівів, відіграють вагомий роль у збереженні культурно-історичної спадщини. Однак музеї не можуть демонструвати історичні артефакти повною мірою, оскільки насамперед мають обмежені експозиційні площі, часто в запасниках зберігається більше предметів, аніж розміщено у виставковому залі. Хоча музейні фахівці орга-

нізуюють тематичні виставки й семінари, цих заходів замало. Для ширшого охоплення фондів й репрезентації їх відвідувачам потрібна демонстрація колекцій у 3D-зображенні. На жаль, нині вітчизняним музеям бракує 3D-сканерів.

Залучення музеїв до створення тривимірної візуалізації із застосуванням 3D-сканера значно збагатить можливості реалізації усіх напрямів їхньої діяльності. Результатом стане: розширення спектра музейної комунікації; формування нових методик наукових досліджень; упровадження новітньої технології збереження музейних колекцій тощо. За допомогою 3D-сканера буде вирішено проблему обмеженого експозиційного простору, що не здатний вмістити більшу частину просторових експонатів. Можливість використання для демонстрації зменшеної об'ємної копії оригіналу надасть віртуальний доступ до колекцій предметів археології, етнографії та декоративно-ужиткового характеру із зібрань у сховищах музеїв.

Застосування 3D-зображень музейних предметів у науковій роботі допоможе поєднати теоретичні дослідження з практикою історичного процесу, створити підґрунтя для опрацювання нагромадженого в музеях матеріалу широким колом науковців. У сфері реставрації та консервації музейних колекцій з'являється нові можливості збереження культурних цінностей, що значно вплине на кількість відреставрованих експонатів. Створення 3D-зображень музейних предметів також допоможе перейти до технологій, що розвиваються, як, наприклад, пристрої доповненої реальності, а після використання обладнання для голографії можна буде застосовувати пристрої віртуальної реальності.

Для отримання цифрових копій історичних цінностей, рукописних і друкованих книг музеї можуть використовувати безконтактний сканер, рекомендований для бібліотек, а для картографії, креслень, планів — сканер, рекомендований для архівів. Для створення 3D-зображення експонатів та артефактів придатний 3D-сканер *EinScan Pro HD* із *Solid Edge Shining 3D Edition*. Це новий багатофункціональний портативний апарат серії *EinScan Pro* модульної конструкції. Забезпечує неперевершену продуктивність ручного 3D-сканування, зберігаючи високу роздільну здатність і точність. Універсальність і потужна оптимізація сприяють досягненню максимальної ефективності та якості 3D-сканування на професійному рівні.

Висновки. 1. Проведений аналіз стану бібліотечних, архівних і музейних фондів, у яких зберігаються документи національної пам'яті та ідентичності, свідчить, що для їх захисту й забезпечення вільного доступу користувачів замало застосовувати класичні методи реставрації, консервації чи технотронні пристрої. Прогресивним є безконтактний спосіб отримання цифрових файлів із подальшим опрацюванням у потужних графічних редакторах.

2. Статистика останніх років свідчить про суттєве зростання кількості замовлень на виготовлення архівами та музеями цифрових копій креслеників великих форматів конструкторсько-технологічних розробок, картографічних матеріалів, пам'яток архітектури тощо, які перебувають в незадовільному стані. Важливим елементом автоматизації процесів збереження специфічної документації є застосування сканерів особливої конструкції, яких, на жаль, бракує вітчизняним архівам і музеям.

3. Для розв'язання проблеми обмеженості експозиційного простору й ширшої репрезентації музейних артефактів, що перебувають у запасниках, слід застосовувати демонстрацію 3D-зображень. Це дасть змогу перейти до більш прогресивних технологій, як-от пристрої доповненої реальності.

4. Сканери, рекомендовані для безконтактного способу отримання цифрових файлів, дуже дорогі, їх не в змозі придбати бібліотеки середнього рівня, архіви чи музеї. Пропонуємо зазначені вище пристрої сканування та іншу комп'ютерну техніку зосередити в одному обчислювальному центрі, що забезпечуватиме інформаційні потреби бібліотек, архівів і музеїв.

5. Можливість об'єднання цифрових інформаційних ресурсів бібліотек, архівів і музеїв виключено. Ці установи мають різні локальні цілі й завдання, неоднакові фонди, різний рівень автоматизації. Взаємодія бібліотек, архівів і музеїв, безумовно, дає змогу розширити поле діяльності, надати масштабності проектам, виявити та систематизувати інформаційні ресурси для наукових потреб. Результатами співпраці стають змістовніші й повніші реконструкції історичних подій, явищ культурного життя сучасного та минулого, що суттєво допомагає під час проведення семінарів, конференцій, у реалізації наукових, виставкових, видавничих та інформаційно-освітніх проектів.

Список використаної літератури

1. Вергунов В. Проблеми збереження фондів наукових бібліотек / В. Вергунов // Бібліотечний вісник. — 2007. — № 1. — С. 25—31.
2. Долбенко Т. О. Зберігання документів у бібліотеках / Т. О. Долбенко, Ю. І. Горбань. — Київ : Ліра-К. — 2015. — 288 с.
3. Шемаєв С. О. Форми взаємодії бібліотек, музеїв, архівів у сучасному інформаційному просторі / С. О. Шемаєв // Вісник Харківської державної академії культури. — 2014. — Вип. 42. — С. 222—230.
4. Боряк Г. В. Архівні установи України: Довідник. Т. 1. Державні архіви / Г. В. Боряк, І. Б. Матяш, Г. В. Папакін. — Київ : Держкомархів України. УНДІАСД. — 2005. — 692 с. — (Архівні збірники України. Спеціальні довідники).
5. Жукова М. Комплектование архивов электронными документами / М. Жукова // Отечественные архивы. — 2000. — № 2. — С. 5—17.
6. Борисенко С. Проблеми зберігання документів в архівних підрозділах центральних державних установ України / С. Борисенко // Студії. — 2000. — Т. 6. — С. 46—47.
7. Боряк Г. Електронні архівні публікації в Інтернеті: проблеми репрезентації інформаційних ресурсів / Г. Боряк // Архіви України. — 2002. — № 4—6. — С. 141—169.
8. Кусова І. Г. Информационная служба музея. Задачи и реалии / И. Г. Кусова, Е. А. Козлов // Музей. — 2007. — № 5. — С. 55—61.
9. Чупрій Л. В. Стан та проблеми музейної справи в Україні / Л. В. Чупрій // Музеї України. — 2010. — № 2. — С. 2—4.
10. Шемаєв С. О. Взаємодія бібліотек, музеїв, архівів у комунікаційному просторі України : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій / Шемаєв Сергій Олександрович ; ХДАК. — Харків : ХДАК, 2016. — 220 с.

Georgii Aseyev,

Doctor of Technical Sciences, Professor,

Head of the Department of Information Technology KSAC

***Integration of library funds, archives and museums
in order to preserve and use them***

The analysis of the preservation of funds of documents of national memory and identity as a part of the cultural heritage of the country of funds of libraries, archives, and museums is carried out. Classic methods of preserving documents, such as restoration and conservation on the one hand are quite expensive, on the other hand, do not provide wide access to users. Even under all favorable conditions and with maximum funding, it is impossible to achieve 100% preservation of documents. Over time, paper documents still "age". Progressive is the way to obtain electronic files, especially for older copies, using contactless scanners. Their recommendations for working with such various funds, which are in libraries, archives, and museums, are given. The analysis of these funds showed that they have different local goals and objectives and the level of automation. The interaction of libraries, archives, and museums can be productive and find new meanings only at the level of seminars, conferences, scientific, exhibitions, publishing, information-educational projects, etc.

Keywords: fund; automation; library; archive; museum; scanner; artifact; digitalization; restoration

References

1. Vergunov V. (2007). Problemi zberezhennya fondiv naukovih bibliotek. *Bibliotechnij visnik*, 1, pp. 25—31.
2. Dolbenko T. O. & Gorban Yu. I. (2015). *Zberigannya dokumentiv u bibliotekah*. Kyiv: Lira-K.
3. Shemayev S. O. (2014). Formi vzayemodiyi bibliotek, muzeyiv, arhiviv u suchasnomu informacijnomu prostori. *Visnik Harkivskoyi derzhavnoyi akademiyi kulturi*, 42, pp. 222—230.
4. Boryak G. V., Matyash I. B. & Papakin G. V. (2005). *Arhivni ustanovi Ukrayini: Dovidnik. T. 1. Derzhavni arhivi*. Kyiv: Derzhkomarhiv Ukrayini. UNDIASD.
5. Zhukova M. (2000). Komplektovanie arhivov elektronnyimi dokumentami. *Otechestvennye arhivy*, 2, pp. 5—17.
6. Borisenko S. (2000). Problemi zberigannya dokumentiv v arhivnih pidrozdilah centralnih derzhavnih ustanov Ukrayini. *Studiyi*, 6, pp. 46—47.
7. Boryak G. (2002). Elektronni arhivni publikaciyi v Interneti: problemi reprezentaciyi informacijnih resursiv. *Arhivi Ukrayini*, 4—6, pp. 141—169.
8. Kusova I. G. & Kozlov E. A. (2007). Informacionnaya sluzhba muzeya. Zadachi i realii. *Muzej*, 5, pp. 55—61.
9. Chuprij L. V. (2010). Stan ta problemi muzejnoyi справи v Ukrayini. *Muzeyi Ukrayini*, 2, pp. 2—4.
10. Shemayev S. O. (2016). *Vzayemodiya bibliotek, muzeyiv, arhiviv u komunikacijnomu prostori Ukrayini*. PhD. HDAK. Harkiv.

Надійшла до редакції 12 квітня 2022 року

УДК 070.16:316.658.4](045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.4(309).18-26

Оксана Сенченко,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

старший викладач КНУКіМ,

e-mail: okline.www@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3587-394X>

Брудний піар і класичні правила пропаганди

У статті зосереджено увагу на змісті окремих програм сучасного радіо, телебачення й інтернету, спрямованих на примітивізацію інтелекту, що призведе до соціального регресу та деградації людства. Ці тенденції чітко вписуються в політику лібералів і демократів, які обстоюють ідеї "свободи, рівності й братерства".

Наголошено, що за допомогою телебачення та інтернету в потрібному напрямі скеровують не лише думки та емоції людей, а й світогляд, систему суджень та оцінок, що зрештою повністю відповідають дизайну прихованих маніпуляторів.

Псевдонаука іміджологія торкається не лише зовнішності особи зокрема, а й образу мислення людства загалом. Сучасні дизайнери та візажисти від телебачення та інтернету моделюють не лише людські риси, а й свідомість. Це насправді нескінченний процес — пояснювати людям, як їх обманюють на кожному кроці й формують спосіб їхнього мислення.

Упродовж минулого століття механізми та інструменти пропаганди досягли надзвичайно високого розвитку. Ця наука спирається на принципи, ґрунтовно розроблені Е. Бернесом — "батьком" сучасної концепції маніпулювання. Методи впливу на людську свідомість уперше було систематизовано й викладено в його книзі "Пропаганда", виданій у США 1928 р. [1].

Ключові слова: пропаганда; дезінформація; камуфляж; відволікання; дистракція; зняття преси; буденна розповідь; емоційний резонанс; емоційне зараження; фасціація; емоційне підлаштування

Постановка проблеми. Актуальність порушеної проблематики зумовлено низкою чинників, притаманних сучасному інформаційному суспільству. Стрімкий розвиток новітніх технологій і засобів масової комунікації, можливість залучення різноманітних категорій користувачів до широких інформаційних потоків і, як наслідок, здійснення маніпулятивного впливу на суспільну свідомість призводять до активного застосування комплексу засобів пропаганди та дезінформації для моделювання світогляду аудиторії. Зазначені технології мають створювати ілюзії та маскувати справжні програми й наміри творців нової реальності. У пропонованій статті розглянуто методи та інструменти масмедіа, спрямовані на спотворення інформації та фактів для просування пропагандистських ідей, прихованого впливу на суспільну свідомість, щоб на цьому підґрунті виробити комплекс заходів, покликаних запобігти загрозам у сфері безпеки інформаційного простору.

Мета статті — дослідити процес формування комплексу засобів пропаганди та дезінформації для використання в масмедіа, що відбувався впродовж минулого століття; продемонструвати, як Е. Бернес — засновник науки маніпулювання — застосував ідеї рідного дядька З. Фрейда для маскування справжніх програм і порядків денних,

щоб створювати ілюзії, викликати очікувані враження, просувати потрібну рекламу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цілеспрямоване викривлення фактів завжди було привілеєм керівників засобів масової інформації. Їхні агенти — індустрія PR — уникають об'єктивного висвітлення подій, адже це було б занадто ідеальним для пересічного телеглядача, який від народження звик отримувати все в готовому вигляді. Події не можна подавати так, як вони відбуваються в реальному світі, адже глядач чи слухач ще вирішить, що може надавати їм власну оцінку! Кінцевий продукт індустрії новин — це одноманітність мислення, а багатоаспектність подій та індивідуальна інтерпретація не сприяють гомогенному й уніфікованому погляду на світ. Через це всім подіям слід надати "спін" (від англ. spin — кружляти, обертати) — момент обертання, тобто інтерпретацію, пояснення, обгортку. І якщо користувач раптом потрапить в інформаційний цех, де подіям надають певного "спіну", то насправді опиниться у світі **пропаганди та дезінформації**. Далі докладніше розглянемо їхні основні інструменти й методи.

Камуфляж, або дисимуляція

Один з ефективних інструментів масмедіа, який використовують, аби замаскувати справжню сутність події чи явища. Наприклад, бюрократів

зображують так, нібито вони діють не в шкурницьких, а в громадських інтересах; американські орди в Іраку та Афганістані виставляють не бандами мародерів, а представниками цивілізації, що несе свободу й демократію; ухвалені у США закони Homeland Security Act і Patriot Act, котрі ефективно елімінують свободу й демократію та відкидають принципи, закладені засновниками Америки, подають як турботу про безпеку населення. Іншими прикладами камуфляжу є, наприклад, дезінформація про те, що:

- нафта у світі не скінчиться через 35 років;
- державні програми, що мають підтримувати національні меншини, — це не форма расизму навпаки;

- нескінченне хаотичне нагромадження законів та указів сприяє поліпшенню катастрофічного стану суспільства;

- США загрожують терористи.

Відволікання, або дистракція

Метод, який успішно використовують ЗМІ, щоб позбавити народ здатності мислити та аналізувати. Гасло "Хліба та видовищ", що ефективно застосовували в стародавньому Римі, дієве й сьогодні. Мета дистракції — зробити так, аби народ не замислювався над діями світових лідерів, адже у цих категорій різні інтереси, а отже, населення має думати про щось інше.

Наприклад, дії американського уряду часів Дж. Буша після 11 вересня 2001 р. об'єктивно віддзеркалюють сподівання ізраїльського лобі. Окрім цього, вони відбивають інтереси нафтових і фармацевтичних концернів, а також військового комплексу та компаній з охорони безпеки. Водночас народу не можна дозволяти помічати такі речі, тому потрібно замаскувати їхню справжню суть простою й легко зрозумілою тематикою.

Це класичне правило пропаганди: не дозволяти народу думати про те, що робить уряд, прикриваючись його ім'ям. А коли невеличкі групи ведуть війну, увага людей має бути абстрактною. Розглянемо основні способи дистракції, зокрема на телебаченні, які успішно практикують у світі, насамперед у США:

- телебачення транслює спортивні та розважальні програми 24 години на добу, відволікаючи увагу аудиторії від нагальних проблем і дій політиків;

- глядачеві пропонують нескінченну чергу "мільних опер", нудних шоу й безглузвих фільмів;

- 24 години на добу в ефірі лунає суцільна нав'язлива музикоподібна какофонія, що впливає на психічний та емоційний стан слухачів, "заводячи" їх;

- виступи ведучих телебачення безпринципні й відкидають основи моралі й пристойності; диктори говорять на підвищених тонах і у прискореному темпі;

- глядачам постійно обіцяють процвітання й фінансовий успіх, доступні кожному, демонструючи виграші в нескінченних лотереях і конкурсах;

- цілеспрямоване культивування хибних поглядів, уявлень і стереотипів у загальнодержавному масштабі;

- драматизація подій і ситуацій в інших країнах, що дає змогу продемонструвати переваги своєї системи;

- тривале й докладне обговорення подробиць карних злочинів у новинах без будь-яких розумних висновків чи з висновками, що суперечать здоровому глузду.

Успіх масмедіа на цій ниві незаперечний, споживачі інформації стають дедалі невибагливішими, їх легше збити з пантелику. Єдиний негативний чинник — люди взагалі перестають бути до чого-небудь сприйнятливими, і медіа доводиться переходити до явно агресивної репрезентації потрібних ідей.

Беззаперечними ознаками того, що суспільство деградує, є такі:

- більшість людей нині говорять і пишуть із помилками;

- лексика стає примітивною, у вербальному спілкуванні здебільшого використовують тривіальні конструкції та кліше;

- показники успішності школярів вважають за краще не відображати у статистичних звітах;

- випускники шкіл досконало не знають рідної мови, не вміють як слід читати та писати, а обчислювати й поготів;

- знання з географії не сягають далі власного району;

- історія — повний морок.

Постійно знижуються вимоги до кандидатів на здобуття ступенів магістра, кандидата чи доктора наук.

Сюжети фільмів примітивні й безглузді. Класику викинули на смітник через її непрактичність, комерційну непридатність. Єдиний твір більш-менш серйозного письменника — "Знедолені" В. Гюго — подають лише під супровід мюзик-хольної чечітки. Невже мюзикл із напівоголеними жінками, які відбивають степ з будь-якого приводу, — це максимально можлива форма подання інформації для народу?

Жодні репортери вже давно не пишуть бодай якихось заміток — новини продукують анонімні автори на закритих фабриках, що виробляють

стандартні штаповані повідомлення й розподіляють газетами й телеканалами. Новини створюють за всіма правилами психології, парапсихології й науки їх викладу, а закриті фабрики інформації ("поштові скриньки") — цілком централізовані.

Неважко помітити, що відеокліпи викликають поверхові, уривчасті асоціації та спогади, часто аномального характеру. Розмови й діалоги, що лунають із телеекранів, — це нескінченні повторення заїжджених кліше з нескінченних файлів телевізійних запасників. Складається враження, що ведучі можуть мати не більше 50 думок, які постійно повторюють у різній послідовності. Вони ставлять одним людям тривіальні запитання й водночас підморгують другим, щоб ті відповіли. Чи це не горезвісна гра в ката-мишки?

Така тенденція характерна й для сучасних українських телеканалів, що запрошують на інтерв'ю "народних обранців". Як сьогодні говорять молодь — "жерсть".

Змови та провокації

Поговоримо про Америку — зразок демократії. Уявіть собі, що події 11 вересня 2001 р. було спровоковано, за активної участі керівників США, тільки для того, аби розв'язати агресію на Близькому Сході й позбавити американський народ конституційних гарантій. Уявіть собі, що не було жодних терористів і жодного Осамі бен Ладена, а лише внутрішньоурядова й антинародна змова схиблених фанатиків. Що ті неймовірні жах і стрес, які пережив американський народ, були цілковито штучними. Що сотні мільярдів доларів, витрачених на посилення держбезпеки й встановлення перешкод для людей і вантажів в аеропортах, виявилися зайвими та непотрібними, оскільки не було й натяку на терористів, окрім тих, що міцно засіли у Вашингтоні. Що всі повідомлення в засобах масової інформації були очевидною брехнею.

Чи люди взагалі усвідомлюють, якої шкоди завдали ці події американському стандарту життя? Чи розуміють, що катастрофа мала лише нажахати народ, аби гнати його, як слухняну худобу, потрібною комусь дорогою? Багато хто про це вже здогадалися, незважаючи на відчайдушні зусилля преси. Коли решта здолає внутрішню впевненість, що, мовляв, уряд не може підірвати 4000 своїх же громадян, то всі причини й наслідки одразу складуться в бездоганний логічний пазл. Хтось зауважить: "Це вже занадто!" Проте спробуйте й переконайтеся, варто лише самостійно почати вивчати історію, а не послуговуватися сторінками рафінованих підручників.

А що, власне кажучи, людство взагалі знає достеменно? Що реально відбувається у цьому світі? Без перебільшення, майже кожен із нас не має ані найменшого уявлення. Складається враження, що світові уряди, за посередництва медіа, витрачають значно більше зусиль на те, аби приховати від населення справжню інформацію про події, ніж на те, щоб надати об'єктивні повідомлення та оцінки з позиції загальнолюдських цінностей. Це питання з філософської галузі — епістемології: а що людина взагалі може знати? Відповідь: дуже й дуже мало, якщо єдине джерело — газети та телебачення. Вкрай незначна кількість людей читають книги, більшість яких, на жаль, також зазнали ретельної ідеологічної редактури. І лише невеликий відсоток громадян спроможний зіставляти та аналізувати факти.

Буденна розповідь

Буденну, як і звичайну, розповідь використовують, наприклад, для адаптації людини до інформації виразно негативного змісту, що викликає заперечення. Наприклад, якщо потрібно призвичаїти аудиторію до насильства, крові, вбивств, навіть найтяжчих і безкарних злочинів, то телеведучий беземоційно та спокійно щодня повідомлятиме цю інформацію. За кілька тижнів такого оброблення населення вже не реагуватиме на найжахливіші події та масові вбивства, адже настане психологічний ефект звикання.

Цей метод застосовували, зокрема, під час державного перевороту в Чилі (1973), коли потрібно було зробити населення індиферентним до дій піночегівських спецслужб.

На пострадянських просторах цей інструмент активно застосовують під час висвітлення масових акцій протесту, дій політичної опозиції, страйків тощо. Наприклад, відбувається багатотисячна демонстрація супротивників чинного режиму, яку розганяють за допомогою палиць і сльозогінного газу. Жорстоко б'ють жінок і людей похилого віку, лідерів політичної опозиції заарештовують. Наступного дня журналісти буденним тоном, без емоцій, мимохідь розповідають, що, мовляв, напередодні було проведено чергову акцію протесту, органи правопорядку змушені були застосувати силу, заарештовано стільки-то порушників громадського спокою, проти яких розпочато кримінальні справи "відповідно до чинного законодавства".

Цей метод дає змогу ЗМІ зберегти ілюзію об'єктивного висвітлення події, проте водночас девальвує її значущість, створює в масовій аудиторії уявлення про інцидент, як про щось буденне, не варте особливої уваги та громадської оцінки.

Як загалом розпочинався цей маразм? Для відповіді слід на певний час повернутися в минуле. Автори книги "Вірте нам — ми експерти" Штаубер і Рамптон підсумували велику кількість даних щодо маніпуляцій громадською думкою в США. Вони досліджували це явище ще від початку XX ст. й поміж першорядних виокремили засадничі теорії Е. Бернеса — "батька" псевдонауки маніпуляцій і брехні. Для своєї приголовшливої за нахабством книги "Пропаганда" він запозичив багато ідей із праць рідного дядька З. Фройда й успішно застосовував їх у сфері масового одурення.

Ключ до розуміння того, що являють собою псевдонауки психологія та психіатрія, криється в національності людей, які обрали цей фах. Виявляється, у США 99% психологів і психіатрів — євреї. В інших країнах статистика мало чим відрізняється. Отже, реальна сутність психоаналізу полягає в тому, що він є чудовим приводом для єврейського психолога чи психіатра дізнатися особисті мотиви пацієнта, а потім продати тим, хто дістає з цього користь.

Саме Е. Бернес домінував у PR-сфері до 1940-х рр. і був її важливим учасником ще впродовж наступних 40 років. Його наймали сотні підприємців, аби створити штучне, обов'язково позитивне сприйняття своїх товарів.

Наведемо кілька прикладів. Одним із перших для Е. Бернеса стало замовлення Комітету публічної інформації США. Він мав допомогти американському урядові просувати серед населення ідею, що Перша світова — це "війна задля того, аби зробити світ безпечнішим". Відтоді цією крилатою фразою прикривають майже кожен конфлікт, в якому бере участь Америка, охоплюючи, звісно, агресію в Іраку, Афганістані, Лівії, Сирії тощо.

За кілька років Е. Бернес поставив у Нью-Йорку грандіозний вуличний спектакль, аби переконати споживачів у тому, що жінка, яка палить цигарки, не порушує жодних норм моралі, адже тоді це було модно. У 1929 р. він влаштував у місті Великодню ходу й організував факельну колону з емансипованих жінок, які маршували та безперервно палили цигарки. Той факт, що багато "звільнених" представниць слабкої статі незабаром захворіли, залишився за кадром, але завдання було виконано. Після цієї акції жінки вже могли безперешкодно нищити свої легені, адже були впевнені, що це модно, відповідає духу часу й зрівнює їх з чоловіками.

Це Е. Бернес популяризував поміж американського народу ідею їсти смажений бекон на сніданок. Людині, яка дбає про здоров'я, навіть у

страшному сні не спаде на думку жерти вранці смажене свиняче сало. Проте "батька брехні та маніпуляцій" не зупиняли нормальні думки нормальних людей і він продовжував успішно поєднувати свою науку з практикою.

Е. Бернес налагодив міцний зв'язок між тютюновою індустрією та Американською медичною асоціацією, що тривав понад 50 років і припинився лише зі стартом нового проєкту афериста. Американська медична асоціація — офіційне представництво лікарів США — елементарно довела, що куріння корисне для здоров'я. Погляньте на старі випуски журналів Look, Time, Journal of American Medical Association (JAMA), на шпальтах яких лікарі рекламують різні марки цигарок, що нібито забезпечують гарне травлення, міцний сон, здорові нерви тощо.

Упродовж наступних десятиліть Е. Бернес і К^о значно вдосконалили ці принципи, щоб з їх допомогою масам можна було нав'язати що завгодно, повторюючи одну й ту саму комерційну мантру тисячі разів на тиждень. Як тільки економічна сила ЗМІ довела ефективність, "промивачі мізків" стали активно використовувати медіаканали й в інших країнах, але Е. Бернес завжди залишався "золотим стандартом", класиком, на якого рівняються лідери сучасного піару.

Димові завіси й дзеркала

Фокус Е. Бернеса полягав у тому, щоб переінакшити фразу, поставити все догори дригом, видати чорне за біле й навпаки та оголосити це "коронним номером". Щось не морально? Отже, це круто й модно. Мораль і здоровий глузд ефективно підміняли модою та престижністю. Проте, як не дивно, Е. Бернес вважав себе не злим генієм, навпаки, благодійником людства, постійно наголошуючи, що народ — це "стадо, яке слід вести". Саме стадоподібна поведінка робить населення сприятливим до навіювання думок лідерів. Е. Бернес ніколи не відступав від цієї аксіоми — "контролювати маси так, аби вони не здогадувалися про це". Найкращий PR — це коли люди не розуміють, що ними маніпулюють. Штаубер трактує цю ідею так: "Наукове маніпулювання громадською думкою потрібне, щоб здолати хаос і конфлікт у демократичному суспільстві".

"Творці громадської думки" виставляли себе філантропами, які надають неоціненну послугу людству. Демократія є занадто ідеальною для широких мас — як тоді ними керувати, спрямовувати думки та дії? Людину, а народ як сукупність окремих людей і поготів, визнавали неспроможною до самостійного мислення та незалежної поведінки.

Ось показова цитата з книги Е. Бернеса "Пропаганда": "Ті, хто маніпулюють прихованим механізмом суспільства, й становлять прихований уряд держави. Нами керують, наші уми формують, наші смаки ліплять, наші ідеї — це ідеї людей, про яких ми ніколи не чули. Це і є логічний результат того, як організовано наше демократичне суспільство. Велика кількість людей неминуче мають поводитися так, аби наше суспільство функціонувало ідеально. Майже в кожному акті нашого життя, все одно — у сфері політики чи бізнесу, в соціальній поведінці чи моралі, — ми перебуваємо під впливом дуже обмеженої кількості осіб, які розуміють ментальні процеси та соціальні дії мас. Саме вони й смікають за ниточки контролю громадської думки".

Суспільство не може мати власної думки, й не може думати, оскільки позбавлено мізків і мови. Мізки та мову має лише окремий індивід. Думати й говорити — це його прерогатива, тоді як колективні організації на це не спроможні. Отже, громадська думка — це поняття зазвичай вкрай обмеженого кола цілком конкретних осіб, які й нав'язують її суспільству й державі. Водночас один із засновників американської держави Т. Джефферсон мав протилежну думку: "Я не знаю надійнішого сейфа для влади в суспільстві, окрім людей, і якщо ми вважаємо їх недостатньо розумними, щоб самим керувати собою, то вихід — не забирати у них цю можливість, а повніше їх інформувати".

Як бачимо, до влади в США прийшли зовсім інші люди, яких не влаштовує застаріле правило Джефферсона "повніше інформувати народ", навпаки, — у жодному разі, як вважав Е. Бернес. Він був упевнений, що лише небагатьом обраним можна довірити завдання управління, й себе, зрозуміло, відносив до них.

Емоційний резонанс

Техніку емоційного резонансу можна визначити як спосіб створення в широкій аудиторії певного настрою з одночасною ретрансляцією пропагандистської інформації. Емоційний резонанс дає змогу нейтралізувати психологічний захист, який людина вибудовує на розумовому рівні, свідомо намагаючись захиститися від пропагандистського чи рекламного "промивання мізків".

Одне з основних правил пропаганди свідчить: насамперед слід звертатися не до розуму, а до почуттів людини. Захищаючись від пропагандистських повідомлень, на раціональному рівні людина завжди здатна створити систему контраргументації й нейтралізувати всі зусилля зі

"спецобробки". Якщо пропагандистський вплив відбувається на емоційному рівні, поза свідомим контролем реципієнта, жодні раціональні контраргументи не діють.

Такі методи відомі з давніх часів, в їх основі лежить феномен соціальної індукції (емоційного зараження). Річ у тім, що емоції та почуття людини — багато в чому соціальні явища. Вони можуть поширюватися подібно до епідемії, заражаючи часом десятки й сотні тисяч осіб і змушуючи маси "резонувати" в унісон. Люди істоти соціальні, а тому легко сприймають почуття інших. Це добре помітно на рівні міжособистісних стосунків, коли йдеться про членів родин. Усім відомо, як легко "зіпсувати настрій" близькій людині. Так, мати, яку охопили негативні емоції, завжди передає їх своїй маленькій дитині; поганий настрій одного з подружжя може миттєво передається другому.

Особливо сильно ефект емоційного зараження проявляється в натовпі — ситуативній безлічі людей, не пов'язаних усвідомленою метою. Натовп — це властивість соціальної спільності, що характеризується схожістю емоційного стану її членів. У натовпі відбувається взаємне зараження емоціями та, як наслідок, — їх інтенсифікація. Природу масового емоційного зараження майже не вивчено. Одна з цікавих гіпотез стверджує, що головну роль у цьому відіграє виникнення резонансних коливань у структурі електромагнітних полів, створених людським організмом.

Механізм поведінки людини в натовпі описано в багатьох джерелах і вони спільні в тому, що кожен із нас, стаючи частиною маси, потрапляє під владу пристрастей. Типові ознаки поведінки індивіда в натовпі: переважання ситуативних почуттів (настроїв), втрата інтелекту, відповідальності, гіпертрофована навіюваність, легка керуваність. Ці стани можна посилити різними засобами. Потрібні емоції продукують за допомогою відповідного зовнішнього оточення, певного часу доби, освітлення, легких збудливих засобів, різноманітних театралізованих форм, музики, пісень тощо.

У психології є спеціальний термін — фасціація, яким позначають умови підвищення ефективності сприйняття матеріалу завдяки використанню супутніх фонових дій. Найчастіше фасціацію застосовують у театралізованих виставах, ігрових і шоу-програмах, політичних та релігійних (культових) заходах для введення людей у натовп в особливий емоційний стан. На цьому тлі дозовано транслюють потрібну інформацію, контролюючи, щоб її не було занадто багато.

У сучасному світі емоції, котрі відчуває людина, значною мірою є результатом індукції, спричиненої засобами масової комунікації. Створення емоційного резонансу — одне з головних завдань більшості інформаційних повідомлень і розважальних шоу. Медіа намагаються викликати в широкій аудиторії сильні емоції, і якщо потрібно, доводять їх до найвищого ступеня.

Простий приклад: зверніть увагу на інтонації, з якими радіо- або телеведучі зачитують інформацію про події у країні та світі. Якщо йдеться про трагічні факти (катастрофу, війну, терористичний акт), інтонації зазвичай сповнені скорботи чи обурення на адресу винуватців. Якщо ж далі йтиме повідомлення про чергову зустріч глави держави з шахтарями (льотчиками, учителями, лікарями), можна помітити, як миттєво зміниться міміка диктора, а в голосі виразно проступатимуть "конструктивний оптимізм" і впевненість у щасливому майбутньому нації. Цей метод має назву "емоційне підлаштування під ситуацію". Таким нехитрим способом можна формувати емоційне ставлення масової аудиторії до певної події.

Окрім емоційного підлаштування, існують інші методи, що змушують "вібрувати" аудиторію з потрібною мірою інтенсивності. Один із них — риторична техніка "градація". Коментатор повторює аргументи, дедалі нарощуючи напруження: "Наш народ терпів, довго терпів, дуже довго терпів! Ми терпіли голод, бідність, пониження, ганьбу! Ми страждали, довго страждали, дуже довго страждали! Доки...". Така техніка подання інформації емоційно "заводить" слухачів. Щоб посилити ефективність повідомлення, його часто насичують конкретними подробицями, котрі аудиторія краще запам'ятовує й за своєю. Особливо результативними є "свідчення очевидців", оскільки спираються на елементи особистого досвіду людини. Для створення емоційного резонансу також використовують різноманітні класифікатори.

Багато методів формування потрібних настроїв медійної аудиторії було відпрацьовано в Німеччині незадовго до початку та в період Другої світової війни. Зокрема, в радіопередачах використовували техніку акустичної дії, що штучно посилює агресивні переживання. Промови Гітлера зазвичай супроводжувала музика з опер Вагнера, що справляла гнітюче враження та мала загрозливий характер: важкі, складні звуки створювали відчуття нацистської військової машини, що невідворотно насувається й здатна розчавити

людину. Для нагнітання масового психозу по радіо транслювали паради, марші, мітинги.

А ось складніший приклад емоційного резонансу: по сучасному телебаченню постійно транслюють численні серіали, розважальні реаліті й токшоу. Слід звернути увагу на високе емоційне напруження, з яким відбуваються ці дії. Герої серіалів постійно з'ясовують стосунки в підвищених тонах, бурхливо виявляють емоції. Сюжети фільмів мають тримати глядача в постійному емоційному напруженні: "А що ж буде далі?" Професійно підготовлені учасники токшоу, які грають роль "пересічних перехожих із вулиці", розповідають "життєві історії" яскраво та збуджено, постійно намагаючись помститися своїм кривдникам безпосередньо в студії. Чи не обов'язковий елемент таких телешоу — бійка чи бурхливе з'ясування стосунків, покликане емоційно "завести" аудиторію, зачепити її за живе.

Усе це робиться з певною метою — викликати у глядачів емоційну залежність. Звикнувши отримувати дозу гострих емоційних переживань із цього джерела, людина і в майбутньому віддаватиме йому перевагу. У такий спосіб телевізійні боси створюють постійну аудиторію серіало- та шоузалежних глядачів, зомбують їх, щоб прив'язати саме до такого способу отримання гострих емоційних переживань.

А постійна аудиторія — це вже товар, який можна дуже вигідно продати рекламодавцям. Масмедійні зомбі, як будь-які наркомани, прагнуть підтримувати свій "кайф" нескінченно, а отже, нестримно поглинатимуть нову телепродукцію, щедро розбавлену комерційною та політичною рекламою.

На сцені з'являються гроші. Як тільки Е. Бернес навчився практично застосовувати фройдівські концепції, у нього додалося стільки клієнтів, що було важко впоратися із замовленнями. Глобальні корпорації юрбилися в черзі, очікуючи самонареченого "короля інформації". Величезна кількість товарів і послуг потребувала термінового просування до споживача. У замовників було достатньо грошей, аби оплачувати недешеві послуги гуру реклами. У черзі стояли корпорації Philip Morris, Pfizer, Union Carbide, Allstate, Monsanto, Eli Lilly, Tobacco Industry, Ciba Geigy, Lead Industry, Coors, Dupont, Shell Oil, Chlorox, Procter & Gamble, Boeing, Dow Chemical, General Motors, Goodyear, General Electric, General Mills та інші.

Щоб задовольнити попит на "промивання споживацьких мізків", з'явилися десятки PR-ком-

паній: Burson-Marsteller, Edelman, Hill & Knowlton, Kamer-Singer, Ketchum, Mongovin Biscoe & Duchin, BSMG, Ruder-Finn. Природно, що їхніми власниками були євреї, імена яких невідомі, й на це є певні причини.

Найкращі PR-компанії — це закриті "поштові скриньки", ніхто не знає про їх існування. Саме вони десятиріччями створюють поняття, на яких виросло й постаріло не одне покоління споживачів. Саме вони формують громадську думку з усіх питань: ліки, вакцини, ставлення до традиційної та альтернативної медицини, фторування й хлорування води, куріння, діоксин, глобальне потепління, свинець у бензині, онкологія, забруднення середовища, ліси та природа, ставлення до зірок і відомих осіб, стихійні лиха, генетично модифіковані продукти, аспартам (цукрозамінник), харчові добавки, нітрит, зубні пломби, аутизм тощо.

Псевдоекспертні контори й науково-дослідні інститути

Е. Бернес швидко збагнув, що найкоротший шлях до цільової аудиторії — за допомогою реклами подати думки нібито "незацікавлених третіх" осіб чи експертів. Наприклад, якщо компанія General Motors заявить, що глобальне потепління — це нісенітниця, то споживачі можуть запідозрити її в упередженості. А якщо "незалежний науково-дослідний" інститут із солідною назвою "Академія вивчення атмосфери" виступить з "авторитетною" заявою про те, що вони провели дослідження й жодної загрози немає, то люди охоче в це повірять.

Чи проводила "Академія" ці дослідження? Це, виявляється, зовсім не обов'язково, навіть більше, не потрібно. Розрахунок простий: для General Motors набагато дешевше створити псевдоконтору, що матиме лише юридичну адресу й кілька співробітників у штаті для опрацювання пошти й створення рекламних роликів. У разі непередбачуваних обставин організація вмить безслідно зникне, однак рекламу вже запущено, вона працює та приносить неабиякий дохід.

Саме Е. Бернес організував фальшиві експертні контори й науково-дослідні інститути. Геніальний шахрай Остап Бендер, який знав 400 способів відбирання грошей, у зіставленні з ним був лише дилетантом. Усім відома липова контора "Роги та копита", яку Бендер організував незалежно від західного "колеги", — дитяча забавка порівняно з масовим створенням шахрайських фірм, поставленим на "наукову" основу Е. Бернесом. Цей факт вкотре доводить, що ідеї найсміливіших авантюристів літають у повітрі.

"Батько маніпуляцій та одурювання" за життя організував більше науково-дослідних інститутів, аніж Рокфеллери й Карнегі разом узяті й, мабуть, більше, ніж радянська влада. Отримуючи фінансування від корпорацій, що жадали ефективної та швидкої реклами своєї продукції, Е. Бернес тиражував "науково-дослідні інститути", реальна цінність яких не вартувала й паперу, на якому було написано їхні реквізити, — одна суцільна брехня, б'єндерівсько-бернесівські "Роги та копита".

Уявляєте глибину катастрофічності цієї ситуації? Виявляється, що нині в науковому світі не можна взагалі відокремити правду від брехні, фальшивку від результатів справжніх досліджень, як неможливо простій людині відрізнити "Роги та копита" від серйозної наукової установи.

Наведемо приклади псевдонаукових компаній, що існують у реальному житті й суттєво впливають на суспільну думку: Temperature Research Foundation (Науково-дослідний інститут температури), International Food Information Council (Міжнародна рада з інформації щодо харчових продуктів), Consumer Alerts (Комісія з оповіщення споживачів), The Advancement of Sound Science Coalition (Коаліція за просування обґрунтованої науки), Air Hygiene Foundation (Фонд гігієни повітря), Industrial Health Federation (Федерація охорони здоров'я в промисловості), Manhattan Institute (Манхеттенський інститут), Center for Produce Quality (Центр якості продукції), Tobacco Institute Research Council (Дослідницька рада Інституту тютюну), CATO Institute (Інститут Катона), American Council on Science and Health (Американська рада з науки та охорони здоров'я), Global Climate Coalition (Глобальна кліматична коаліція), Alliance for Better Food (Альянс за здорову їжу). Які солідні й переконливі назви, що насправді маскують порожнечу!

Брехня пресрелізів

Як пояснює Штаубер у своїй книзі, ці організації й сотні їм подібних є лише вивісками, що мають сприяти закріпленню позитивного іміджу певного продукту, послуги чи організації. Вони ніби роблять влучний пас, а основна фірма забиває м'яч у порожні ворота. Мета цих "інститутів" єдина — створити привабливий образ корпорації, що їх фінансує. Для цього випускають численні "пресрелізи" й рекламні буклети, що сповіщають про псевдонаукові прориви, й розсилають їх до кожної газети чи телерадіокомпанії США.

Більшість із так званих "пресрелізів", чи мовою сленгу "консервів", оформлені як новини

та розраховані лише на прочитання й запам'ятовування. У цих пустопорожніх рядках годі шукати змісту, це "лялька", брехня.

Водночас такий формат рятує професійних журналістів від пошуку новин у сферах, в яких вони нічого не тямлять, а отже інформацію не перевіряють. Більше того, між журналістами й "Рогами та копитами" панує повне порозуміння, що ґрунтується на грошовому інтересі, — хабарі, або як в Америці вважають за краще говорити, донорські внески, донації. Ці пресрелізи, чи відеоролики, спродуковані у псевдоінститутах, вставляють у новини майже без купюр, адже їх зазвичай готують професійні журналісти-піарники.

Як часто медіа використовують такі "новини науки й техніки"? Щодня! Не минає жодної доби, щоб користувачів не інформували про "чудові досягнення", спродуковані в тисячах "Рогів та копит" по усій Америці. Більшість телеканалів мають спеціальні рубрики, присвячені здоров'ю, науці й техніці, сільському господарству, й скрізь людям "упарюють" відверту брехню. Відверту для її творців, але не для телерадіослухачів, які довірливо хапають наживку. Засоби масової інформації — ніби риболовля: людину, як і мовчазну рибу, жодної різниці, можна ловити й на живця, й на штучні принади, з асортиментом яких нині проблем немає. Чого варті "успіхи" в боротьбі з ожирінням! Як це працює? Наприклад, спочатку по телебаченню транслюють ролик із рекламою гамбургерів, від яких у корчах помирають піддослідні шури, але про це, боронь Боже!, нікому не повідомляють, а в наступному відео рекламують нову пігулку для зниження рівня жирів у крові: подвійний продаж — подвійна вигода. Ці повідомлення змінює реклама похоронної контори "Рабінович і сини", і такий алгоритм є нескінченним циклом прибутку.

В ідею "пресрелізів" вдихнув життя ще один єврей — А. Лі. Трапляється, що половину випуску такої нібито поважної газети, як *The Wall Street Journal*, наповнено псевдоконтентом, надісланим численними "Рогами та копитами". Для правдоподібності ці "інформаційні страви" присмачують часточками чогось схожого на правду зі справжніх наукових журналів.

Зрозуміло, що пересічний користувач, далекий від тонкощів PR-сфери, не матиме шансів відокремити "насіння від полови", а тому, побачивши чи почувши чергове повідомлення про "результати нового наукового дослідження", передусім має поставити запитання: які реальні анонімні сили й корпорації стоять за цією інформацією? Ключове гасло для цього "наукового сміття" — так званий "прорив у науці й техніці".

Специфічна мова "спіну"

У 1920-х рр. такі піонери "спіну", як Е. Бернес та А. Лі, набувши більше досвіду, розпочали формулювати правила для управління громадською думкою. Архітектори "масової свідомості" швидко второпали, що психологія натовпу побудована не на мисленні, а на емоціях. Оскільки натовп позбавлений мізків, його мотивація має ґрунтуватися не на логіці, а на формі подання інформації. Наведемо окремі аксіоми цієї псевдонауки:

- технологія — це самостійна релігія;
- реальна демократія небезпечна для керівників;
- ухвалення рішень слід залишити для експертів;
- змінюючи межі проблеми, потрібно триматися чимдалі від її суті, створювати лише поверхові іміджі;
- у жодному разі не просувати очевидну брехню, яку легко довести;
- слова слід ретельно добирати з урахуванням їхньої емоційної дії.

Наведемо конкретний приклад. Вивіску під назвою "Міжнародна рада з інформації щодо харчових продуктів" створено лише для того, щоб зламати внутрішню ворожість людей до генетично модифікованих продуктів, здатних негативно впливати на спадковість. В який спосіб ця організація досягає мети? Шляхом ретельного добору ключових слів. Прагнучи запевнити публіку в цілковитій безпеці ГМО-харчів, у пресрелізах старанно уникають негативних і загрозливих слів, як-от: "їжа Франкенштейна", "біотех", "хімічний", "ДНК", "синтетичний", "експерименти", "маніпулювання", "гроші", "безпека", "учені", "опромінення", "радіація", "розщеплювання генів", "генетична зброя", "випадковість". І навпаки, вживають якнайбільше позитивної та заспокійливої лексики: "натуральний порядок", "охорона", "краса", "корисні копаліни", "вибір", "різноманітність", "земля", "сонце", "фермер", "органічний", "цілісний", "гібриди".

Це засадничий розподіл слів за асоціацією Фрейда — Робінсона. Корпорації намагаються обернути справу так, неначе генетично змінені продукти є звичайними гібридами на кшталт мічурінських яблук. А той факт, що насправді вони не мають жодного стосунку до гібридів, повільно вирощених перехресним схрещуванням, не має значення. Наприклад, харчові інженери штучно вирощеному лососеві додають ген полуниці й намагаються запевнити, що споживати генетично модифіковані продукти органічно

властиво людині, що це обов'язковий елемент "сучасного, вищого рівня життя порівняно з темними минулими століттями". Як бачимо, у псевдонауці брехні й пропаганди зміст не має жодного значення, тоді як форма й виклад інформації відіграють вирішальну роль на шляху до споживача.

Так хто, думаєте, заснував "Міжнародну раду з інформації щодо харчових продуктів"? Правильно, біотехнологічна транснаціональна корпорація Monsanto, хімічний гігант DuPont, виробники чипсів, газованих напоїв і цукрозамінників Frito-Lay, Coca-Cola, "Нутрасвіт", тобто саме ті компанії, що заробляють мільярди на продажу генетично модифікованої продукції.

Висновки. З розвитком науки контролю суспільної свідомості PR-компанії розробили своєрідну інструкцію, що допомагає ефективно управляти поведінкою та бажаннями натовпу. Її окремі пункти варті особливої уваги:

— дегуманізувати опонентів через навішування ганебних ярликів, використання щодо них негативної лексики;

— інформувати лише про перспективи, послуговуючись емоційно позитивною лексикою;

— викриваючи що-небудь, використовувати малозрозумілу псевдонаукову термінологію, бажано іншої тематики;

— розробляючи позитивний імідж, доцільно скористатися підтримкою зірок, відомих осіб, церковних діячів, спортсменів і пересічних людей — усіх, хто не є фахівцями у сфері реклами;

— використовувати підхід: "Ми, олігархи, — такі самі люди, як і всі";

— стримувати обурення людей, акцентувати на позитивних моментах й уникати моральних аспектів;

— уникати моральних аспектів завжди й скрізь;

— у крайньому разі замінити слово "мораль" словом "етика";

— уникати етичних обговорень завжди й скрізь.

Запам'ятавши ці настанови дезінформаційної індустрії, звертайте на них увагу. Це не так складно, лише подивіться будь-який випуск новин. Простежте за тим, як "професійно" працюють диктори, використовуючи "науку брехні", й зрозумієте, що це шахраї високого гатунку!

Список використаної літератури

1. Bernays L. E. Propaganda / Edward L. Bernays. — New-York : Horace Liveright, 1928. — 158 p.
2. Сенченко М. І. Масмедіа, піар як засоби маніпуляції / М. І. Сенченко, О. М. Сенченко. — Київ : Ліра-К, 2022. — 200 с.

Oksana Senchenko,
PhD of Social Communications,
Senior Lecturer of the KNUCA

Dirty PR and classic rules of propaganda

The article focuses on the essence of some programs of modern television, especially the Internet, aimed at the primitivization of intelligence, which leads to the degradation of social development and the destruction of humanity. These tendencies clearly fit into the policies of liberals and democrats who advocate "freedom, equality and brotherhood."

It is emphasized that with the help of television and the Internet they direct not only people's thoughts and emotions in the right direction, but also their worldview, system of judgments and assessments, which ultimately fully correspond to the design of hidden manipulators.

Pseudoscience imageology affects not only the appearance of the individual in particular, but also the way of thinking of mankind in general. Modern designers and make-up artists from television and the Internet model not only human features, but also human consciousness. It is really an endless process — to explain to people how they are deceived at every step and shape their thinking.

Over the past century, the mechanisms and tools of propaganda have reached a very sophisticated development. This science is based on the principles thoroughly developed by E. Burnes — the father of the modern concept of manipulation. These principles were first systematized and set out in his book "Propaganda", published in the United States in 1928 [1].

Keywords: propaganda; misinformation; camouflage; distraction; distraction; press tools; everyday story; emotional resonance; emotional infection; fascia; emotional adjustment

References

1. Bernays L. E. (1928). *Propaganda*. New-York: Horace Liveright.
2. Senchenko M. I. & Senchenko O. M. (2022). *Mas-media, piar yak zasobi manipulyaciyi*. Kyiv: Lira-K.

Надійшла до редакції 7 квітня 2022 року

УДК 075.2:[808.53:324](477.83)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.4(309).27-35

Галина Щерба,
магістрантка спеціальності "Журналістика"
Чорноморського національного університету імені Петра Могили,
медіапрацівник ТРК "Суспільне Миколаїв",
e-mail: galina.sh206@gmail.com

Юлія Сазонова,
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики
Чорноморського національного університету імені Петра Могили,
e-mail: saz.iuliya@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0928-847X>

Токшоу "Виборчий округ. Дебати" Суспільного мовника Львівщини як посередник комунікації між владою та суспільством: структурно-типологічний і контент-аналіз

У статті розглянуто роль масмедіа як посередника й каталізатора комунікації між владою та суспільством на прикладі досвіду Львівської філії Суспільного мовника, описано механізм та інваріанти комунікації (зокрема пряму й опосередковану) між кандидатами на посади голів ОТГ, масмедіа та аудиторією під час підготовки й проведення токшоу, окреслено його вплив на процес формування громадської думки в регіоні; визначено перспективи розвитку жанру політичних дебатів у регіональному медіапросторі; реалізовано структурно-типологічний аналіз та якісний контент-аналіз проєктів "Виборчий округ. Дебати" Суспільного мовника Львівщини; здійснено аналіз запитань до представників влади від журналістів і громадськості за різними класифікаціями, розглянуто та описано композиційні блоки аналізованих програм, простежено реалізацію зворотної комунікації телепроєктів на офіційних сайтах і в соціальних мережах; описано висвітлення токшоу "Виборчий округ. Дебати" в інших видах ЗМІ та блогосфері; розглянуто вплив дебатів на політичний дискурс у регіоні та формування політичної свідомості й політичної культури громадськості через трансляцію передобговорення та постобговорення аналізованих проєктів; простежено результат дієвості й ефективності аналізованих проєктів на результати місцевих виборів на Львівщині, розроблено рекомендації для регіональних журналістів щодо проведення політичного токшоу у форматі дебатів. Зокрема, в контексті демонстрації ролі Суспільного мовника у формуванні громадської думки запропоновано низку вимог і рекомендацій до особи ведучого (модератора) конструктивної теледискусії, серед яких довіра й повага широкої аудиторії; орієнтування в політичних програмах кожного з кандидатів, уміння передбачити реакцію на запитання та доречно відреагувати на неї, об'єктивність і незаангажованість.

Ключові слова: дебати; Суспільне; токшоу; комунікації; політика; вибори; міська влада; телебачення

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлено процесами державотворення в Україні, суспільно-політичними та соціально-економічними змінами, функціональними аспектами й правовими основами діяльності Суспільного телебачення і радіомовлення України, яке було створене "з метою задоволення інформаційних потреб суспільства, залучення громадян до обговорення та вирішення найважливіших соціально-політичних питань, забезпечення національного діалогу, сприяння формуванню громадянського суспільства" [5]. Виборча кампанія 2020 р. не тільки оновила місцеву владу в регіонах, а й стала прикладом взаємодії з громадськістю у тріаді "ЗМІ — влада — суспільство", крім того, сформувала низку викликів як перед виборцями, так і перед медіа, зокрема Суспільним мовником, перед яким постало завдання повно й неупереджено висвітлити хід перегонів, а його регіональним філіям після реформування довести, що вони готові до організації збалансо-

ваної конструктивної дискусії між політиками та громадськістю. Токшоу "Виборчий округ: Дебати" дало можливість реалізувати це завдання, сприяло поінформованості аудиторії щодо повноважень представників влади, прав та обов'язків голів ОТГ. Львівщина стала показовою в цьому плані.

Наведені чинники актуалізують важливість опису та комплексного аналізу механізму комунікацій із представниками місцевої влади під час підготовки й проведення токшоу в жанрі політичних дебатів, а також аналіз його впливу на процес формування громадської думки в регіоні на прикладі досвіду Львівської філії АТ "НСТУ"; визначення перспективи розвитку жанру політичних дебатів на регіональному телебаченні; розроблення рекомендацій для модераторів щодо проведення політичного токшоу у форматі дебатів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Є. Стаднік визначає політичні дебати як дискусію, що вирішує долю держави [11]. Праці науковців, зокрема П. Бурдье [1], О. Гуз [3], зде-

більшого присвячено президентським виступам, проте в регіональних медіа такий формат і пов'язані з ним комунікативні стратегії дотепер не підлягали ґрунтовному вивченню. Теоретико-методологічною базою дослідження слугували розвідки науковців, які розробляють поняття "дебати" (П. Бурдьє [1], А. Тимошенко [12]), "політичний дискурс" (С. Виноградова [2], К. Нікітіна [7]), "масова комунікація" (Д. Дуцик [4], Г. Почепцов [8], В. Різун [9]), "політична комунікація" (О. Гуз [3]) та їхні визначальні домінанти.

Оскільки в сучасному світі в політиків мінімалізовано можливості безпосереднього контакту з населенням, то цей зв'язок здійснюється через посередника, роль якого виконує масмедіа. Як зазначає К. Нікітіна, політичний дискурс ЗМІ — "складне комунікативне явище, що має на меті боротьбу за владу через формування суспільної думки, яке включає текст як вербалізований результат мовлення, контекст — ситуативний, соціокультурний і прагматичний, а також спеціальні мовні засоби, котрі відповідають цілям та завданням дискурсу" [7, с. 2]. Окрім основної мети, якою є боротьба за владу, політичному дискурсові притаманні й додаткові цілі, серед яких стимулювання, спонукання та інформування. На цьому наголошує О. Михальова, зазначаючи: "Інформування сприяє формуванню в аудиторії розуміння дійсності, подібного до того, яке має адресант, оскільки основна функція політичного тексту (як фіксації політичного дискурсу) — переконати свою аудиторію у правильності намальованої автором картини світу" [6, с. 34].

Специфічним видом політичного дискурсу є політична комунікація — один із різновидів масмедійної комунікації. Як зауважує В. Різун, "масове спілкування, у середовищі якого функціонує масовоінформаційна індустрія, що пов'язана з використанням засобів комунікації і передбачає виконання суспільно важливих завдань, спрямованих на забезпечення суспільства інформацією, — модифікується у масмедійні комунікації. Використовуючи масову комунікацію як середовище і підкорюючись його вимогам, у той же час працівники масмедіа охоплюють тільки певні форми спілкування, шукають оптимальні для виконання своїх завдань засоби й способи" [9, с. 35—36]. Одним із форматів масової комунікації є токшоу. На думку В. Різун, це означає, що процес масової комунікації має бути організовано з використанням форм спілкування, властивих цьому формату.

Різновидом токшоу та невіддільною частиною політичного дискурсу нині є теледебати.

Є. Стаднік визначає їх як "дискусію лідерів політичних сил або ж кандидатів на виборні посади, що відповідають на запитання, які ставлять усі учасники дискусії, тим самим надаючи глядачам та слухачам можливість безпосередньо порівнювати позиції кандидатів з важливих питань" [11]. На думку дослідниці, під час дебатів найважливішим чинником є те, що кандидати мають переконувати не один одного, а виборців. Окрім того, політичні дебати як елемент демократичного суспільства дають можливість електорату зробити усвідомлений та об'єктивний вибір, а кандидатам змістовно розкрити свої програми тощо. Авторка стверджує, що дебати мають цінність як для політиків, так і для тих, хто їх обирає. Цей формат передвиборчої взаємодії кандидатів використовують у багатьох країнах і вважають престижним, оскільки політики мають можливість заробити в електорату додаткові "бали". Водночас публіка не повинна формувати враження про кандидата лише на основі відповідних виборчих технологій. Є. Стаднік доходить висновку, що "запит суспільства на теледебати має бути настільки великим, що відмова дебатовати сприйматиметься як слабкість та неспроможність проявити себе сильним та професійним політиком, гідним президентського крісла. Це вплине на якість передвиборчих програм, на розуміння кандидатами та їх штабами, що гра вийшла на новий, вищий рівень, а тому потребує відповідних навичок, знань та глибшого усвідомлення відповідальності, яку кандидати на себе беруть" [11]. Отже, дебати є одним з ефективних засобів впливу на суспільну думку, а комунікативна й мовленнєва поведінка їхніх учасників обумовлена не так маніпулюванням і впливом на суперника, як прагненням здобути якнайбільше голосів і свого, і чужого електорату.

Мета статті — аналіз стратегій комунікації у тріаді "ЗМІ (на прикладі Суспільного Львівщини) — влада — суспільство" крізь призму підготовки та проведення токшоу "Виборчий округ. Дебати"; визначення місця телепроєкту в регіональному політичному дискурсі та ролі Суспільного мовника у формуванні громадської думки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналітичне токшоу "Виборчий округ. Дебати" — власний формат Суспільного, створений 2020 р. Основна цільова аудиторія — учасники виборчого процесу, активна верства населення, яка не ігнорує вибори. Проєкт став логічним продовженням аналітичного телециклу "Виборчий округ. Місцеві", до студії якого запрошували кандидатів у депутати обласної та міської рад, а також на

посаду міського голови. Програма не була політичною агітацією та політичною рекламою й не фінансувалася з виборчих фондів кандидатів. Структура та формат кожного випуску залежали від того, чи придуть обидва опоненти на ефір. 22 листопада 2020 р. відбувся II тур виборів у Львові й Дрогобичі. Команда Львівської філії Суспільного запланувала два випуски проєкту "Виборчий округ. Дебати" та запросила на один з ефірів Т. Кучму й А. Веселого, які у II турі місцевих виборчих перегонів змагалися за посаду голови Дрогобицької об'єднаної територіальної громади, а на інший — А. Садового та О. Синютку — обох кандидатів на посаду голови Львівської ОТГ, які пройшли до II туру виборів. Підготовка до цих програм велася паралельно. Випуск "Виборчого округу. Дебати" з Т. Кучмою та А. Веселим було заплановано на 11 листопада.

За творчим задумом, структура кожної програми була побудована за єдиним шаблоном і передбачала п'ять тематичних блоків, а також вступні й фінальні промови кожного кандидата. Перед ефіром було заплановано жеребкування зі стримом у соцмережі. Опоненти мали змогу відповісти на запитання ведучого та журналістів, а також поставити запитання на будь-яку тему один одному. Усім учасникам завчасно надіслали листи-запрошення на ефір із роз'ясненнями щодо дати й часу виходу програми, її хронометражу та формату. Від Т. Кучми надійшло письмове підтвердження участі в програмі. Представниця виборчого штабу А. Веселого повідомила телефоном, що він не приїде до студії Суспільного. Пресреліз "UA: ЛЬВІВ запросив на "Виборчий округ. Дебати" 11 листопада кандидатів на голову Дрогобицької ОТГ" був опублікований на офіційному сайті мовника 10 листопада. Команда Суспільного надала інформацію про учасників ефіру, дату, час виходу й регламент програми, а також про те, що телеканал "UA: ЛЬВІВ" не отримуватиме офіційного листа-відмови від другого кандидата. Крім того, повідомлялося, що відсутність письмової відповіді від кандидата є відмовою від участі у програмі. Увагу звертали й на те, що в разі, якщо один із кандидатів відмовляється від участі у проєкті, тривалість прямого ефіру буде пропорційно скорочено на 50%, тобто замість запланованих 70 хвилин він триватиме 35. Крім того, у матеріалі містилося нагадування про те, що 18 листопада заплановано провести "Виборчий округ. Дебати" з кандидатами на посаду голови Львівської ОТГ і звернення до обох політиків надати телеканалу письмову відповідь щодо участі у прямому ефірі дебатів до 11 листопада включно. Повідомлялося й про те,

що Суспільний мовник "UA: ЛЬВІВ" готовий надати сигнал трансляції іншим медіа.

А. Веселий на своєму YouTube-каналі оприлюднив відеозвернення до опонента, у якому зазначив, що не відмовляється від дебатів, і запропонував чинному голові Т. Кучмі дебати не в студії Суспільного, а в Дрогобичі. 11 листопада А. Веселий до студії каналу "UA: ЛЬВІВ" не приїхав. Через те, що без присутності двох опонентів провести дебати неможливо, команда проєкту ухвалила рішення змінити формат випуску. О 19:25 на телеканалі "UA: ЛЬВІВ" вийшла програма "Виборчий округ. Місцеві" за одноособною участю чинного на той час голови Дрогобицької ОТГ Т. Кучми, який виклав власне бачення перспектив розвитку громади. Модератор програми В. Перерва пояснив глядачам зміни у форматі програми на її початку, а також повторював пояснення впродовж ефіру. У "Виборчому окрузі" також показали відеозвернення А. Веселого. Ефір тривав 35 хв 06 с і, крім телеканалу "UA: ЛЬВІВ", транслювався на його сторінці у Facebook, на YouTube-каналі, на офіційних сайтах ТРК "Суспільне Львів" і Дрогобицької міської ради. Програма зібрала 3803 перегляди в YouTube. У коментарях глядачі ставили запитання учаснику, висловлювали заваження до його роботи, а також до модератора й змісту його запитань. За результатами виборів мера Дрогобича за Т. Кучму проголосували 13,1 тис. осіб (50,6%), за А. Веселого — 12,59 тис. (49,02%). Явка виборців у Дрогобичі станом на 20:00 22 листопада 2020 р. сягала 30,21%.

Випуск "Виборчого округу. Дебати" за участю А. Садового та О. Синютки — претендентів на посаду голови Львівської об'єднаної територіальної громади, було заплановано на 18 листопада 2020 р. Перед цим опоненти неодноразово публічно висловлювали готовність до такої зустрічі. Команда "UA: ЛЬВІВ" надіслала їм офіційні листи-запрошення до участі в телевізійних дебатах 2 листопада 2020 р. Того дня на сайті мовника вийшов реліз "UA: ЛЬВІВ готовий роздавати трансляцію дебатів кандидатів у мери місцевим медіа". У ньому було зазначено, що Суспільний мовник "UA: ЛЬВІВ" готовий не лише стати незалежним майданчиком для проведення дебатів кандидатів другого туру виборів голови Львівської ОТГ, а й надати сигнал трансляції зацікавленим медіа. Крім того, у матеріалі було наголошено, що телеканал, радіо й диджитал-платформи Львівської філії Суспільного не належать жодній політичній чи бізнес-групі, працюють винятково в інтересах українських громадян на кошти платників податків, тож

можуть слугувати майданчиком для незалежної дискусії кандидатів на рівних умовах.

До цього впродовж 7—23 жовтня 2020 р. на телеканалі "UA: ЛЬВІВ" вийшло 12 випусків проекту "Виборчий округ. Місцеві" — прямо-ефірного аналітичного токшоу команди Суспільного, де кандидати на посади голів найбільших в області ОТГ, депутатів обласної та міських рад репрезентували передвиборчі програми та відповідали на гострі запитання виборців, журналістів і незалежних експертів. Журналісти каналу "UA: ЛЬВІВ" допомагали виборцям розібратися з програмами кандидатів і перевіряли учасників перегонів на знання місцевих проблем та розуміння повноважень місцевого самоврядування. Логічним продовженням проекту стало токшоу "Виборчий округ. Дебати". Проте А. Садовий та О. Синютка не брали участь у випуску "Виборчий округ. Місцеві" від 22 жовтня, присвяченому кандидатам на посаду голови Львівської ОТГ.

3 листопада 2020 р. на сайті Суспільного Львів було оприлюднено реліз "Дебати на Суспільному Львів: коли будуть і в якому форматі" з інформацією про заплановані дату та час виходу у прямий ефір проекту "Виборчий округ. Дебати" на телеканалі "UA: ЛЬВІВ" — 18 листопада о 19:25, а також роз'яснення формату токшоу, послідовність виступів кандидатів, нагадування про те, що команда Суспільного Львів запросила на ефір обох кандидатів на посаду Львівської ОТГ — А. Садового та О. Синютку. У релізі зазначалося, що Суспільний мовник "UA: ЛЬВІВ" був готовий стати незалежним майданчиком для проведення дебатів між учасниками другого туру виборів голови Львівської ОТГ і надати іншим зацікавленим медіа сигнал цієї трансляції. Крім того, важливим було уточнення, що телеканал "UA: ЛЬВІВ" є складником Суспільного мовника — єдиного медіа в Україні, власником якого є народ, і що команда Суспільного виготовляє за журналістськими стандартами проекти для всіх платформ (телебачення, радіо та диджитал). Оприлюднений у релізі формат токшоу передбачав вступні виступи кандидатів на посаду голови Львівської ОТГ, запитання та дискусію безпосередньо між цими двома учасниками, відповіді на запитання авторитетних у Львові осіб, а також підсумкові виступи кандидатів. Окремо наголошувалося, що журналісти телеканалу виконуватимуть винятково роль модераторів і стежитимуть за дотриманням учасниками часових проміжків і регламенту дебатів.

4 листопада 2020 р. у відповідь на запрошення взяти участь у проекті "Виборчий округ.

Дебати" Суспільний мовник "UA: ЛЬВІВ" отримав листа від О. Синютки, одного із запрошених кандидатів на посаду голови Львівської ОТГ, у якому він висловив зацікавлення в тому, щоб взяти участь у проекті та чесно й відкрито обговорити майбутнє Львова, його перспективи й інші питання, що хвилюють львів'ян. Кандидат звернувся з проханням до Суспільного Львів привести формат дебатів і пропозиції у відповідність до Виборчого кодексу, а також організувати дебати у співпраці з іншими телеканалами. Того дня в інтернет-виданні "Детектор медіа" вийшов матеріал "Синютка вважає, що формат дебатів на "UA: Львів" не відповідає Виборчому кодексу України", в якому було подано аналіз ситуації навколо "Дебатів", наведено коментарі кандидата, генеральної продюсерки регіонального мовлення Суспільного М. Фрей і медіаюриста Інституту масової інформації Р. Головенка, який пояснив, що саме дало підстави О. Синютці зауважити про суперечливість закону щодо дебатів на "UA: Львів". За свідченням Р. Головенка, "філія Суспільного в листі дійсно не повідомила низку важливих деталей: наприклад, тривалість дебатів (чого вимагає абзац 3 ч. 3 ст. 49 ВК), зазначивши лише час їх початку; формулювання про участь у дебатах "авторитетних у Львові осіб", які ставитимуть питання також дуже неконкретне; не вказано, чи дебати організуються як платний контент (оплатність дебатів згадується в ч. 4 ст. 49 ВК, хоча сама ця стаття Кодексу, як не парадоксально, в розділі про інформзабезпечення виборів, а не агітацію)" [10]. Ці неточності дали підстави одному з кандидатів говорити про невідповідність Виборчому кодексові пропозиції філії щодо дебатів.

У пресслужбі партії оприлюднили заяву, що О. Синютка 5 листопада мав провести брифінг, під час якого особисто прокоментує ситуацію щодо участі в теледебатах, захід транслюватимуть у Facebook на сторінці "Європейської солідарності" та О. Синютки і на YouTube Львівського пресклубу. 5 листопада 2020 р. цьому кандидатові на посаду голови Львівської ОТГ було відправлено лист від Суспільного мовника Львівщини, а на офіційному сайті опубліковано реліз "Щодо заяви Олега Синютки про участь у проекті "Виборчий округ. Дебати", у якому команда мовника публічно озвучила відповідь кандидату про те, що не вбачає порушення законодавства у форматі проекту "Виборчий округ. Дебати" й пропозиції взяти в ньому участь. Для кандидата було підготовлено лист-відповідь із подробицями про прямий ефір, у якому зазначалося: "Виборчий округ. Дебати" — це не майдан-

чик для політичної агітації кандидатів. Це дискусійна суспільно-політична програма команди Суспільного, що має на меті надати рівні можливості для учасників перегонів. Телепроект не суперечить Виборчому кодексу України, відповідає Закону України "Про Суспільне телебачення і радіомовлення України". Значимо, "Виборчий округ. Дебати" — це власний формат Суспільного, участь у проєкті не оплачується за рахунок виборчих фондів кандидатів". У релізі також було наведено дані про запланований хронометраж, дату та формат токшоу: прямий ефір програми "Виборчий округ. Дебати" був запланований на 18 листопада, розрахований на 90 хвилин і за сценарієм складався з таких блоків: вступне слово учасників; блок тематичних запитань учасників один одному; блок запитань від журналістів, рівновіддалених від обох учасників ЗМІ (один журналіст — одне запитання, спільне для учасників); фінальні промови учасників. Жеребкування на початку прямого ефіру мало визначити черговість виступів кандидатів у кожному блоці. Окремо йшлося про гарантування однакового обсягу ефірного часу для кожного з учасників і дотримання регламенту програми та законів України. Крім цього, команда Суспільного мовника Львівщини наголосила на готовності до співпраці з іншими регіональними телеканалами, що полягає в можливості безоплатної ретрансляції прямого ефіру "Дебатів" усім зацікавленим медіа.

6 листопада 2020 р. до філії надійшов лист від кандидата на посаду голови Львівської ОТГ А. Садового, у якому він підтвердив намір взяти участь у проєкті "Виборчий округ. Дебати". Однак телерадіокомпанія не отримала відповіді від другого кандидата на цю посаду — О. Синютки — станом на 15:00 10 листопада. Саме тоді був опублікований на сайті реліз "UA: ЛЬВІВ очікує на відповідь щодо участі у проєкті "Виборчий округ. Дебати". Він стосувався прохання Суспільного мовника "UA: ЛЬВІВ" до обох кандидатів надати відповідь щодо участі у проєкті та відсутності відповіді від одного з потенційних учасників. Генеральна продюсерка регіонального мовлення Суспільного М. Фрей прокоментувала ситуацію: "Регіональне суспільне мовлення вважає своїм обов'язком якісне висвітлення всіх виборчих процесів в країні, зокрема і місцевих виборів. Свою незаангажованість ми довели численними внутрішніми та міжнародними моніторингами — нам немає чого приховувати. Вже третій рік наші журналісти розповідають про кандидатів у проєкті "Виборчий округ" і ми продовжимо цю традицію. До 11 листопада включно ми очікуємо

на остаточну відповідь від другого кандидата і готуємось до двох варіантів проведення ефіру" [13].

11 листопада до редакції каналу "UA: ЛЬВІВ" надійшов лист від пресслужби О. Синютки, в якому зазначалося, що кандидат зацікавлений взяти участь у такому проєкті із посиланням на попередній лист до редакції "UA: ЛЬВІВ". Широку громадськість про це поінформували наступного дня, коли на сайті Суспільного Львівщини було оприлюднено матеріал "UA: ЛЬВІВ отримала відповіді щодо дебатів від обох кандидатів". Крім того, у релізі нагадали дату, час, запланований хронометраж і регламент програми та повідомили про готовність до співпраці з усіма зацікавленими медіа.

У день ефіру, 18 листопада 2020 р., на офіційному сайті телеканалу вийшов матеріал "Виборчий округ. Дебати": правила та таймінг проєкту", в якому було акумульовано всю необхідну роз'яснювальну інформацію щодо "Дебатів": дата, час виходу, ім'я ведучого, регламент програми, уточнення щодо структури, умови жеребкування, а також посилання на сторінки в соціальних мережах, радіочастота, на якій можна слухати пряму трансляцію тощо. Також було оприлюднено уточнений план ефіру, зокрема тему та опис кожного блоку. Структуру передачі склали п'ять тематичних блоків, додатково було заплановано вступні та фінальні промови кандидатів:

1. Вступна промова кожного з кандидатів.
2. Блок I. "Львів-2020: Як воно є?".
3. Блок II. "COVID-19: виклики для місцевої влади".
4. Блок III. Запитання від журналістів.
5. Блок IV. "Громадський транспорт: Львівська ОТГ".
6. Блок V. Віч-на-віч.
7. Фінальна промова кожного з кандидатів.

Повідомлялося, що за перебігом дебатів у студії спостерігатимуть представники Громадянської мережі "Опора", а ефір ретранслюватимуть інші місцеві телеканали та інтернет-портали.

18 листопада 2020 р. о 19:25 у теле- й радіоефір Суспільного Львів вийшов випуск програми "Виборчий округ. Дебати", у якій брали участь обидва кандидати на посаду голови Львівської ОТГ (А. Садовий та О. Синютка) і журналісти (М. П'єцух, "Громадське"; Н. Волосацька; "1+1", В. Біщук, ТРК "Перший Західний"; О. Губицька, інтернет-видання "Наші гроші. Львів"), а також координатор Громадянської мережі "Опора" на Львівщині Т. Радь. У суворо регламентований час кожен із кандидатів мав розповісти, що позитивного й негативного він

бачить у ситуації станом на день виборів, і відповіді на запитання ведучого (модератора) та гостей студії, що стосувалися актуальних проблем і різних сфер життя Львівської ОТГ. За типами запитання можна класифікувати на формалізовані, проєктивні, сенситивні та відкриті. Під час дебатів і журналісти, і учасники використовували запитання-гачки та запитання-пастки. Так, наприклад, О. Синютка запитав у А. Садового: "Чому Ви побудували систему управління містом, базовану на «кумівстві»?". Принагідно звинуватив чинного міського голову в тому, що 2019 р. він і його заступники отримали майже мільйон гривень на зарплатню, наділили себе "величезними преміями", "величезними виплатами на соціальну допомогу", довіривши опоненту, що він не знає, як живуть львів'яни й за які кошти вони "змушені існувати" та просив "не займатися словоблудством" тощо. Зі свого боку, А. Садовий емоційно закликав порівняти заробітну плату чиновників, що дорівнює 50—60 тис. грн, і депутатів — у тому числі й О. Синютки — 100 тис. грн. А в запитанні до опонента звернув увагу на невідповідність слів і дій політика: "Якщо подивитися список новообраних депутатів міської ради, там фактично половина — забудовники або люди, які лобіюють будівельний бізнес. Ви виступаєте і говорите: «Нам не потрібні забудови». Як Ви це все поєднуєте?»".

Досвідчені політики впродовж ефіру вправно оперували фактами, наголошуючи на своїх здобутках і применшуючи досягнення опонента, впевнено маніпулювали й тиснули на емоції глядачів. Програму також транслювали в соціальних мережах — на офіційних сторінках каналу у Facebook та YouTube, а також в ефірі й на сторінках соцмереж інших медіа, зокрема телеканалів "ПравдаТУТ", "Перший Західний", "НТА", "24 канал. Львів", на сайті "Твоє місто". На офіційному YouTube-каналі Суспільного Львівщини дебати переглянули 4936 осіб.

Огляди про "Дебати" активно публікували й інші ЗМІ. Так, 13 листопада інтернет-видання "Радіо Свобода" випустило матеріал Г. Терещук "Будуть два монолози — експерт про дебати кандидатів у мери Львова Садового і Синютки". Ще до початку ефіру в соцмережах з'явилися дописи, автори яких обговорювали умови участі у проєкті, учасників виборчих перегонів, прогнозували результатів дебатів. Таку аналітику на своїй сторінці у Facebook подав, зокрема, політичний експерт В. Таран. Однак ще на підготовчому етапі до полеміки в мережі долучилися обидва опоненти, представники їхнього

оточення, інші політики, зокрема М. Княжицький. Під час і після ефіру в соціальних мережах точилися бурхливі обговорення, дописи на тему "Дебатів" зібрали десятки реакцій і коментарів. Наприклад, аналіз дебатів між А. Садовим та О. Синюткою подала місцева діячка культури й депутатка Ю. Хомчин тощо. Фоловери обговорювали заяви та поведінку кандидатів, команду кожного з них. Журналістка "Громадського" М. П'єцух на своїй Facebook-сторінці опублікувала відео з-за лаштунків "Дебатів". Зокрема, запитала в опонентів про емоції після ефіру. О. Синютка відповів, що, на його думку, дуже добре, що суперник прийшов на дебати та вони мали можливість публічно подискутувати. Він зауважив, що відчуває від цього задоволення, бо люди побачили хто є хто, а також хто й що робитиме у цьому місті. А. Садовий також поділився враженнями від ефіру та зазначив, що дебати пройшли спокійно й цікаво, однак очікував, що почує відповіді на поставлені запитання. Наступного дня теледебати на Суспільному з А. Садовим обговорили також в ефірі "Zaxid.Net Live". На думку очільника Львова, багато людей скоригували своє рішення саме після дебатів. Згідно з даними моніторингу згадування НСТУ в інтернет-медіа, інші ЗМІ повідомляли про дебати на Суспільному Львів та події навколо них не менше шести разів.

За підсумками голосування 22 листопада 2020 р. А. Садового було переобрано мером, він здобув 143 466 (62,25%) голосів електорату, нардеп О. Синютка програв вибори у другому турі, за нього проголосувало 84 277 (37,75%) виборців. Явка електорату у Львові на 20:00 22 листопада становила 38,94%. Отже, можна говорити про те, що токтошу "Виборчий округ. Дебати" у Львові й Дрогобичі стало важливим елементом політичної комунікації між представниками місцевої влади та їхніми виборцями і відчутно вплинуло на політичний дискурс Львівщини й формування політичної свідомості мешканців Львівської обласної громади. Для медіа, з огляду на суспільний інтерес, проведення політичних дебатів дало можливість не лише отримати трафік, а й продемонструвати власну позицію.

У контексті демонстрації ролі Суспільного мовника щодо формування громадської думки доцільно запропонувати низку рекомендацій щодо поведінки ведучого (модератора) теледискусії: 1) повинен викликати довіру й повагу широкій аудиторії; 2) має добре орієнтуватися в політичних програмах кожного з кандидатів, уміти передбачити агресивну чи іншу реакцію на

запитання та відповідно реагувати на неї, наприклад, вимкнути мікрофон у кандидата, який переходить на особистості, ображає опонентів чи висловлює популістичні гасла.

Значну роль у підготовці дебатів відіграє професійна команда. Місцеві журналісти мають допомогти ведучому підготуватися, ввести в контекст і поділитися корисною інформацією щодо опонентів. Модератору слід бути об'єктивним і незаангажованим та однаково ставитися до всіх учасників програми. Головною метою програми має бути конструктивна дискусія, неприпустиме суб'єктивне ставлення до певного кандидата.

Висновки. Завдяки проведеному аналізу визначено, що формат дебатів ефективно сприяє формуванню політичної культури й дає змогу політикам у стислих хронологічних рамках репрезентувати аудиторії себе та свої передвиборчі програми, аргументувати власні заяви, а глядачам — порівняти кандидатів і зробити свідомий вибір. Враховуючи соціальний інтерес і актуальність медіадебати можуть сприяти підвищенню рейтингів, розширенню аудиторії та приверненню уваги до позицій кандидатів.

Реалізований у статті комплексний аналіз ролі масмедіа як посередника та каталізатора комунікації між владою й суспільством на прикладі досвіду Львівської філії Суспільного мовника допоміг визначити, що під час підготовки та проведення токшоу "Виборчий округ. Дебати" між ЗМІ, кандидатами на посади голів ОТГ і громадою провадилася як пряма, так і опосередкована комунікація, що суттєво вплинула на формування політичного дискурсу в регіоні, політичної свідомості населення Львова та Дрогобича, а також на підсумки місцевих виборів у регіоні. За результатами дебатів реципієнти сформуливали остаточну думку про кожного з кандидатів на посаду голови ОТГ, визначилися, чи потрібно йти на вибори тощо. Отже, у проведеному дослідженні обґрунтовано, що прямо чи опосередковано масмедіа вплинуло на явку виборців на дільниці, хід голосування і, зрештою, підсумки виборів, а отже, на загальну політичну

культуру населення громади Львівщини. Важливим результатом запропонованої розвідки є розроблення рекомендацій щодо діяльності модератора політичних дебатів, що може мати практичне значення під час підготовки теле- та радіопроєктів у цьому форматі.

Перспективи подальших досліджень. У ході дослідження виявлено, що перспективність розвитку жанру політичних дебатів на регіональному телебаченні є безсумнівною. Цей формат є затребуваним у сучасній політичній журналістиці й передбачає, що медіа надає кандидатам майданчик, де вони можуть репрезентувати себе, свою команду, передвиборчу програму тощо. Під час дебатів кандидати не тільки дискутують з опонентами, а й відповідають на актуальні запитання аудиторії.

Наведені результати аналізу дають змогу визначити перспективи для комплексних досліджень становлення регіональних політичних дебатів у ролі посередника комунікації між місцевою владою та громадськістю. Серед перспективних напрямів таких досліджень виокремимо:

1) соціокомунікативний аспект (опитування різних цільових аудиторій тощоу "Виборчий округ. Дебати", ґрунтовний аналіз коментарів / фідбеків до токшоу на різних платформах, зіставлення кількості переглядів і коментарів у різних регіонах окремо й створення загальної кількісної та якісної картини, аналіз ідейно-сислового наповнення коментарів за різними ознаками й критеріями як важливого елементу зворотного зв'язку, аналіз етапів трансформації громадської думки в регіоні щодо конкретних політиків як результат дієвості токшоу "Виборчий округ. Дебати" тощо;

2) практичний аспект (аналіз стратегій, технологій, принципів роботи регіональних журналістів у жанрі політичних дебатів, методик підготовки й проведення (модерування) дебатів, методів роботи з учасниками дебатів та аудиторією, шляхів удосконалення формату дебатів, аналіз і розроблення засобів привернення уваги реципієнта).

Список використаних літератури та джерел

1. Бурдые П. О телевидении и журналистике / П. Бурдые. — Москва : Фонд научных исследований "Прагматика культуры", Институт экспериментальной социологии, 2002. — 160 с.
2. Виноградова С. А. Политический медиадискурс как коммуникативное явление с манипулятивным потенциалом / С. А. Виноградова. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskiy-mediadiskurs-kak-kommunikativnoe-yavlenie-s-manipulyativnym-potentsialom/viewer>. — Дата обращения: 28.03.2021. — Загл. с экрана.
3. Гуз О. П. Стратегія дискредитації і засоби її реалізації у політичному медиадискурсі (на матеріалі передвиборчих виступів кандидатів у президенти Ніколя Саркозі і Франсуа Олланда) / О. П. Гуз. — Режим доступа: <https://eprints.oa.edu.ua/4298/1/33.pdf>. — Дата звернення: 14.11.2021. — Назва з екрана.

4. Дуцик Д. Р. ЗМІ як комунікативний засіб між суспільством та державою / Д. Р. Дуцик // Нова політика. — 2001. — № 2 (34). — С. 11—14.
5. Про Суспільне телебачення і радіомовлення України : закон України від 17.04.2014 № 1227-VII. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18>. — Дата звернення: 10.01.2022. — Назва з екрана.
6. Михалева О. Л. Политический дискурс: Специфика манипулятивного воздействия / О. Л. Михалева. — Москва : Либроком, 2009. — 252 с.
7. Никитина К. В. Политический дискурс СМИ и его особенности, создающие предпосылки для манипуляции общественным сознанием / К. В. Никитина // Управление общественными и экономическими системами. — 2006. — № 2. — С. 1—6.
8. Почепцов Г. Г. Комунікації між владою та суспільством: нові шляхи / Г. Г. Почепцов. — Режим доступу: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/9867/2011-04-14-komunikatsii-mizh-vladouy-ta-suspilstvom-novi-shlyakhy/>. — Дата звернення: 10.01.2022. — Назва з екрана.
9. Різун В. В. Теорія масової комунікації / В. В. Різун. — Київ : ВПЦ Київський університет, 2008. — 180 с.
10. Синютка вважає, що формат дебатів на "UA: Львів" не відповідає Виборчому кодексу України (2020) // Детектор медіа. — Режим доступу: <https://bit.ly/3rzI7w7>. — Дата звернення: 24.12.2021. — Назва з екрана.
11. Стаднік Є. Політичні дебати — дискусія, що вирішує долю країни / Євгенія Стаднік // Ліга. Блоги. — Режим доступу: <https://cedem.org.ua/analytics/politychni-debaty/>. — Дата звернення: 23.03.2021. — Назва з екрана.
12. Тимошенко А. Як організувати політичні дебати на регіональному рівні / Анастасія Тимошенко // The Lede. — Режим доступу: <https://www.thelede.media/lifehacks/2020/10/12/2143/>. — Дата звернення: 12.10.2021. — Назва з екрана.
13. UA: ЛЬВІВ очікує на відповідь щодо участі у проєкті "Виборчий округ. Дебати" (2020) // Galinfo. — Режим доступу: <https://lv.suspilne.media/articles/7450>. — Дата звернення: 24.12.2021. — Назва з екрана.

Halyna Shcherba,

*Master's Student in Journalism of the Petro Mohyla Black Sea National University,
Media Worker of the Television and Radio Company "Public Mykolaiv"*

Yulia Sazonova,

*PhD of Social Communications, Associate Professor
of Department of Journalism of the Petro Mohyla Black Sea National University*

***Talk show "Constituency. Debates" by Public Broadcaster
of Lviv region as a mediator of communication between
the government and the society: structural-typological and content analysis***

The article considers the role of mass media as a mediator and catalyst of communication between government and society on the example of the experience of the Lviv branch of the Public Broadcaster, describes the mechanism and invariants of communication (including direct and indirect) between candidates, mass media and audience and its implementation on the process of forming public opinion in the region; the prospects for the development of the genre of political debates in the regional media space are determined; implemented structural and typological analysis and qualitative content analysis of projects "Constituency. Debates" of the Public Broadcaster of Lviv Region; analysis of questions to government officials from journalists and the public according to different classifications, considered and described compositional blocks of the analyzed programs, traced the implementation of feedback from TV projects on official websites and social networks; describes the coverage of "Constituency. Debates" in other types of media and blogosphere; the influence of debates on the political discourse in the region and the formation of political consciousness and political culture of the public through the broadcast of pre-negotiation and post-discussion of the analyzed projects are considered; the result of efficiency and effectiveness of the analyzed projects on the results of local elections in Lviv region is traced, recommendations for regional journalists on conducting a political talk show in the format of debates are developed. In particular, in the context of demonstrating the role of the Public Broadcaster in shaping public opinion, a number of requirements and recommendations to the person leading (moderator) of constructive television discussion are proposed, including the trust and respect of a wide audience; orientation in the political programs of each of the candidates, the ability to anticipate aggressive or other reactions to questions and respond appropriately to it, objectivity and impartiality.

Keywords: *debate; Public; talk show; communications; politics; elections; city government; television*

References

1. Burde P. (2002). *O teledivnii i zhurnalistike*. Moskva: Fond nauchnyh issledovanij "Pragmatika kultury", Institut eksperimentalnoj sociologii.
2. Vinogradova S. A. (2010). *Politicheskij mediadiskurs kak kommunikativnoe yavlenie s manipulyativnym potencialom*, [online]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskij-mediadiskurs-kak-kommunikativnoe-yavlenie-s-manipulyativnym-potentsialom/viewer> [Accessed 28.03.2021].

3. Guz O. P. (2010). *Strategiya diskreditatsiyi i zasobi yiyi realizatsiyi u politichnomu mediadiskursi (na materialii peredviborchih vistupiv kandidatuv u prezidenti Nikolya Sarkozi i Fransua Ollanda)*, [online]. Available at: <https://eprints.oa.edu.ua/4298/1/33.pdf> [Accessed 14.11.2021].
4. Ducik D. R. (2001). ZMI yak komunikativnij zasib mizh suspilstvom ta derzhavoyu. *Nova politika*, 2 (34), pp. 11—14.
5. *Pro Suspilne telebachennya i radiomovlennya Ukraini : zakon Ukraini vid 17.04.2014 № 1227-VII*. (2014), [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18> [Accessed 10.01.2022].
6. Mihaleva O. L. (2009). *Politicheskij diskurs: Specifika manipulyativnogo vozdejstviya*. Moskva: Librokom.
7. Nikitina K. V. (2006). Politicheskij diskurs SMI i ego osobennosti, sozdayushie predposylki dlya manipulyacii obshchestvennym soznaniem. *Upravlenie obshchestvennymi i ekonomicheskimi sistemami*, 2, pp. 1—6.
8. Pochepcov G. G. (2011). *Komunikatsiyi mizh vladoyu ta suspilstvom: novi shlyahi*, [online]. Available at: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/9867/2011-04-14-komunikatsii-mizh-vladoyu-ta-suspilstvom-novi-shlyakhy/> [Accessed 10.01.2022].
9. Rizun V. V. (2008). *Teoriya masovoyi komunikatsiyi*. Kyiv: VPC Kiyivskij universitet.
10. *Sinyutka vvazhaye, sho format debatuv na "UA: Lviv" ne vidpovidaye Viborchomu kodeksu Ukraini*. (2020). Detektor media, [online]. Available at: <https://bit.ly/3rzI7w7> [Accessed 24.12.2021].
11. Stadnik Ye. (2019). *Politichni debati — diskusiyi, sho virishuye dolyu krayini*. Liga. Blogi, [online]. Available at: <https://cedem.org.ua/analytics/politychni-debaty/> [Accessed 23.03.2021].
12. Timoshenko A. (2020). *Yak organizuvati politichni debati na regionalnomu rivni*. The Lede, [online]. Available at: <https://www.thelede.media/lifehacks/2020/10/12/2143/> [Accessed 12.10.2021].
13. *UA: LVIV ochikuye na vidpovid shodo uchasti u proyektii "Viborchij okrug. Debati"*. (2020). Galinfo, [online]. Available at: <https://lv.suspilne.media/articles/7450> [Accessed 24.12.2021].

Надійшла до редакції 19 лютого 2022 року

АРХІВОЗНАВСТВО Й АРХІВНА СПРАВА

УДК 021.61+930.253:[005.922.52:004.932](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.4(309).35-39

Наталія Коржик,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри інформаційної, бібліотечної
та архівної справи ХДАК,
e-mail: nktvlya@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0305-2864>

Цифрові архіви України: стан, проблеми, перспективи

У статті досліджено сучасний стан цифрових архівів в Україні, котрі є платформами цифрового (електронного) контенту, що забезпечують доступ до різноманітних архівних ресурсів у глобальному інформаційному просторі та підтримують світову концепцію цифровізації найціннішої архівної спадщини. Акцентовано на пріоритетних завданнях для всіх архівних установ, що демонструють прогресивний напрям політики розвитку архівної справи в Україні, яка відповідає сучасним тенденціям. Визначено основні риси цифрового архіву. Проаналізовано праці закордонних і вітчизняних фахівців, в яких висвітлено основні завдання та методи щодо цифровізації архівних ресурсів. Розглянуто основні функції цифрового (електронного) архіву та його види, подано базову характеристику групування архівних електронних інформаційних ресурсів у процесі їх джерелознавчого опрацювання. Зосереджено увагу на проєктах, що вже функціонують в інформаційному просторі та успішно надають доступ до онлайн-ресурсів, зокрема оцифрованих документів, фотографій, аудіо- та відеоматеріалів. Наголошено на перспективному напрямі, а саме на потребі співпраці фахівців щодо оцифрування архівних матеріалів і створення єдиної платформи для подання електронних архівних ресурсів у зручному для користувачів форматі.

Ключові слова: архіви; електронний архів; цифровий архів; оцифрування; інформаційний простір; контент; інформаційні ресурси

Постановка проблеми. Головну ідею створення та впровадження електронних архівів на світовому рівні зафіксовано у "Хартії про збереження цифрової спадщини" (2003 р., XXXII Генеральна конференція ЮНЕСКО), в якій зазначено, що

цифрова спадщина — це унікальна скарбниця людських знань, створена як в електронному форматі, так і на основі конверсії наявних ресурсів на аналогових носіях [12]. На заклик найавторитетнішої міжнародної організації Україна

має активізувати процеси переведення в цифровий формат найцінніших документів, що зберігаються в мережі державних архівів.

На цей час лідерами у справі оцифрування фондів є Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), що в січні 2022 р. репрезентував онлайн-ресурс зі значним масивом електронних копій документів. Цей важливий напрям підтримує Державна архівна служба України, що визначає пріоритетні завдання діяльності для всіх вітчизняних архівних установ, а саме:

- "відкриті архіви", тобто забезпечення онлайн-доступу до інформації;
- оцифрування документів;
- забезпечення фізичної та інформаційної безбар'єрності;
- просування національних архівних інформаційних ресурсів, архівів та іміджу України в межах співпраці з міжнародними партнерами;
- розвиток комунікацій через широке застосування інструментів соціальних мереж Укрдержархіву;
- створення електронного сховища документів страхового фонду документації;
- розроблення інформаційно-пошукової системи, що надаватиме доступ до інформації про архівні інформаційні ресурси та працюватиме в онлайн-режимі 24/7 [11].

Ці завдання спонукають архівні установи до активної діяльності в напрямі створення електронного контенту та забезпечення вільного доступу до нього. Однак серед 9 центральних державних архівів і 23 державних архівів областей України сьогодні на сайтах архівних установ репрезентовано в середньому лише 10—15% оцифрованих документів. Статистика свідчить, що країна досі перебуває на початковому етапі переведення архівної сфери на цифрові технології.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Першорядні завдання й технології оцифрування національної архівної спадщини розглянуто у працях вітчизняних і закордонних фахівців: В. Бездрабко [1], В. Бондаренко [2], Г. Боряка [3], М. Васильченка [4; 5], Я. Калакури, М. Палієнка [7], О. Левчук [8], А. Майстренка, Р. Романовського [9], П. Маслянка, П. Ліссова [10], К. Thibodeau [13; 14], L. Duranti [15]. Водночас проблематика засобів підвищення ефективності оцифрування національної архівної спадщини ще потребує уваги дослідників.

Мета статті — визначити сучасний стан оцифрування архівних фондів України, з'ясувати перспективи та напрями діяльності Центрального державного електронного архіву України (ЦДЕА України).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Теоретико-методологічною базою для визначення напрямів корпоративної співпраці вітчизняних архівних установ щодо створення єдиного фонду ЦДЕА України є визначення поняття "цифровий архів". Його базовими ознаками є електронний контент і довідково-пошуковий апарат, що дає змогу впорядкувати інформаційні ресурси для зручного подання в інформаційному просторі.

Слід зазначити, що ефективна діяльність електронних архівів забезпечує виконання таких основних функцій:

- приймання документів / даних;
- архівне зберігання;
- управління даними;
- забезпечення доступу;
- адміністрування.

Важливими є репрезентація та групування контенту в електронних архівах. У цьому контексті власний підхід запропонувала О. Левчук, яка зазначає, що базовими характеристиками для групування архівних електронних інформаційних ресурсів у процесі їх джерелознавчого опрацювання можуть бути:

- тематична спрямованість;
- характер наведеної інформації;
- фондоутворювач / правовласник / розробник;
- сфера застосування та принцип взаємодії з користувачем на етапі, коли ресурс виконував первинне функціональне призначення;
- спосіб подання інформації;
- рівень доступу;
- видовий склад джерела та його структурирування;
- рівень актуалізації тощо [8].

П. Маслянка та П. Ліссов пропонують більш розгорнуту класифікацію інформаційних ресурсів і засобів їх створення, що дає змогу аналізувати та впорядковувати контент електронного архіву за багатьма ознаками. Окрім цього, фахівці подають видовий поділ комп'ютеризованих інформаційних ресурсів (файлові системи; бази даних; інформаційні сховища; інформаційні колектори; вебресурси) [10], що розкриває різні аспекти електронного контенту.

Важливим у процесі створення електронних архівів є алгоритм формування інформаційних ресурсів, що складається з кількох етапів:

- формалізація;
- визначення параметрів ресурсу;
- інтеграція;
- захист;
- визначення засобів;
- системна інтеграція технологій [8; 10].

Аналізуючи контент цифрових архівів та результати діяльності зі створення й впровадження електронних ресурсів, виокремимо найпоширеніші варіанти:

- електронні архіви архівних установ;
- електронні архіви установ і підрозділів підприємств та організацій;
- електронні архіви відкритого доступу (репозитарії), а саме архіви закладів вищої освіти, бібліотек;
- електронні архіви музейних колекцій;
- електронні архіви тематичних чи галузевих колекцій;
- електронні архіви певних сфер (банківські, медичні, юридичні тощо.)

Варто також виокремити електронні архіви, що є результатом діяльності державних архівів областей і центральних державних архівних установ України. Нині вони мають певний цифровий (електронний) контент, залежно від напрямку діяльності та технічних можливостей, і надають до нього вільний доступ на власних вебсайтах. Водночас розпорошення цього інформаційного масиву по інтернет-ресурсах архівів значно ускладнює роботу з ним.

Сьогодні певні установи вже набули досвіду реалізації цифрових архівних проєктів, що пропонують різноманітний контент (оцифровані документи, фото, аудіо, відео тощо), зокрема:

- Центральний державний електронний архів України (<https://tsdea.archives.gov.ua/ua/>);
- e-Архів Михайла Грушевського. Архів видатного українського вченого, громадського, політичного й державного діяча (<http://hrushevsky.nbu.gov.ua>);
- Електронний архів української періодики Libraria, проєкт компанії "Архівні інформаційні системи" (<https://libraria.ua/>);
- Електронний архів Українського визвольного руху, потужний портал зі значним масивом оцифрованих документів у вільному доступі (<https://avr.org.ua>);
- Електронний архів української друкованої преси, спеціалізований портал, що об'єднує інтернет-ресурси бібліотек та архівів для користувачів, які цікавляться українською історією й періодикою різних часів (<http://back2news.org>);
- Архів українського німого кіно (179 кінодокументів), перший в Україні онлайн-ресурс що містить унікальну колекцію документального кіно (з відповідним фільмографічним супроводом) виробництва Всеукраїнського фотокіноуправління (https://www.youtube.com/playlist?list=PLaiKyJj77P4wlB1K_lrcNnMoetK8Ykxeh);

— Електронний архів українського фольклору (<https://folklore-archive.org.ua>);

— Цифровий архів Майдану 2013-14 (<https://digitalmaidan.org>);

— Електронний архів українського неофіційного мистецтва, проєкт "UU#Kyiv", електронний архів українського неофіційного мистецтва другої половини XX ст. "Ukrainian Unofficial" (<http://www.archive-uu.com/ua/golovna>);

— Електронний архів В. І. Вернадського (http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_eav/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=NAV&P21DBN=EAV&Z21ID=);

— Електронний архів та бібліотека порталу Шевченка (<http://kobzar.ua/> або <http://kobzar.ua/site/main>);

— Поліфонія, онлайн-архів музичного фольклору (<https://www.polyphonyproject.com/uk/>).

Ці архівні колекції різноманітні за тематикою й типо-видовим складом фондів. Вони мають стати основою загальнонаціонального корпоративного проєкту, що об'єднає зусилля з оцифрування архівних фондів центральних державних архівних установ України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України); Центральний державний науково-технічний архів України (ЦДНТА України); Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного); Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України); Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України); Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛІМ України); Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України); Центральний державний електронний архів України (ЦДЕА України)), 23 державних обласних архівів і багатьох волонтерських проєктів щодо збереження національної культурної спадщини. Координаційним і методичним центром цього об'єднання може стати ЦДЕА України за підтримки Державної архівної служби. Установи докладають зусиль до забезпечення доступу до оцифрованих архівних фондів через єдиний портал. Для спрощення зазначених процесів є потреба в розподілі обов'язків між архівами — учасниками проєкту щодо профілів та обсягів оцифрованих ними колекцій.

Висновки. Наступний період розвитку електронних архівів передбачає плідну співпрацю багатьох фахівців щодо оцифрування та впровадження контенту для забезпечення виконання

основних архівних функцій, а саме збереження та надання у вільний доступ найціннішої частини культурної та наукової спадщини людства. Першим кроком на шляху до реалізації проекту

має бути об'єднання на сайті ЦДЕА України інформації щодо оцифрованих архівних колекцій із гіперпосиланнями на вебсайти, де розміщено електронний ресурс архівної установи.

Список використаної літератури

1. *Бездрабко В. В.* Електронний архів: чи готові ми до нових викликів? / В. В. Бездрабко // Інформація, комунікація, суспільство : матеріали 7-ї Міжнародної наукової конференції ІКС — 2018 (17—19 травня 2018 р., Україна, Чинадієво). — Львів, 2018. — С. 123—124.
2. *Бондаренко В.* Цифровий архів: переваги, можливості, планування, створення, використання (на прикладі проекту "Ірмос") / В. Бондаренко // Вісник Львівського університету. Сер.: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. — 2006. — Вип. 1. — С. 231—248.
3. *Боряк Г. В.* Електронні архівні публікації в Інтернеті: проблеми репрезентації інформаційних ресурсів / Г. В. Боряк // Архіви України. — 2002. — № 4—6. — С. 141—169.
4. *Васильченко М. М.* Електронні ресурси обласних державних архівів України в мережі Інтернет: стан і перспективи розвитку в сучасному соціально-комунікаційному середовищі / М. М. Васильченко // Вісник Харківської державної академії культури. — Вип. 32. — С. 159—167.
5. *Васильченко М. М.* Інформатизація архіву як соціально-комунікаційної структури / М. Васильченко // Вісник Харківської державної академії культури. — Вип. 31. — С. 199—208.
6. *Електронний архів.* — Режим доступу: https://old.archives.gov.ua/Electronic/E_A.php. — Назва з екрана.
7. *Калакура Я.* Концептуалізація електронного архівознавства в контексті цифровізації українського суспільства / Я. Калакура, М. Палієнко // Архіви України. — Режим доступу: <http://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/121>. — Назва з екрана.
8. *Левчук О.* Архівні електронні інформаційні ресурси як джерело історичної інформації / О. Левчук // Архіви України. — 2020. — № 4. — С. 52—70.
9. *Майстренко А. А.* Оцифровування архівних документів у зарубіжних країнах: інформаційно-аналітичний огляд / А. Майстренко, Р. Романовський // Архіви України. — 2018. — Вип. 4. — С. 64—87.
10. *Маслянюк П. П.* Інформаційні ресурси та засоби їх створення / П. Маслянюк, П. Ліссов. — Режим доступу: http://www.lissov.kiev.ua/files%5Cpublications%5CKPI%5CMaslyanko_Lissov_InformativeResourcesCreation.pdf. — Назва з екрана.
11. *Пріоритети* Державної архівної служби України на 2022 рік // Портал державної архівної служби України. — Режим доступу: <https://archives.gov.ua/ua/пріоритети-державної-архівної-служб/>. — Назва з екрана.
12. *Хартія* про збереження цифрової спадщини (2003). — Режим доступу: <http://www.minervaplus.ru/docs/digit.htm>. — Назва з екрана.
13. *Thibodeau K.* The Challenge of Electronic Records / K. Thibodeau // First Monday. — Mode of access: <https://firstmonday.org/article/view/1922/1804> (Accessed 19.12.2021). — Title from the screen.
14. *Thibodeau K.* Building a Future for Our Times: the Electronic Records Archives of the National Archives and Records administration, U. S. / K. Thibodeau. — Mode of access: <http://www.archives.gov/english/news/pdf/Dr.Thibodeau.pdf> (Accessed 19.12.2021). — Title from the screen.
15. *Duranti L.* The Impact of Technological Change on Archival Theory / L. Duranti. — Mode of access: http://www.interpares.org/documents/ld_sevilla_2000.pdf. — Title from the screen.

Natalya Korzhyk,

PhD of Social Communications,

Associate Professor of the Department of Information,

Library and Archival Affairs of the KhSAC

Digital archives of Ukraine: state, problems, prospects

The current state of digital archives in Ukraine, which are platforms of digital (electronic) content that provide access to various digital archival resources in the global information space and support the global concept of digitization of the most valuable archival heritage. Emphasis is placed on the priority tasks for all archival institutions, which demonstrates the main, modern direction of the policy of archival development in Ukraine, which corresponds to modern trends. The basic features of the digital archive are determined. Emphasis is placed on foreign and domestic specialists who highlight the main tasks and approaches to the digitization of archival resources. The main functions of digital (electronic) archive and its types are analyzed, the basic characteristics of grouping of archival electronic information resources in the process of their source study are presented. The focus is on projects that are already operating in the information space and successfully provide access to their digital resources, namely digitized documents, photographs, audio, video, materials. Emphasis was placed on the need for cooperation of specialists in the digitization of archival materials and the creation of a single platform for the presentation of digital archival resources in a convenient version for users of archival information.

Keywords: *archives; electronic archive; digital archive; digitization; information space; content; information resources*

References

1. Bezdrabko V. V. (2018). Elektronnij arhiv: chi gotovi mi do novih viklikiv?. *Informaciya, komunikaciya, suspilstvo : materialy 7-yi Mizhnarodnoi naukovoi konferenciji IKS — 2018 (17—19 travnya 2018 r., Ukrayina, Chinadiyevo)*. Lviv, pp. 123—124.
2. Bondarenko V. (2006). Cifrovij arhiv: perevagi, mozhlivosti, planuvannya, stvorenniya, vikoristannya (na prikladi proyecktu "Irmos"). *Visnik Lvivskogo universitetu. Ser.: Knigoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informacijni tehnologii*, 1, pp. 231—248.
3. Boryak G. V. (2002). Elektronni arhivni publikacii v Interneti: problemi reprezentacii informacijnih resursiv. *Arhivi Ukrayini*, 4—6, pp. 141—169.
4. Vasilchenko M. M. (2011). Elektronni resursi oblasnih derzhavnih arhiviv Ukrayini v merezhi Internet: stan i perspektivi rozvitku v suchasnomu socialno-komunikacijnomu seredovishi. *Visnik Harkivskoyi derzhavnoi akademiyi kulturi*, 32, pp. 159—167.
5. Vasilchenko M. M. (2010). Informatizaciya arhivu yak socialno-komunikacijnoi strukturi. *Visnik Harkivskoyi derzhavnoi akademiyi kulturi*, 31, pp. 199—208.
6. *Elektronnij arhiv*. (2022), [online]. Available at: https://old.archives.gov.ua/Electronic/E_A.php.
7. Kalakura Ya. & Paliyenko M. (2022). *Konceptualizaciya elektronnoho arhivnoznavstva v konteksti cifrovizacii ukrajinskogo suspilstva*. Arhivi Ukrayini, [online]. Available at: <http://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/121>.
8. Levchuk O. (2020). Arhivni elektronni informacijni resursi yak dzherelo istorichnoi. *Arhivi Ukrayini*, 4, pp. 52—70.
9. Majstrenko A. & Romanovskij R. (2018). Ocifrovuvannya arhivnih dokumentiv u zarubizhnih krayinah: informacijno-analitchnij oglyad. *Arhivi Ukrayini*, 4, pp. 64—87.
10. Maslyanko P. & Lissov P. (2022). *Informacijni resursi ta zasobi yih stvorenniya*, [online]. Available at: http://www.lissov.kiev.ua/files%5Cpublications%5CKPI%5CMaslyanko_Lissov_InformativeResourcesCreation.pdf.
11. *Prioriteti Derzhavnoi arhivnoi sluzhbi Ukrayini na 2022 rik*. (2022). Portal derzhavnoi arhivnoi sluzhbi Ukrayini, [online]. Available at: <https://archives.gov.ua/ua/prioriteti-derzhavnoi-arhivnoi-sluzhbi/>.
12. *Hartiya pro zberezheniya cifrovoyi spadshini* (2003), [online]. Available at: <http://www.minervaplus.ru/docums/digit.htm>.
13. Thibodeau K. (2021). *The Challenge of Electronic Records*. First Monday, [online]. Available at: <https://firstmonday.org/article/view/1922/1804> [Accessed 19.12.2021].
14. Thibodeau K. (2022). *Building a Future for Our Times: the Electronic Records Archives of the National Archives and Records administration, U. S.*, [online]. Available at: <http://www.archives.go.jp/english/news/pdf/Dr.Thibodeau.pdf> [Accessed 19.12.2021].
15. Duranti L. (2022). *The Impact of Technological Change on Archival Theory*, [online]. Available at: http://www.interpres.org/documents/ld_sevilla_2000.pdf.

Надійшла до редакції 21 березня 2022 року

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

УДК 050(477-87)"1973/1975"(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.4(309).39-42

Лариса Дояр,

кандидат історичних наук, доцент,

старший науковий співробітник Державного архіву друку

Книжкової палати України,

e-mail: arkhiv@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Пресбюлетень "По Радянській Україні": контент-аналіз видань 1973—1975 років*

До сотих роковин із дня смерті Семена Гулака-Артемівського пресбюлетень "По Радянській Україні" надрукував статтю доктора мистецтвознавства Миколи Гордійчука [26, с. 22—25]. Оперу композитора "Запорожець за Дунаєм"

науковець схарактеризував як один із найцінніших здобутків української культури. Зауважуючи про народність і національний характер твору, автор пригадує й драконівський щодо української мови Валуєвський циркуляр імператора Олек-

* Закінчення. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2022. № 3. С. 34—40.

сандра II (1863) (щоправда, під назвою "петербурзької постанови"), після якого опера надовго зійшла зі сцени. Тож на міжнародному рівні, поряд з іншими, експлуатувалася й тема мовної дискримінації нашого народу, що турбувала й приваблювала читачів із закордонної української діаспори.

До столітніх роковин із дня смерті Степана Руданського в пресбюлетені вийшла зворушлива стаття Віталія Шевченка "Великий поетичний талант" [27, с. 20—25]. Відомий байкар у цивільному житті був лікарем, жив у сонячній Ялті та помер від туберкульозу в 39 років. Цитуючи Івана Франка, автор називав Руданського "достойним завершенням української школи романтиків, що постали до Тараса Шевченка". Незважаючи на непогану освіту й літературне обдарування С. Руданський жив вкрай бідно — його навіть поховали за кошти міста. У доброму серці поета знаходилося місце численним пацієнтам. Він був емоційною, інтелектуальною та дуже іронічною людиною. Глузував зі свого жебрацького стану в студентські роки, добирав сарказму, пишучи численні пародії на твори Гомера в період лікарської практики. Загалом, більшість віршів С. Руданського побачили світ після його смерті, тож репрезентація у пресбюлетені постаті поета була корисною не тільки для зовнішнього, а й для внутрішнього читача.

На честь 100-річчя від дня народження видатного українського письменника Марка Черемшини на сторінках рукописного журналу "По Радянській Україні" було розміщено статтю доктора філологічних наук, професора Олексія Засенка [28, с. 12—18]. Автор зазначав, що Марко Черемшина (справжнє ім'я — І. Семанюк) зробив вагомий внесок у розвиток вітчизняної новелістики. За порадою Івана Франка він покинув писати естетські поезії в прозі про "заморожені фіалки та подібні химери" й почав розкривати реалії життя селян-гуцулів. Лише за три роки — упродовж 1899—1901 рр. — Марко Черемшина видав 15 новел ("Святий Николай у гарті", "Хіба даруймо воду", "Злодія зловили", "Раз мати родила", "Зведениця", "Більмо", "Карби" та інші), у яких правдиво змалював думи, мрії, радощі та страждання безправних і злиденних, але мужніх та гордих верховинців.

Член-кореспондент АН УРСР Всеволод Дашкевич на честь 100-річчя від дня народження Соломії Крушельницької оприлюднив на сторінках часопису тези статті "Служіння красі" [29, с. 14—16]. Ім'я видатної співачки знав весь світ. Дебютувавши 1893 р. у Львові в опері

Г. Доніцетті "Фаворитка", актриса виступала в оперних залах Італії, гастролювала в країнах Латинської Америки, працювала на сцені Варшавської опери. Співачка побувала в Америці й Африці, виконувала партії у 60 операх. Її голос був незрівнянним за красою та силою. Своїм обов'язком С. Крушельницька вважала популяризацію української пісенної творчості. Вона із задоволенням виконувала романси на музику М. Лисенка, в її репертуарі завжди були народні пісні. Соломія називала себе "боржником власного народу".

Надзвичайно теплий відгук на творчість Володимира Сосюри, присвячений його пам'яті — 75-річчю від дня народження, — написав доктор філологічних наук, професор Степан Крижанівський [30, с. 15—18]. Називаючи легенду української радянської поезії Прометеєм, автор зауважував, що В. Сосюра мав потужний імпровізаційний дар, а його твори можна пізнати без підпису, адже їх вирізняє "сильна поетична індивідуальність". Упродовж насиченого творчого життя поет написав дев'ять томів поезій: перший вірш вийшов 1916 р., а останній — 1964-го.

До 90-річчя від дня народження Дмитра Мануїльського пресбюлетень надрукував велику статтю кандидата історичних наук Марка Гамрецького [31, с. 13—17]. Професійний революціонер, ідейний марксист Д. Мануїльський був учасником Революції 1905—1907 рр. та Жовтневої революції 1917 р. у Петрограді. Політична кар'єра більшовика почалася з очільництва радянської делегації на переговорах із Центральною Радою та урядом гетьмана Скоропадського. У лютому 1919 р. на чолі комісії Червоного Хреста Д. Мануїльського було відряджено до Франції, щоб провести репатріацію солдатів російського експедиційного корпусу, кинутого царським урядом на Західний фронт на початку Першої світової війни. Під час наступу білогвардійського генерала Денікіна на Україну Д. Мануїльський керував Політичним комітетом оборони Києва. У грудні 1920 р. став першим секретарем Компартії більшовиків України, а згодом був призначений редактором центрального друкованого органу КП(б)У — газети "Комуніст". Від 1922 р. Д. Мануїльський працював у Комуністичному інтернаціоналі (Комінтерні), тож був відомою людиною в міжнародному комуністичному русі. У липні 1944 р. став наркомом закордонних справ УРСР і брав участь в усіх повоєнних зовнішньополітичних акціях Радянської України, зокрема її представленні під час утворення Організації Об'єднаних Націй. Як

голова українських делегацій Д. Мануїльський брав участь у затвердженні повоєнних кордонів УРСР на міжнародному рівні. Свою плідну дипломатичну діяльність він успішно поєднував із науковою роботою: мав ступінь доктора історичних наук, був професором і академіком АН УРСР, викладав у Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка.

Слід зазначити, що це єдиний за три роки матеріал, безпосередньо присвячений біографії радянського партійного діяча. Виняток становлять лише ті випуски, в яких розповідалося про події Другої світової війни та всіляко акцентувалася керівна роль КПРС, як, наприклад, у нарисі про Сидора Ковпака. Загалом же рідколегія пресбюлетеня прагнула продемонструвати іноземному читачеві життя громадян УРСР

поза політикою, насамперед неповторну самобутність української народної культури та різнобічні таланти, що походили з глибин нашого етнічного буття.

Висновки. Пресбюлетень "По Радянській Україні" у викладенні будь-якої інформації передусім був позначений персоналізованим підходом. Загалом, перелік імен, про які так чи інакше впродовж 1973—1975 рр. йшлося в цьому рукописному журналі, є невичерпним. Опрацьований авторкою пресбюлетень, який за щасливим збігом обставин потрапив на зберігання в Державний архів друку (Книжкова палата України зберігає винятково друквану продукцію), безумовно, становить важливе джерело до вивчення вітчизняної історії, адже сприяє актуалізації її найцікавіших сторінок.

Список використаних літератури та джерел

1. *По Радянській Україні*. — 1975. — № 12. — 30 с.
2. *Славко О.* Випробувач "Антея" / О. Славко // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 1. — С. 11—14.
3. *Мойсеев В.* Генеральний конструктор / В. Мойсеев // *По Радянській Україні*. — 1974. — № 9. — С. 6—9.
4. *Регентюк В.* Почерк "Юпітера" / В. Регентюк // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 8. — С. 12—13.
5. *Киянський Д.* Львівські аромати / Д. Киянський // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 10. — С. 20—21.
6. *Лезинський М.* У пошуках синьої троянди / М. Лезинський // *По Радянській Україні*. — 1975. — № 6. — С. 14—18.
7. *Ференець С.* Майстриня з Решетилівки / С. Ференець // *По Радянській Україні*. — 1974. — № 3. — С. 14—16.
8. *Іванов А.* Спринтер Валерій Борзов / А. Іванов // *По Радянській Україні*. — 1975. — № 1. — С. 14—17.
9. *Вербицька С.* Тут мій причал / С. Вербицька // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 2. — С. 5—7.
10. *Собко В.* Червона руга Софії Ротару / В. Собко // *По Радянській Україні*. — 1975. — № 2. — С. 18—21.
11. *Собко В.* У творчому неспокої / В. Собко // *По Радянській Україні*. — 1975. — № 3. — С. 11—14.
12. *Приходько Н.* Довір'я / Н. Приходько // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 2. — С. 8—10.
13. *Гальченко О.* Муза кібернетики / О. Гальченко // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 2. — С. 11—13.
14. *Хроніка, факти, події* // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 11. — С. 18—24.
15. *Коробчак Л.* Скрипки українського майстра / Л. Коробчак // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 6. — С. 16—19.
16. *Кугій Н.* Співає Андрій Кикоть / Н. Кугій // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 12. — С. 21—25.
17. *Кугій Н.* Співає Євгенія Мірошниченко / Н. Кугій // *По Радянській Україні*. — 1974. — С. 16—20.
18. *Щербатенко І.* Ні дня без пісні / І. Щербатенко // *По Радянській Україні*. — 1975. — № 5. — С. 12—16.
19. *Щербатенко І.* Дзвінкоголосе тріо / І. Щербатенко // *По Радянській Україні*. — 1975. — № 8. — С. 18—20.
20. *Музиченко С.* Видатний майстер акварелі / С. Музиченко // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 10. — С. 16—19.
21. *Верба І.* Чудовий світ природи / І. Верба // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 11. — С. 14—17.
22. *Гараєва М.* Інтерв'ю з коментарями / М. Гараєва // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 2. — С. 22—27.
23. *Гараєва М.* Актриса кіно / М. Гараєва // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 5. — С. 18—20.
24. *Шило Г.* Диригує Ляля Носова / Г. Шило // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 2. — С. 28—30.
25. *Заседа І.* Київське "Динамо" / І. Заседа // *По Радянській Україні*. — 1975. — № 9. — С. 16—19.
26. *Гордійчук М.* С. С. Гулак-Артемівський / М. Гордійчук // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 3. — С. 22—25.
27. *Шевченко В.* Великий поетичний таланти / В. Шевченко // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 4. — С. 20—25.
28. *Засенко О.* Марко Черемшина / О. Засенко // *По Радянській Україні*. — 1974. — № 5. — С. 12—18.
29. *Дашкевич В.* Служіння красі / В. Дашкевич // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 8. — С. 14—16.
30. *Крижанівський С.* Іскра Прометія / С. Крижанівський // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 1. — С. 15—18.
31. *Гамрецький М.* Дмитро Мануїльський / М. Гамрецький // *По Радянській Україні*. — 1973. — № 9. — С. 13—17.

Larysa Doiar,

PhD of Historical Sciences, Associate Professor, Senior Researcher
of the State Press Archive of the Book Chamber of Ukraine**Press bulletin "On Soviet Ukraine": content analysis of editions 1973—1975**

The presented article is devoted to the problem of printed source studies. According to the author, the study of the latter significantly expands the documentary horizons of all Ukrainian studies topics, including those from the Soviet period of Ukrainian history. Based on the traditions of domestic press studies, the author conducted a content analysis of the currently little-used publication of the Ukrainian SSR, namely, the press bulletin "On Soviet Ukraine". The chronological boundaries of the elaborated copies (1973—1975) were determined by the specifics of the then historical conditions in world politics, in particular, the easing of international tensions and preparations for signing by 35 countries, including the United States and Canada, the Final Act cooperation in Europe, which took place in the capital of Finland, Helsinki. The update of the press bulletin "On Soviet Ukraine" is also related to its auditory and publishing specifics: this magazine was intended for distribution outside Soviet Ukraine and the USSR, in general. The latter was prepared for the foreign reader and required other approaches to finding both topics and ways to reveal them. In addition, the press bulletin "On Soviet Ukraine" was a typewritten manuscript and, according to existing standards, did not belong to the press products of the USSR. Meanwhile, the obligatory copies of this magazine were sent to the Book Chamber of Ukraine in a timely manner and are still stored in the repositories of its State Archive of the Press. A meaningful analysis of the journal, conducted in the presented article, showed a significant interest of the editorial board in the personalized coverage of socio-economic and cultural events that took place in Soviet Ukraine.

Keywords: Ukrainian SSR; Ministry of Foreign Affairs of the Ukrainian SSR; Soviet periodicals; press bulletin; Ukrainian Society of Friendship and Cultural Relations with Foreign Countries (USFCR)

References

1. *Po Radyans'kiy Ukrayini* (1975), 12.
2. Slavko O. (1973). Vyprobuvach "Anteya". *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 1, pp. 11—14.
3. Moyseyev V. (1974). Heneral'nyy konstruktor. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 9, pp. 6—9.
4. Rehtenyuk V. (1973). Pocherk "Yupitera". *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 8, pp. 12—13.
5. Kyyans'ky D. (1973). L'vivs'ki aromaty. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 10, pp. 20—21.
6. Lezyns'ky M. (1975). U poshukakh syn'oyi troyandy. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 6, pp. 14—18.
7. Ferenets' S. (1974). Maystrynya z Reshetylivky. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 3, pp. 14—16.
8. Ivanov A. (1975). Sprynter Valeriy Borzov. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 1, pp. 14—17.
9. Verbyts'ka S. (1973). Tut miy prychal. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 2, pp. 5—7.
10. Sobko V. (1975). Chervona ruta Sofiyi Rotaru. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 2, pp. 18—21.
11. Sobko V. (1975). U tvorchomu nespokoyi. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 3, pp. 11—14.
12. Prykhod'ko N. (1973). Dovir'ya. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 2, pp. 8—10.
13. Hal'chenko O. (1973). Muza kibernetiky. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 2, pp. 11—13.
14. Khronika, fakty, podiyi. (1973). *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 11, pp. 18—24.
15. Korobchak L. (1973). Skrypky ukraiyins'koho maystra. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 6, pp. 16—19.
16. Kuhiy N. (1973). Spivaye Andriy Kykot'. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 12, pp. 21—25.
17. Kuhiy N. (1974). Spivaye Yevheniya Miroschnyenko. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, pp. 16—20.
18. Shcherbatenko I. (1975). Ni dnya bez pisni. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 5, pp. 12—16.
19. Shcherbatenko I. (1975). Dzvinkoholose trio. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 8, pp. 18—20.
20. Muzychenko S. (1973). Vydatnyy mayster akvareli. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 10, pp. 16—19.
21. Verba I. (1973). Chudovyy svit pryrody. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 11, pp. 14—17.
22. Harayeva M. (1973). Interv'yu z komentaryamy. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 2, pp. 22—27.
23. Harayeva M. (1973). Aktrysa kino. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 5, pp. 18—20.
24. Shylo H. (1973). Dyrhuye Lyalya Nosova. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 2, pp. 28—30.
25. Zasyeda I. (1975). Kyyivs'ke "Dynamo". *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 9, pp. 16—19.
26. Hordiychuk M. (1973). S. S. Hulak-Artemovs'ky. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 3, pp. 22—25.
27. Shevchenko V. (1973). Velykyy poetychnyy talant. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 4, pp. 20—25.
28. Zasenka O. (1974). Marko Cheremshyna. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 5, pp. 12—18.
29. Dashkevych V. (1973). Sluzhinnya krasni. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 8, pp. 14—16.
30. Kryzhanivs'ky S. (1973). Iskra Prometeya. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 1, pp. 15—18.
31. Hamrets'ky M. (1973). Dmytro Manuyil's'ky. *Po Radyans'kiy Ukrayini*, 9, pp. 13—17.

Надійшла до редакції 18 січня 2022 року

УДК 069-051(437)(092)Ште(048.8)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.4(309).43-48

Дмитро Кепін,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
відділу ретроспективної бібліографії
Книжкової палати України,
e-mail: dKepin@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4528-6095>

Музейна діяльність графа К. М. Штернберка (1761—1838): джерелознавче дослідження

У статті вперше в українській історіографії та музеології розглянуто діяльність чеського вченого, природознавця К. М. Штернберка в галузі музейництва та охорони пам'яток. Автор спирався на періодичні чеські видання, що зберігаються у фондах Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського НАН України, у тому числі у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій, та Наукової бібліотеки Інституту археології НАН України. Залучено інші видання, в яких висвітлено історію науки Чехії впродовж XVIII—XIX ст., що також зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого та особистій бібліотеці автора. Використано також інтернет-ресурси: сайти наукових і науково-просвітніх установ (музеїв), закладів вищої освіти Чеської Республіки.

На основі здійсненого аналізу друкованих видань продемонстровано роль К. Штернберка в дослідженні та збереженні геолого-палеонтологічних пам'яток Чехії й організації Національного музею у Празі. Зроблено висновок, що науковець заклав підвалини музейництва та пам'яткоохоронної справи у Чехії.

Ключові слова: К. М. Штернберк; музеологія; музейництво; природниче музейництво; пам'яткоохоронна справа; джерелознавство; Національний музей у Празі; Чехія

Постановка проблеми. Від початку XXI ст. в європейській музеології вийшло друком чимало монографічних досліджень, підручників, навчальних посібників і статей, у яких розглянуто невідомі й маловідомі сторінки з історії музейництва. Не стоїть осторонь цього процесу й вітчизняна музеологія (О. Гончарова, Л. Гріффен, О. Климишин, В. Константинов, Р. Маньковська, С. Муравська, М. Рутинський, О. Стецок, О. Червоненко, І. Шидловський, Л. Федорова, П. Усенко, В. Якубовський, А. Яненко та інші).

У цьому контексті важливим є аналіз діяльності дослідників, які зробили вагомий внесок у розвиток музейництва своєї країни. Поміж них варто виокремити постать графа Кашпара Марії Штернберка (чеськ. Kašpar Šternberk; нім. Caspar Maria Graf von Sternberg) — видатного природознавця, ботаніка, палеонтолога, геолога, історика гірничої справи, організатора науки, активного члена Королівського чеського товариства наук, члена Ржезенського ботанічного товариства, інших наукових товариств та академій наук, щедрого мецената чеських учених, автора 80 наукових праць, поліглота (знав латину, німецьку, французьку, англійську та чеську мови) [1; 5; 8—10; 14; 16; 30].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Актуальність обраної теми також визначається й тим, що в українських підручниках із музеології,

зокрема природничої, постать К. Штернберка не згадано [3; 4]. Діяльність дослідника в галузі музейництва та пам'яткоохоронної справи й до сьогодні залишається поза увагою вітчизняних фахівців.

Мета статті полягає у висвітленні музейної та пам'яткоохоронної діяльності К. Штернберка.

Джерельну базу дослідження склали: монографічні та періодичні чеські видання, що зберігаються у фондах Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського НАН України, у тому числі у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій, Наукової бібліотеки Інституту археології НАН України та інші видання, в яких висвітлено історію науки Чехії впродовж XVIII—XIX ст., Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого та особистій бібліотеці автора. Крім того, було залучено інтернет-ресурси: сайти наукових і науково-просвітніх установ (музеїв), закладів вищої освіти Чеської Республіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність К. Штернберка, шляхетний рід якого веде початок від XII—XIII ст., припадає на добу Просвітництва. Період кінця XVIII — першої половини XIX ст. ознаменувався Чеським національним відродженням. Саме тоді подальшого розвитку набуло природознавство та гуманітарне знання, що вплинуло на розвиток музейництва (фото 1).

Фото 1. Портрет графа К. М. Штернберка (австрійський художник А. Сларот, 1836, полотно, олія; зібрання граду "Чеський Штернберк";

репліка з Національного музею (Прага)
(http://wikipedia.us.nina.az/wiki/Kaspar_Maria_von_Sternberg)

У XVIII ст. було створено перші наукові товариства та музейні зібрання. Як вважав засновник чеської геології, академік Р. Кеттнер (Radim Kettner, 1891—1967), 1769 р. організовано Чеське наукове приватне товариство, що 1790 р. (за істориком-славістом Л. Лаптевою) здобуло державний статус Королівського наукового товариства. Його голова І. фон Борн (Ignác von Born, 1742—1791) зібрав і впорядкував мінералогічні та палеонтологічні колекції й 1772 р. видав каталог з їхнім описом. У 1775 р. зібрання було оформлено як "Природознавчий кабінет" при Карловому університеті. У 1776 р. І. фон Борн став керівником імператорських природничих колекцій у Відні [2]. Інші чеські дослідники вважають, що це був перший музей природничої історії, що мав назву "Богемський музей у Празі", відкритий для відвідування двічі на тиждень. Його основою став так званий Чеський музей — приватне зібрання чеського дворянина та військового діяча, графа Ф. Й. Кінського (František Josef Kinský, 1739—1805) [12; 18].

Упродовж 1779—1782 рр. К. Штернберк вивчав теологію у Collegium germanicum. Окрім Кашпара, колекціонуванням займалися його старші брати Іоанн (Ян) (Jan Neromuk, 1753—1784), Іоакім (Jáchym, 1755—1808), а також двоюрідний брат Франтішек (František Šternberk-Manderscheid, 1763—1830) [16; 27].

У 1790-х рр. К. Штернберк розробив концепції організації природничих заповідників — пралісів Гойна Вода (район Чеське Будейовіце) та Боубинського пралісу (район Прахатіце). Перший було утворено 1838 р., другий — 1858 р. Заповідники мають статус національних природних парків і вважаються першими природоохоронними територіями в країні [8; 25].

Під час відвідання Франції впродовж 1804—1805 рр. К. Штернберк познайомився й заприя-

телював зі знаним природознавцем О. фон Гумбольдтом (Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander von Humboldt, 1769—1859). У той період також вивчав колекції Природничого музею в Парижі та інші збірки натураліїв Франції. Науковець був обізнаний зі станом музейництва в тодішніх країнах Західної та Центральної Європи. Особисто досліджував природничі колекції в музеях і приватних зібраннях Рима, Відня, Берліна, Лондона, Будапешта.

У своєму маєтку Ржезне 1806 р. К. Штернберк створив меморіальний музей німецького математика, фізика, астронома Й. Кеплера (Johannes Kepler, 1571—1630). Саме тут і помер славетний вчений.

У 1806 р. К. Штернберк став директором наукових інститутів у Регенсбурзі. Заснував Академію природничих наук, а при ній — ботанічний сад. У 1810 р. у своєму маєтку Радніцке (замок Бржезіне) неподалік від Пльзеня заклав новий ботанічний сад. У 1964 р. замок та його околиці здобули національний статус як пам'ятки культури. У 1992 р. будівлю було повернуто нащадкам Штернберка [12; 13; 19; 20; 26; 27].

У 1816 р. К. Штернберк придбав велику колекцію мінералів у гірника, геолога, ентомолога Й. Т. Ліндакера¹ (Johan Thadaeus Lindacker, 1768—1816) та об'єднав із власною. Кашпар познайомився з ученим 1809 р. і запропонував проводити спільні дослідження. У Радніцькому маєтку К. Штернберк відкрив і дослідив невелике місцезнаходження кам'яного вугілля, а в с. Бржаси — кам'яновугільну флору. Розробив наукову концепцію створення геолого-палеонтологічного музею просто неба. У 1820-х рр. разом із Й. В. Гете (Johann Wolfgang von Goethe, 1749—1832) вивчав вулкан Камерна Горка під Хебом і 1837 р. облаштував штольню під музейну експозицію. На цьому місці К. Штернберк встановив пам'яткоохоронний знак із написом, і відтоді музей має заповідний статус. Науковець розробив документи щодо збереження лісів, які затвердив цісарський уряд, а також концепцію організації землезнавчих (сільськогосподарських) регіональних музеїв [8; 19].

Найактивніше музейницька діяльність К. Штернберка виявилася у створенні Національного музею в Празі. З огляду на це винятковий інтерес становить книга поета, перекладача, літератора, книгознавця В. Небеського (Václav Volemir Nebeský, 1818—1882), присвячена історії цього закладу [7] (фото 2).

¹ Й. Т. Ліндакер 1794 р. закінчив Гірську академію у м. Баньска-Штъявніце (Словаччина) [11].

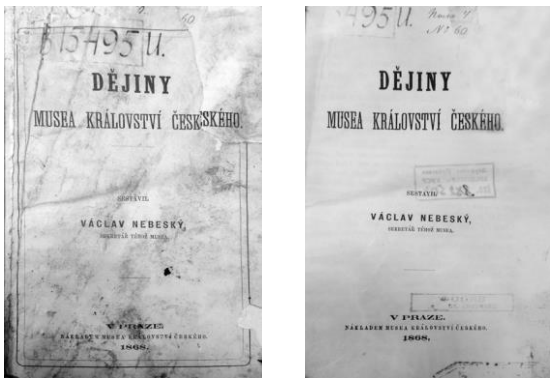

Фото 2. Обкладинка й титульний аркуш першої книги, присвяченої історії Національного музею у Празі, авторства В. Небеського (1868). Фонди НБУВ

Губернатор Богемії, перший міністр-президент Австрійської імперії, граф Ф. А. фон Коловрат-Лібштейнський (чеськ. František Antonín Libštejnský z Kolovrat, нім. Franz Anton Graf von Kolovrat-Liebsteinsky, 1778—1861) 20 червня 1814 р. обговорив із К. Штернберком питання створення музейного закладу. Зі свого боку, австрійський імператор Франц I 15 січня 1817 р. видав указ про збір коштів на відкриття музею. Серед перших відомих природознавчих музеїв Центральної Європи виокремимо Відділ "Природознавчий", що увійшов як складова частина до Національного музею у Празі, створеного 1818 р. (юридично з такою назвою оформлений 1918 р.).

Одне з найбагатших та найунікальніших у світі зібрань К. Штернберка є цінним джерелом для сучасної науки. Натуралії походять з Європи (Австрія, Богемія, Велика Британія, Франція, Німеччина, Італія, Польща, Румунія, Шотландія, Швейцарія, Швеція), Північної Америки та Австралії [6; 7; 15; 29].

К. Штернберк розробив структуру й програмні документи, що регламентували функціонування закладу. Згідно з концепцією дослідника музей мав таку структуру: 1) "Природничий кабінет", що складався з мінералогічних колекцій, скам'янілостей (фосилій), флори та фауни території Чехії; 2) "Археологічний кабінет", що містив артефакти давнього минулого (тут були, зокрема, знахідки доби бронзи, доби ранніх слов'ян), етнографічні колекції, образотворчі матеріали; 3) "Нумізматичний кабінет", до складу якого входили колекції чеських печаток і гербів; 4) архів і зібрання рукописів, що стосувались історії та чеської літератури; 5) бібліотека [12].

Спочатку заклад мав назву "Патріотичний музей" (чеськ. Vlastenské museum, нім. Vaterländisches Museum). Від 1822 р. офіційно розпочало діяльність і Товариство Патріотичного музею Чехії. Першим президентом було обрано К. Штернберка,

який обіймав цю посаду впродовж 1822—1838 рр. Науковець безоплатно передав до музею особисту палеонтологічну й геологічну колекції, що склалися зі 145 тис. зразків, мінералогічну колекцію Й. Т. Ліндакера (5 тис.), особистий гербарій із 9 тис. видів рослин на 20 тис. аркушах, власну природничу бібліотеку (4061 том), а також колекцію гравюр — 42 290 од. Зібрання дослідника було оцінено у 100 тис. злотих. Наслідуючи приклад К. Штернберка, багато державних діячів, дворян, інтелігенції, дослідників, краєзнавців передавали приватні колекції до музею. Щоб поповнювати його фонди, К. Штернберк закуповував зібрання в Чехії та за кордоном. Серед почесних членів Товариства були Й. В. Гете та О. фон Гумбольдт, які також передали особисті колекції до музею [7; 17; 18; 31].

У 1823 р. К. Штернберк розробив інструкцію, що регламентувала відвідування музею, а наступного року її було затверджено на засіданні Товариства. Охочі мали змогу оглянути музей у вівторок, середу, четвер, п'ятницю й неділю від 9:00 до 13:00 взимку та від 9:00 до 12:00 і від 15:00 до 18:00 влітку. На засіданні Товариства від 22 січня 1824 р. К. Штернберку було вручено диплом за заслуги в галузі природничого музейництва [7].

Першими науковими співробітниками музею, яким К. Штернберк допоміг влаштуватися, а також підтримував матеріально, стали в майбутньому видатні вчені: хранитель ботанічних, палеонтологічних і зоологічних колекцій, доктор медицини, професор природознавства та технології К. Б. Пресл (Karel Bořivoj Presl, 1794—1852) (у 1820-ті рр. створив Природничо-історичний кабінет у Празькому університеті); мінералогічних — професор Ф. К. М. Ціппе (František Xaver Maximilian Zippe, 1791—1863); зоологічного відділу — природознавець А. І. Корда (нім. August Karl Joseph Corda; August Joseph Corda, 1809—1849). Формування археологічного відділу припадає на 1843—1850-ті рр. і пов'язано з діяльністю професора Я. Е. Воцела (Jan Erazim Vocel, 1803—1871), який уклав перший науковий каталог археологічного зібрання. Першим хранителем бібліотеки став філолог-славіст, професор В. Ганка (Václav Hanka, 1791—1861). У 1823 р. історик-філолог-славіст Й. Добровський (Josef Dobrovský, 1753—1829) підготував бібліотечну інструкцію [2; 12; 18; 24].

За ініціативою дослідника від 1827 р. стало виходити перше періодичне наукове музеологічне видання Товариства, що й сьогодні видається як "Časopis Národního muzea" (фото 3).

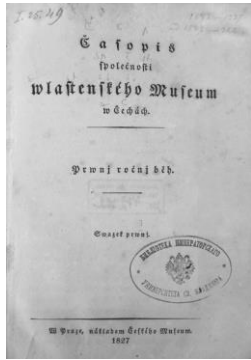

Фото 3. Титульний аркуш першого періодичного музеологічного видання Національного музею у Празі (1827). Зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ

Першим редактором став історик, доктор Ф. Палацький (František Palacký, 1798—1876). Після 1838 р. цю посаду обійняв філолог-славіст П. Й. Шафарік (Pavel Jozef Šafařík, Šafařík, 1795—1861). Спочатку часопис виходив чеською та німецькою мовами, а від 1832 р. — чеською. З перших номерів на його шпальтах друкували матеріали з історії музейництва на чеських землях, висвітлювали поточні справи Національного музею, а також оприлюднювали наукові праці його співробітників. За пропозицією професора філології, поета, перекладача Ф. Л. Челаковського (František Ladislav Čelakovský, 1799—1852) було ухвалено рішення про ведення музейної документації чеською мовою. Свої праці друкував і К. Штернберк. Їх доцільно розподілити на дві групи: до першої входять власне природничі статті, а до другої — своєрідні наукові звіти про діяльність музею з характеристикою нових надходжень натураліїв та артефактів [12; 21—23]. У 1831 р. при музеї було створено видавництво Maticе česká, що видавало наукову літературу чеською мовою, його секретарем став філолог-славіст, професор Й. Юнгманн (Jozef Jungmann, 1773—1847) [17].

Приміщенням музею слугував приватний будинок дослідника на Градчанах, який він передав Товариству патріотичних друзів мистецтва, утвореному 1796 р. У 1823 р. К. Штернберк від-

крив виставку, що складалася з особистих нумізматичних колекцій, креслень, написів, печаток, медалей, книг, етнографічних матеріалів. У 1824 р. учений розробив інструкцію для колекціонерів артефактів первісної доби, котрі згодом передавали до музею [12; 17; 27; 28].

За ініціативою К. Штернберка 18—26 вересня 1837 р. у Празі відбувся XV з'їзд німецьких природознавців і лікарів, у якому взяли участь 400 науковців із Німеччини, Австрії, Чехії й Америки.

Учений першим у Чехії започаткував диференціацію природничих наук і в геології виділив палеоботаніку зі своїм об'єктом, методами й завданнями дослідження. К. Штернберк також розпочав дослідження фосилій, зокрема трилобітів раннього палеозою. Наприклад, один із найдавніших трилобітів у світі *Zlichovaspis auriculata* походить із колекції К. Штернберка та описаний ним 1825 р. під родовою назвою "Trilobits". Багато уваги науковець приділив укладанню музейних каталогів натураліїв і впорядкуванню природничої музейної термінології чеською мовою. У цій копіткій роботі йому допомагали чимало вчених, дослідження яких К. Штернберк фінансував власним коштом [13; 20].

Діяльність чеського науковця й природознавця високо оцінили колеги, зокрема Й. В. Гете та О. фон Гумбольдт.

Висновки. К. М. Штернберка можна вважати першим природничником-музеологом у Чехії, що заклав правові та наукові засади діяльності музеїв природничого профілю й форми збереження пам'яток природи.

Подальшого дослідження потребує історія колекцій однодумців К. Штернберка, що зберігаються в Національному музеї Праги, а також аспекти підготовки анотованого біобібліографічного покажчика його наукових співробітників на різних етапах розвитку закладу впродовж XIX — першої половини XX ст. Важливим також є вивчення чесько-українських музейних зв'язків.

Список використаних літератури та джерел

1. *Игнатъев И. А.* Каспар Штернберк (1761—1838): каноник, министр, палеоботаник / И. А. Игнатъев // Российский палеоботанический журнал. — 2011. — Т. 5. — С. 1—24.
2. *Кеттнер Р.* Из истории геологических наук в Чехии в конце XVIII и начале XIX века (Каспар Штернберк и его время) / Р. Кеттнер // Очерки по истории геологических знаний ; отв. ред. В. В. Тихомиров. — Москва : Изд-во АН СССР, 1962. — Вып. 10. — С. 3—45.
3. *Климишин О. С.* Природничка музеологія : навчальний посібник / О. С. Климишин, І. В. Шидловський. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. — 208 с.
4. *Климишин О.* Основи природничої музеології / О. Климишин. — Львів : Lambert Academic Publishing, 2017. — 177 с.
5. *Burdová P.* Význam Kašpara Šternberka pro mineralogické sbírky Národního muzea a české hornictví / Burdová Petra // Časopis Národního Muzea v Praze. — Řada přírodovědná. — 1989. — R. CLVIII. — Č. 1—4. — S. 6—8.

6. *České Národní Museum // Časopis Společnosti Vlastenského museum v českých. — Praha : Nákladem českého museum, 1827. — R. I. — S. 113—122.*
7. *Dějiny Musea Království českého / Sestavil Václav Nebeský, sekretář Té hož musea. — Praha : Nákladem Musea Království českého, 1868. — 208 s.*
8. *Haubelt J. Kašpar M. Šternberk, přírodovědec a geolog / J. Haubelt. — Praha : Vydal Ústřední ústav geologický, 1988. — 86 s., 27 obrázků (5 sklád. obr).*
9. *Horný R. Kašpar Maria Šternberk, 6. 1. 1761 — 20. 12. 1838 / Radvan Horný, Rudolf Prokop // Časopis Národního Muzea v Praze. — Řada přírodovědná. — 1989. — R. CLVIII. — Č. 1—4. — S. 1—5.*
10. *Janko J. Kašpar Šternberk, biologická teorie a biologická pospolitost / Jan Janko // Časopis Národního Muzea v Praze. — Řada přírodovědná. — 1989. — R. CLVIII. — Č. 1—4. — S. 8—13.*
11. *Jíra J. Osobnost Jana Tadeáše Lindackera. — Západočeská pobočka. Česká astronomická společnost / Josef Jíra. — Mode of access: <https://www.astro.zcu.cz/cs/clanky/clanek/347/>. — Title from the screen (Accessed 27. 01. 2022).*
12. *Kilijánová R. Využití a význam Šternberského paláce na Hradčanech v průběhu 19. Století. Bakalářská práce / Radka Kilijánová. — Praha 2008. — 100 s. / Univeazita Karlova v Praze. Fakulta humanitních studií. — Mode of access: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/15799/130008194.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. — Title from the screen (Accessed 20.01.2022).*
13. *Knobloch E. Kašpar Šternberk — zakladatel české paleobotaniky / Ervín Knobloch // Časopis Národního Muzea v Praze. — Řada přírodovědná. — 1989. — R. CLVIII. — Č. 1—4. — S. 13—16.*
14. *Kvaček J. 200 let vědecké paleobotaniky / J. Kvaček // Journal of the National Museum Prague), Natural History Series. — 2020. — Vol. 189. — S. 227—234.*
15. *Kvaček J. Catalogue of Plant Fossils Described in works by Kaspar M. Sternberg. Second Revised Edition. In memory of Professor Zlatko Kvaček / Jiří Kvaček, Jiřina Dašková, Milan libertine. — Prague : National Museum, 2021. — 309 p.*
16. *Leben des Grafen Kaspar Sternberg, von IHM Selbst Beschrieben. Nebst Einem Akademischen Vortrag üder der Grafen Kaspar und Franz Sternberg leben und wirken für wissenschaft und Kunst in Böhmen, Vortrag, gehalten in der versammlung der königl. Böhmischen Gesellschaft der wissenshaften am 15 Desember 1842 von Franz Palacký / Redakteur Franz Palacký. — Prag : Comission bei Friedrich Tempsky, 1868. — 242 s.*
17. *Národní Museum. 1818—1948 / Za red. docenta Dr. Gustava Skalského, Dr. Vladimira densteina. — Praha : Nákladem Národního Musea, 1949. — 258 s.; 80 obr.*
18. *Natural History Museum : A guide-book / Collective of authors : RN Dr Miloš Anděra, CSc., RNDr Marcela Bukovanská, CSc, Mgr Petra Burdová [ets.]. — Praha : Národní Museum, 2000. — 84 p.*
19. *Obrhel J. Přátelé, spolupracovníci a odpůrci Kašpara hraběte ze Šternberka — zakladatel české paleobotaniky / Jiří Obrhel // Časopis Národního Muzea v Praze. — Řada přírodovědná. — 1989. — R. CLVIII. — Č. 1—4. — S. 16—24.*
20. *Prokop R. Kašpar Šternberk a výzkum českého paleozoika / Rudolf Prokop // Časopis Národního Muzea v Praze. — Řada přírodovědná. — 1989. — R. CLVIII. — Č. 1—4. — S. 24—27.*
21. *Řeč praesidenta, hraběte Kašpara Šternberča // Časopis českého museum. R. III. Swázek III. — Praha : Nákladem českého museum, 1827. — S. 23—36.*
22. *Řeč praesidenta, hraběte Kašpara ze Šternberka, mluvení we hlawnjm Shromáždjenj Společnosti národnjho Museum dne 10 ho dubna 1833 // Časopis českého museum. Sedmý ročnj BěH. Swázek čtvrtý. — Praha : Nákladem českého museum, 1833. — S. 426—433.*
23. *Řeč praesidenta, hraběte Kašpara z Šternberka w obecném shromáždjenj Společnosti českého museum dne 18. dubna 1838 (Předčtena od gednatele) // Časopis českého museum. Dwanáctý ročnj. Swázek čtvrtý. — Praha : Nákladem českého museum, 1838. — S. 465—474.*
24. *Sklenář K. Kašpar Šternberk a česká archeology / K. Sklenář // Časopis Národního muzea — řada historická. — 1989. — R. 158. — S. 117—135.*
25. *Sklenář K. Spolupráce s vědami o neživé přírodě v počátcích české archeologie / K. Sklenář // Archeologické rozhledy. — 2015. — R. LVII. — Č. 4. — S. 547—593.*
26. *Skočdopolová B. Kašpar Šternberk — zakladatel botanických sbírek Národního muzea / Blanka Skočdopolová // Časopis Národního Muzea v Praze. — Řada přírodovědná. — 1989. — R. CLVIII. — Č. 1—4. — S. 27—29.*
27. *Šípová H. Výchovné vzdělávací projekt k obci Březina in mikroregionu Radnicko u Rokycan=Educational project for village Březina in the microregion Radnice near Rokycany. Bakalářská práce / Hana Šípová. — Česke Budějovice, 2018. — 134 s. — Mode of access: https://wstag.jcu.cz/StagPortletsJSR168/PagesDispatcherServlet?pp_destElement=%23ssSouboryStudentuDivId_2652&pp_locale=cs&pp_reqType=render&pp_portlet=souboryStudentuPagesPortlet&pp_page=souboryStudentuDownloadPage&pp_nameSpace=G225321&soubidno=157836. — Title from the screen.*
28. *Tywniak J. Český Šternberk / Jiří Tywniak. — Praha : Středisko státní památkové péč, 1982. — 12 s.*
29. *Vrchotka J. Národní muzeum v Praze. Pokladnice české. Kědy a kultury 1818—1988 / Jaroslav Vrchotka. — Praha : Národní muzeum, 1988. — 152 s.*
30. *Wě nec na hrob Gego Exc. Kašpara hraběte z Šternberka. Od J. Hulakowského // Časopis českého museum. Třináctý ročnj. Swázek třetj. — Praha, 1839. — S. 338—348.*
31. *Woitschová K. 200 let Národního muzea / Klára Woitschová, Milena Běličová // Časopis Národního muzea. Řada historická. — 2018. — R. 187. — Č. 1—2. — S. 3—10.*

Dmytro Kepin,
PhD of Historical Sciences, Senior Researcher
Department of Retrospective Bibliography of the
Book Chamber of Ukraine

Museum activities of count K. M. Šternberk (1761—1838): source study

The article for the first time in Ukrainian historiography and museology considers the activities of the Czech scientist naturalist K. M. Šternberk in the field of museum work and monument protection. The author relied on periodical Czech publications, which are stored in the funds of the Vernadsky National Library of the NAS at Ukraine (including the Department of Library Collections and Historical Collections), the Scientific Library of the Institute of Archaeology of the NAS at Ukraine. Other publications are involved, which highlights the history of science in the Czech Republic during the XVIII—XIX centuries, which are also stored in the funds of the Yaroslav the Wise National Library of Ukraine and the author's personal library. Internet resources (sites of scientific and scientific and educational institutions (museums), higher educational institutions of the Czech Republic) were used. Based on the analysis of printed publications, the role of K. Šternberk in the study and preservation of geological and paleontological monuments of the Czech Republic, the organization of the National Museum in Prague is shown. In the conclusion that the scientist laid the foundations of museum work and monument protection in the Czech Republic.

Keywords: K. M. Šternberk; museology; museum work; natural museology; monument protection; source studies; National Museum in Prague; Czech Republic

Надійшла до редакції 11 лютого 2022 року

СЛАВЕТНІ ВИДАВНИЦТВА УКРАЇНИ

УДК: 030:94(477) [(091)(045)]

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.4(309).48-52

Ярослав Бондарчук,
завідувач науково-видавничого відділу
літератури з економіки, історії, філософії та права
ДП "НВП «Видавництво "Наукова думка"» НАН України",
e-mail: bondarchukart@gmail.com

Ярослав Богданьок,
науковий співробітник науково-видавничого відділу
літератури з економіки, історії, філософії та права
ДП "НВП «Видавництво "Наукова думка"» НАН України"

Діана Вонсик,
провідний редактор науково-видавничого відділу
літератури з економіки, історії, філософії та права
ДП "НВП «Видавництво "Наукова думка"» НАН України"

Марина Ломонос,
провідний редактор науково-видавничого відділу
літератури з економіки, історії, філософії та права
ДП "НВП «Видавництво "Наукова думка"» НАН України"

"Енциклопедія історії України": шлях у чверть століття

У статті висвітлено передумови, етапи та специфіку укладання фахового універсального довідника з історії нашої країни — "Енциклопедії історії України", що побачила світ у видавництві "Наукова думка" під егідою Інституту історії України Національної академії наук України та головуванням В. Смоля.

Зауважено, що на початку 1990-х рр. криза видавничо-редакційної бази, суперництво протилежних контраверсійних традицій енциклопедистики (радянська й діаспорна практики), формування нового фактографічного матеріалу актуалізували потребу підготовки новітньої енциклопедії історії України. У 1997 р. з ініціативи Інституту історії України НАН України Президія НАН України ухвалила постанову "Про підготовку фундаментальної «Енциклопедії історії України»" у формі п'ятитомного видання. Після виходу у світ перших двох томів у 2003—2004 рр. стала очевидною потреба розширення формату видання, й згодом проєкт було трансформовано з п'ятитомника на восьми-, а відтак і на десяти томник.

Підсумовано, що 2013 р. було завершено підготовку та друк 10 томів, що охоплювали понад 11 тис. статей, майже 8 тис. ілюстрацій і більш як 500 спеціально розроблених карт. Для їх підготовки було залучено 1350 авторів (у тому числі й міжнародних).

Наголошено на непересічному значенні видання для розвитку сучасної вітчизняної історичної науки та національної соціогуманітаристики.

Ключові слова: "Енциклопедія історії України"; енциклопедистка; соціогуманітарні знання; "Наукова думка"; структура енциклопедії; словниковий комедіум

Постановка проблеми. Наприкінці 1980-х рр. в Україні було розгорнуто науково-дослідну роботу, пов'язану з теоретичним переосмисленням вітчизняної історії, дослідженням її "білих плям", зокрема радянського періоду. Особливу увагу було зосереджено на підготовці документальних збірників, вивченні історіографічної спадщини XIX — початку XX ст. У 1994 р. виникла ідея створення багатотомної "Історії українського народу". Згодом провідні науковці взяли курс на укладання узагальнювального енциклопедичного видання, що мало на меті підсумувати здобутки національної історіографії та зробити їх доступними широкому загалові. Зокрема, 20 червня 1997 р. Президія НАН України ухвалила постанову про підготовку багатотомної "Енциклопедії історії України" [3, с. 4—16].

Завдяки плідній діяльності істориків на початку незалежності нашої держави було створено належне підґрунтя для докорінного переосмислення концепції вітчизняної історії, подолання стереотипів радянського часу й підготовки якісно нового словника "Енциклопедії історії України" порівняно зі словником "Радянської енциклопедії історії України".

Зазначимо, праці енциклопедичного характеру з історії України, створені до 1991 р., без сумніву, містять великий обсяг цінної інформації, проте варто пам'ятати про їхню політичну ангажованість, зумовлену догмами та стереотипами комуністичної доби.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Підґрунтям дослідження слугували основні й тематичні томи "Енциклопедії історії України" [1; 2], а також праці та електронні ресурси, присвячені виданню [3—5].

Мета статті — розглянути аспекти підготовки "Енциклопедії історії України" як фахового універсального довідника з історії нашої держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проект створення "Енциклопедії історії України" (2003—2013) як фахового універсального довідника був зумовлений фундаментальними потребами в систематизації, кодифікації та репрезентації соціогуманітарних знань з історії нашої країни в новітню добу, однак водночас являє собою своєрідну відповідь на актуальні суспільні запити, культурні виклики, інформаційні вимоги. Потужні культурні трансформації, енергійне поширення інтелектуальних новацій, дослідницьких стратегій і методик, загальноприйнятих у західному академічному світі, введення до повноцінного наукового обігу забороненої за радянських часів спадщини, хвиля перевидань еміграційної та

діаспорної літератури, великі масиви фактичного матеріалу потребували масштабного осмислення, систематизації й пошуку нових форматів подання соціогуманітарного знання з історії України. Відповідно, початковий етап проєкту було розгорнуто й зосереджено навколо впорядкування, систематизації й узагальнення значного обсягу фактографічної інформації, що ввійшла до наукового обігу протягом 1990-х — початку 2000-х рр.

Упродовж 10 років, від 2003-го до 2013-го, побачили світ 10 томів "Енциклопедії історії України". З публікацією останнього тому було завершено базовий етап проєкту. Формальні параметри його дослідницьких і видавничих практик доволі масштабні: спільними зусиллями понад 1350 авторів, робочої групи Інституту історії України НАН України та фахівців видавництва "Наукова думка" було опрацьовано понад 11 тис. статей, майже 8 тис. ілюстрацій, більш як 500 карт і картосхем загальним обсягом 6910 книжкових сторінок енциклопедичного формату (понад 1050 друкованих аркушів)¹.

Поступово із галузевого проєкту "Енциклопедія" перетворилася на проєкт загальнонаціонального рівня, що впродовж 2000-х рр. успішно опановував академічну нішу універсальної енциклопедії історичного та соціогуманітарного профілю, яка залишалася незаповненою від початку 1990-х рр.

В інформаційному просторі цей потужний ресурс виконує вкрай важливі соціокультурні та пізнавально-освітні функції, трансформуючи високе академічне знання, останні наукові здобутки комплексу історичних і суміжних дисциплін у загальнодоступний інформаційний масив гуманітарного характеру.

На початку 2010-х рр., під час роботи над останніми томами, редакційна колегія та робоча група "Енциклопедії" взялася за розроблення наступних етапів проєкту з огляду на провідні тенденції та новації сучасної української та світової енциклопедистики. Йдеться про підготовку спеціалізованого тому з гаслами "Україна — Українці" (у двох книгах), а також низки додаткових томів "Енциклопедії історії України".

Спеціалізований, точніше — тематичний, том, по суті, є узагальнювальним, синтетичним завершенням проєкту десяти томів. У ньому в концентрованій формі подано цілісний образ України в базових категоріях: держава, терито-

¹ Електронну версію "Енциклопедії історії України" (у тому числі друкований варіант з ілюстраціями та картами, поданий у форматі pdf) розміщено на офіційному вебсайті Інституту історії України (<http://history.org.ua>).

рія, народ із погляду історії формування та розвитку від найдавніших часів до сьогодення. Коротко розглянемо архітектуру тематичного тому.

Дві книги репрезентують серію своєрідних енциклопедичних наративів, зокрема містять узагальнювальні нариси про державний устрій країни; природні умови й ресурси; історію формування території та кордонів, адміністративно-територіального поділу; чисельність, склад і рух населення (антропологічні й демографічні параметри в їхній ретроспективі), яке мешкало на теренах України від найдавніших часів, традиційну матеріальну та духовну культуру (господарські заняття, ремесла й промисли; транспорт; харчування та їжа; житло; одяг; народні знання; міфологічні вірування; календарні обряди та обряди життєвого циклу; словесний та музичний фольклор, а також візуальний фольклор, тобто декоративно-вжиткове мистецтво; хореографія тощо).

Невіддільним складником народознавчого блоку є низка нарисів про етнічну історію, матеріальну й духовну культуру основних етнічних спільнот, що мешкають в Україні: білорусів, болгар, вірмен, гагаузів, греків, євреїв, караїмів, кримських татар, кримчаків, молдован, німців, поляків, ромів, росіян, румунів, словаків, угорців, чехів.

Завершує наративний блок спеціальний нарис про українську минувшину.

Другу частину текстів становить словниковий блок — майже 400 статей класичного енциклопедичного формату, що в різних контекстах доповнюють, поглиблюють чи, навпаки, нюансують, увиразнюють енциклопедичні наративи першого блоку. Свого часу цей масив гасел було свідомо виведено поза межі словникового компендіуму 10-го тому "Енциклопедії історії України" для вміщення в окремому томі.

В українській енциклопедичній традиції подібний архітектонічний розподіл матеріалу свого часу було реалізовано в "Енциклопедії українознавства", зокрема у формі поділу на "Загальну частину" у 3 томах (1949—1952) та "Словникову частину" в 10 томах (1955—1989).

Усі розділи наративної частини в першій і частині другої книги є складниками загальної статті "Україна, держава". Словникову частину вміщено до другої книги тому. Статті у словниковій частині подано за українським алфавітом; російськомовні назви періодичних видань — відповідно до їхнього звучання в українській транскрипції, а статті, що мають латиномовні гасла, друкуватимуться наприкінці другого додаткового тому за латинським алфавітом. Великими літерами напівгрубим шрифтом із наголосами подано або повні назви статей, або їхні головні частини; в останньому випадку менш

інформативну частину друкують із дотриманням правил вживання великої та малої літер напівгрубим шрифтом без наголосів. За гаслом, після коми, напівгрубим шрифтом наведено повне написання назви установи чи видання та різні уточнення реєстрового терміна. У круглих дужках зазначено загальноновживані аббревіатури до гасел, етимологічні довідки до слів, справжні прізвища чи навпаки — псевдоніми, дати народження та смерті. Реєстрові назви подано переважно в однині. У множині їх наведено тоді, коли це відповідає загальноприйнятій практиці. У середині тексту слово чи словосполучення реєстрової назви скорочують до перших літер. У випадках, коли аббревіатура частіше вживана, ніж розгорнута назва, гаслом є аббревіатура. Дати подано переважно за новим стилем, проте можливі випадки, коли стиль не є визначеним. Дати за старим стилем наведено в дужках. Назви й категорії населених пунктів подано відповідно до адміністративно-територіального поділу на період, що висвітлюється в конкретній статті; також наведено сучасні назви. Числа, що означають рік, подають без слова "рік", при них може не вживатися прийменник "у" ("в"). Написання іншомовних імен, прізвищ, країн, географічних об'єктів подано за чинним на час видання українським правописом. Вживані у статтях і бібліографії скорочення та умовні позначення до карт наведено наприкінці тому. Терміни, що є гаслами в енциклопедії, в тексті статей виділено курсивом, а в бібліографії курсивом позначено прізвища авторів видань. Бібліографію розміщено наприкінці статті шрифтом меншого кеглю, однак подеколи подано і в основному тексті: у цьому разі її надруковано шрифтом звичайного кеглю. Якщо статті різних авторів об'єднано під одним гаслом (в одному розділі чи підрозділі в наративній частині тому), то під кожною статтею (підрозділом) зазначено прізвище автора. Для зручності користування до кожної книги тематичного тому додано зміст [2, Кн. 1, с. 9].

Уже на початкових етапах реалізації проєкту стало зрозуміло, що "Енциклопедія" як актуальний ресурс у всесвітній мережі потребуватиме повсякчасного оновлення, уточнення, корекції з огляду як на нагальні дослідницькі практики, фахові потреби, запровадження до наукового обігу нових джерел і фактів, так і на високу інтенсивність сучасних інформаційних потоків.

За дивним і драматичним (проте, напевно, не випадковим) збігом обставин саме в грудні 2013 р., коли вийшов друком останній, 10-й, том "Енциклопедії", що завершив певний етап історичного енциклопедичного проєкту, за вікнами Інституту історії України на вул. Михайла

Грушевського розгорнулися знакові історичні події: вибухнув Євромайдан, а в самій будівлі розмістили шпиталь для поранених. Сучасність вкотре продемонструвала драматизм і швидкоплинність. Революція гідності, російсько-українська війна, мінливі міжнародні відносини й зовнішньополітичні ситуації останніх років, які безпосередньо стосуються України, — усе це потребує не лише введення до наукового та суспільного обігу великих масивів інформації, фактів, персоналій, подій, відповідного ілюстративного, бібліографічного, картографічного (у перспективі — мультимедійного) супроводу, а і їхнього осмислення та витлумачення, у тому числі — в енциклопедичному форматі. Зважаючи на це, регулярні, систематичні й відносно оперативні оновлення до енциклопедичного проекту передбачено у форматі додаткових томів і у традиційному паперовому варіанті, і в електронному. Словникова база додаткових томів охоплюватиме: а) нові словникові гасла, що будуть пов'язані з уведенням до наукового обігу відповідного фактографічного та джерельного матеріалу; б) словникові статті, що уточнюватимуть і коригуватимуть вже опубліковані гасла; в) словникові матеріали концептуального й термінологічного спрямування, що відображатимуть новації та тенденції у сфері історичного й загалом соціогуманітарного знання; г) гасла, орієнтовані на впровадження до словникового компендіуму знакових та актуальних подій новітньої історії України останніх років тощо.

Нині у видавництві триває опрацювання додаткового тому "Енциклопедії історії України",

події якого присвячено явищам, процесам і фактам новітньої доби, тобто після 2013 р.

Незабаром марафон проекту "Енциклопедії історії України" перетне чвертьстолітню позначку. За цей час до нього долучилися професійні історики — провідні спеціалісти з України та поза її межами. *Аннали* світової енциклопедистики свідчать, що ці видання не можна віднести до проектів, над якими працюють лише інституції, редакції чи дослідницькі колективи. Вони зазвичай становлять лише базове ядро проекту, що розробляє загальну концепцію, впроваджує певну дослідницьку стратегію, а також здійснює редакторський, організаційний і науково-методичний супровід. А проєкт неминуче перетворюється на суспільну справу, до котрої долучаються численні науковці, фахівці з усієї країни, які викладають у місцевих вишах, а також іноземці, чий науковий зацікавлення торкаються української минувшини.

Висновки. Підсумовуючи багатолітню працю укладачів, наведемо цитату голови редколегії В. Смоля: "...Десятитомна «Енциклопедія історії України» вже посіла поважне місце як у сучасній вітчизняній історичній науці, так і в національній соціогуманітаристиці. Утім, на часі — нові виклики й проблеми, пов'язані з просуванням нашого інтелектуального продукту на новітніх культурних обширах. Інакше кажучи, повноцінна реалізація всіх складових проекту «ЕІУ» дозволить нам упевнено увійти в епоху електронної енциклопедистики, а також перетворить «Енциклопедію історії України» на дієвий і гнучкий канал інтеграції української історичної науки зі світовою соціогуманітаристикою".

Список використаних літератури та джерел

1. *Енциклопедія історії України* : [в 10-ти т.] / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. — Київ : Наук. думка, 2003—2013.
Т. 1 : А-В / [авт. кол.: Абашина Н. С. та ін.]. — 2003. — 671, [12] с.
Т. 2 : Г-Д / [авт. кол.: Абліцов В. Г. та ін.]. — 2004. — 511, [10] с.
Т. 3 : Е-Й / [авт. кол.: Абашина Н. С. та ін.]. — 2005. — 658, [10] с.
Т. 4 : Ка-Ком / [авт. кол.: Абашина Н. С. та ін.]. — 2007. — 518, [8] с.
Т. 5 : Кон-Кю / [авт. кол.: Абліцов В. Г. та ін.]. — 2008. — 551, [10] с.
Т. 6 : Ла-Мі / [авт. кол.: Абашина Н. С. та ін.]. — 2009. — 784 с.
Т. 7 : Мл-О / [авт. кол.: Абашина Н. С. та ін.]. — 2010. — 713 с.
Т. 8 : Па-Прик / [авт. кол.: Александрович В. С. та ін.]. — 2011. — 518 с.
Т. 9 : Прил-С / [авт. кол.: Абашина Н. С. та ін.]. — 2012. — 929, [15] с.
Т. 10 : Т-Я / [авт. кол.: Абашина Н. С. та ін.]. — 2013. — 770, [12] с.
2. *Енциклопедія історії України: Україна—Українці*. — Кн. 1 / Редкол.: В. А. Смолій (голова редкол.), Г. В. Боряк (заст. голови), Я. В. Верменич [та ін.]; НАН України. Інститут історії України. — Київ : Наукова думка, 2018. — 608 с.; Кн. 2 — Київ : Наукова думка, 2019. — 842 с.
3. Смолій В. А. "Енциклопедія історії України" та сучасна українська енциклопедистика / В. А. Смолій, Г. В. Боряк // *Український історичний журнал*. — 2014. — № 4. — С. 4—16.
4. *Енциклопедія історії України. Типові статті* : для авторського колективу / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України ; упоряд. С. В. Кульчицький [та ін.]; відп. ред. В. А. Смолій. — Київ : [б. в.], 1999. — 86 с.
5. *Енциклопедія історії України* // Інститут історії України. — Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU>. — Назва з екрана.

Yaroslav Bondarchuk,

Head of the Scientific and Publishing Department
of Literature on Economics, History, Philosophy and Law
of the SE "RPE «Publishing House "Naukova Dumka"» of the NAS of Ukraine"
e-mail: bondarchukart@gmail.com

Yaroslav Bogdaniok,

Researcher of the Scientific and Publishing Department
of Literature on Economics, History, Philosophy and Law
of the SE "RPE «Publishing House "Naukova Dumka"» of the NAS of Ukraine"

Diana Vonsyk,

Leading Editor of the Scientific and Publishing Department
of Literature on Economics, History, Philosophy and Law
of the SE "RPE «Publishing House "Naukova Dumka"» of the NAS of Ukraine"

Maryna Lomonos,

Leading Editor of the Scientific and Publishing Department
of Literature on Economics, History, Philosophy and Law
of the SE "RPE «Publishing House "Naukova Dumka"» of the NAS of Ukraine"

"Encyclopedia of the History of Ukraine": a way to a quarter of a century

The article highlights the prerequisites and stages of creating a professional universal guide to the history of our country — "Encyclopedia of the History of Ukraine".

It is noted that in the early 1990s the crisis of the publishing and editorial base, the rivalry of opposing controversial traditions of encyclopedics (Soviet and diaspora practices), the formation of new factual material highlighted the need to prepare the latest encyclopedia of Ukrainian history. In 1997, at the initiative of the Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine adopted a resolution on the preparation of a fundamental "Encyclopedia of Ukrainian History", and later the project was transformed from a five-volume to an eight-volume, and hence to a ten-volume.

It is concluded that in 2013 the preparation and printing of 10 volumes was completed, covering more than 12 thousand articles, almost 8 thousand illustrations and more than 500 specially designed maps. 1350 authors (including international ones) were involved in their preparation.

Emphasis is placed on the extraordinary importance of the publication for the development of modern domestic historical science and national socio-humanitarian sciences.

Keywords: "Encyclopedia of the History of Ukraine"; encyclopedist; socio-humanitarian knowledge; "Scientific Thought"; structure of the encyclopedia; vocabulary compendium

References

- Smolij V. A. [golova redkol. [ta in.]. (2003—2019). *Enciklopediya istoriyi Ukrayini : [v 10-ti t.]*. Kyiv: Nauk. dumka.
T. 1 : A-V / [avt. kol.: Abashina N. S. ta in.]. (2003).
T. 2 : G-D / [avt. kol.: Ablicov V. G. ta in.]. (2004).
T. 3 : E-J / [avt. kol.: Abashina N. S. ta in.]. (2005).
T. 4 : Ka-Kom / [avt. kol.: Abashina N. S. ta in.]. (2007).
T. 5 : Kon-Kyu / [avt. kol.: Ablicov V. G. ta in.]. (2008).
T. 6 : La-Mi / [avt. kol.: Abashina N. S. ta in.]. (2009).
T. 7 : Ml-O / [avt. kol.: Abashina N. S. ta in.]. (2010).
T. 8 : Pa-Prik / [avt. kol.: Aleksandrovich V. S. ta in.]. (2011).
T. 9 : Pril-S / [avt. kol.: Abashina N. S. ta in.]. (2012).
T. 10 : T-Ya / [avt. kol.: Abashina N. S. ta in.]. (2013).
- Enciklopediya istoriyi Ukrayini: Ukrayina—Ukrayinci*. Kn. 1. (2018). Kyiv: Naukova dumka; Kn. 2. (2019). Kyiv: Naukova dumka.
- Smolij V. A. & Boryak G. V. (2014). "Enciklopediya istoriyi Ukrayini" ta suchasna ukrajinska enciklopedistika. *Ukrayinskij istorichnij zhurnal*, 4, pp. 4—16.
- Kulchickij S. V. [ta in.] [uporyad.], Smolij V. A. [vidp. red.]. (1999). *Enciklopediya istoriyi Ukrayini. Tipovi staty : dlya avtorskogo kolektivu*. Kyiv: [b. v.].
- Enciklopediya istoriyi Ukrayini*. (2022). Institut istoriyi Ukrayini, [online]. Available at: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU>.

Надійшла до редакції 17 лютого 2022 року

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84¹/₈. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 126 пр. Зам. 18.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html